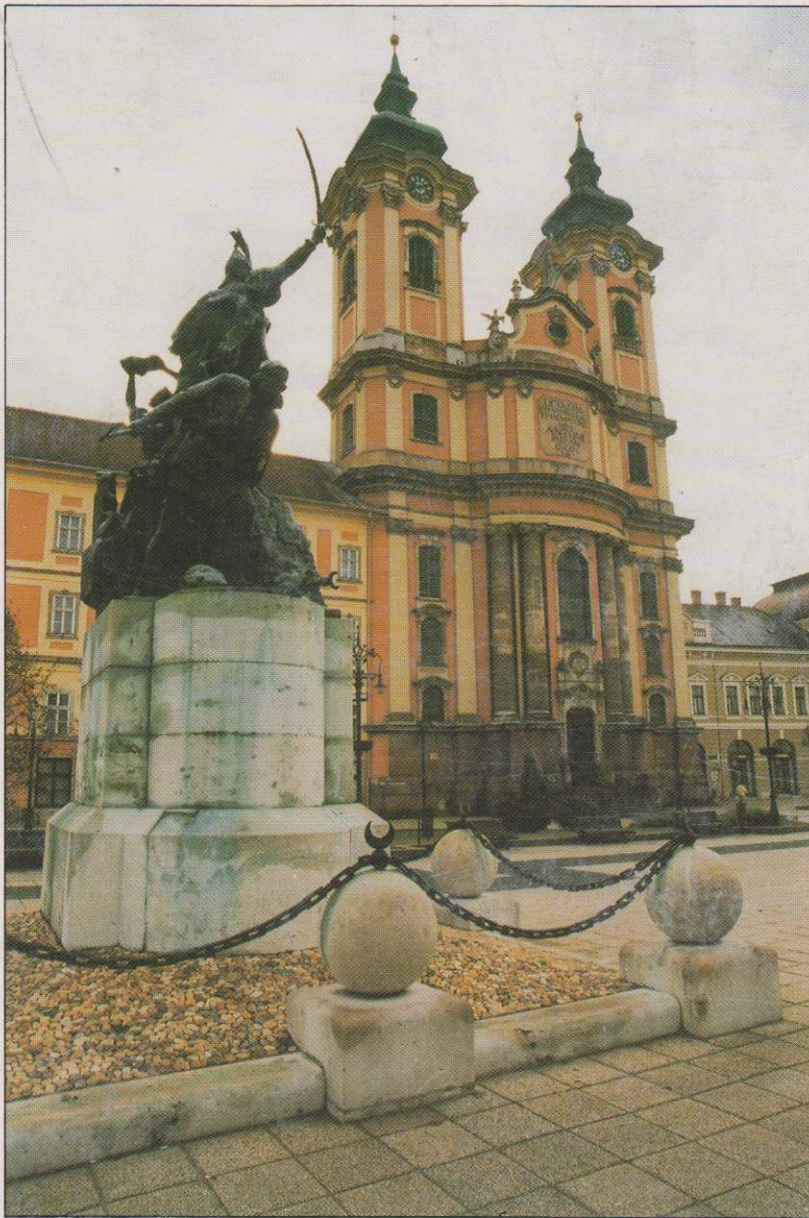

Európai utas

AZ EURÓPAI EGYÜTTMŰKÖDÉS FOLYÓIRATA

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

KILENCEDIK ÉVFOLYAM - 1998.1. ÁRA: 348 Ft

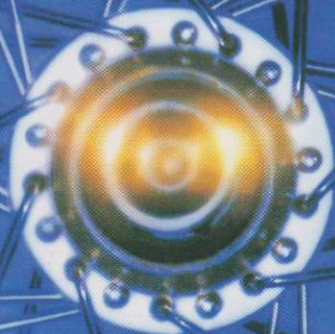

**EURÓPA TAVASZA - 1848-1849 • NEMZETRŐL, TÖRTÉNELEMRŐL:
KOSÁRY DOMOKOS, FEJTŐ FERENC, KOVÁCS LÁSZLÓ
A MAGYAR PARLAMENTARIZMUS 150 ÉVE
EGER - A VENDÉGSZERETŐ VÁROS
ZICHY MIHÁLY KÉPEI • ALMA MAHLER ÉLETÚTJA
A HOLNAP VÁROSAI**

**A középpont
mindent összeköt:
Frankfurt**

Lufthansa

Bárhonnan indul és bármerre tart, a legjobb útvonal alighanem központi repülőterünkön, Frankfurton keresztül vezet. Innen, Európa szívéből, a kontinens legkiterjedtebb légihálózata több mint 90 úticélt kínál Önnek. Manchester, Málta, Dublin vagy Nyizsnij Novgorod-járataink között biztosan talál megfele-

lőt. Az új Lufthansa terminál kényelmes Business váról pedig gondoskodnak arról, hogy Ön kellemes emlékekkel távozzon Frankfurtból. Ezért már-már szomorú, hogy a gyors csatlakozások miatt Ön csupán rövid ideig marad nálunk - akár Frankfurtból, akár müncheni csomópontunkról repül tovább.

Európa legkiterjedtebb légihálózata →

Business várók →

Kiszolgálás

TARTALOM

ÉVFORDULÓ

Pomogáts Béla: Európa tavasza	2
Kalász Márton: A Bem-Petőfi-körkép	4

MAGYARORSZÁG ÉS EURÓPA

Párizsból nézve Fejtő Ferenc válaszai lapunk kérdéseire	8
Négy év után Interjú Kovács László külügyminiszterrel	10
Nemzetről, történelemről Beszélgetés Kosáry Domokossal	23

BESZÉLŐ HÁZAK

Csontos János: A Tisztelt Ház másfél évszázada	22
---	----

VÁROSPORTRÉ

Eger, a vendégszerető város (Beszélgetés Ringelhann György polgármesterrel, Seregély István egri érsekkel, Habis László alpolgármesterrel, Ráczné dr. Horváth Ágnes főiskolai adjunktussal, Marosfalvi László vendéglőssel és Vincze Béla borással. Vas János felvételei)	27
---	----

MŰVEK-SORSOK

Csicsery-Rónay István: Csepp a tengerben A Zichy Mihály emlékmúzeum	41
Rockenbauer Zoltán: A szélmenyasszony Alma Mahler	45

VÁROSOK, RÉGIÓK

Demszky Gábor: A holnap városai	50
Itália és Magyarország (Szabó György könyvismertetése)	62

TRANZITBAN

Antal László: Valóban első számú közellenség? Az infláció	55
--	----

ALKOTÓK, VÉLEMÉNYEK

Kányádi Sándor: Fölfeslett metaforák	63
Halász Anna: Válasz egy kérdőívre	68
Lászlóffy Aladár: Sosemelégia	71

TALÁLKOZÁSOK

Gorizai beszélgetések (Szarka László és Szomráky Béla)	74
Számunk szerzői	79
Summary	79

Köszönjük támogatóinknak, hogy 1997-es adójuk 1 százalékát az Európai Utas javára ajánlották fel.
Kérjük 1998-ra további segítségüket! Az Európai Utas Alapítvány adószáma:
19622615-1-42

Az Európai Utas egyes írásai 1998 márciusától interneten is elérhetőek.

A cím: <http://www.europaiutas.hu>
e-mail címünk: europaiutas@inventra.hu

Európai utas

Az európai együttműködés folyóirata
Megjelenik negyedévenként

A szerkesztőbizottság elnöke:

Pomogáts Béla

Főszerkesztő: Módos Péter

Számunk szerkesztésében részt vett:

Farkas János László

Jovánovics György művészeti vezető

Kalász Márton

Módos Márton

Újvári Imréné tervezőszerkesztő

Vas János (fotó)

Vujicsics Sztóján főmunkatárs

A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Telefon/fax: 322-5164, 342-1978

Az Európai utas Alapítvány
megbízásából kiadja a Budapestress Kft.

Felelős kiadó:

a Budapestress Kft. igazgatója

Terjeszti a HELP, a HIRKER Rt.,
az NH Rt., a kiadó és alternatív terjesztők.

Előfizethető a Budapestress Kft.-nél
(1462 Budapest, Pf. 779),
a hírlapkézbesítő postahivatalokban,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-
előfizetési és Lapellátási Irodában
(HELIR, Budapest VIII., Orczy tér 1.1900)
közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-961 162
pénzforgalmi jelzőszámára

Egy szám ára: 348 Ft
Előfizetési díj egy évre: 1200 Ft

Külföldön terjeszti a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
H-1398 Budapest, Pf.: 149

Révai Nyomda Kft.
1037 Budapest, Kunigunda útja 68.
ISSN: 0866-272X

E számunk az ÁPV Rt., a Budapest Bank
Budapestért Alapítvány, az Európai utas
Alapítvány, az Európa Biztosító,
a József Áttila Alapítvány, a Magyar
Külkereskedelmi Bank Rt., a MOL Rt.,
a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros
Alapítvány támogatásával készült

Címképünkön: Egri városkép. Vas János
felvétele

EURÓPA TAVASZA

Ötven esztendeje, az 1848-as magyar forradalom centenáriumán Fejtő Ferenc gondozásában egy terjedelmes kötet jelent meg a „középosztálybeli” olvasóközönség nagymúltú könyvkiadójánál, a Singer és Wolfnernél. Az *Európa tavasza* című kötet valójában egy párizsi kiadvány (1848 *dans le monde*) magyar változata volt, és az 1848-as forradalmak európai útját rajzolta meg, beszámolva a száz évvel korábbi nagy eseménysorozat ausztriai, franciaországi, olaszországi, spanyolországi, közép-európai: lengyel, cseh, román, skandináviai, belgiumi és görögországi fejleményeiről. (Érdekesség: a németországi, az előbbieknél jóval jelentékenyebb eseménysorozat ismertetése, bizonyára a második világháború utáni németellenes közhangulat miatt elmaradt, viszont szó esett Oroszországról, ahol 1848-ban nem volt semmiféle forradalom.) A történelmi visszatekintéseket kitűnő francia, angol, olasz, cseh és más historikusok írták, a magyarországi eseményeket maga Fejtő Ferenc foglalta össze.

Ifjú Európa

Hosszabb bevezető tanulmányában, amely az európai forradalmakhoz elvezető történelmi utat világította meg, Fejtő Ferenc érzékletes szavakkal beszélt arról a mindinkább növekvő várakozásról, amely szinte az egész ifjú európai értelmiséget és polgárságot eltöltötte a napóleoni háborúkra következő több mint három évtizedes „szentszövetségi” rendszer jól érzékelhető megrendülésével. Romantikus írók, liberális publicisták, a rációra esküdő tudósok, mérnökök és a vörös lobogó kibontásáról álmodozó hivatásos forradalmárok készülődtek arra, hogy a Bécsi Kongresszuson kialakított európai konszolidáció elaggott vezetőitől, például egy Metternichtől átvegyék a történelmi stafétabotot, és olyan társadalmat hozzanak létre, amely minden tekintetben a polgárság

eszmévilágát, a felvilágosodás és az 1789-es francia forradalom hármasszavát - „liberté, égalité, fraternité” - ülteti át a valóságba.

Az „ifjú Európa” fogalmát egy olasz forradalmár, Mazzini vetette fel: ő egyszerre volt nacionalista és kozmopolita, a darabokra tagolt Itália egyesítésének eszméje mellett az európai nemzetek összefogásának apostola. Ennek az „ifjú Európának” mint vezérlő eszmének a csillaga született meg a „Junge Deutschland” és a „Fiatall Magyarországnak” gondolata és mozgalmá is. Maga a Mazzini-féle „Ifjú Európa”, a forradalom híveinek nemzetközi szervezeteként 1834-ben alakult meg Svájcban, olasz, német, svájci és lengyel tagozattal, de minden nemzetből akadtak hívei, így a dán Harro Haring, aki a skandináv országok szövetségének tervét dolgozta ki, majd Görögországban, Lengyelországban és Németországban harcolt a szabadság lobogói alatt.

Az egész kontinensen (talán a cári birodalom kivételével) végigsópró forradalmi hullámot, amely 1848 tavaszán, a „népek tavaszán” érte el tetőpontját, a polgárosodás hatalmas erejű kibontakozása és a liberális eszmék fékezhetetlen előretörése indította el. A liberális eszmék az emberi egyének és közösségek szabadságát hirdették, az individualizmust így igen erős kollektivistá nézetek egészítették ki és ellensúlyozták, és ennek a kollektivistá stratégiának egyszerre volt nacionalista és kozmopolita arcúlata. A nemzet fogalma már egyszer felemelkedett: a francia forradalom és a napóleoni háborúk idején, és most mellékerült az emberi egyetemesség fogalma is. Mindenekelőtt Franciaországban, amely úgy tudta érvényre juttatni a maga nemzeti érdekeit (a dinasztikus „szentszövetségi” rendszerrel szemben), hogy egyszerre az emberi egyetemesség szószólójának és képviselőjének tudta magát. „A mi országunk - mondotta a nemzeti krónikás magas szerepét betöltő Michelet - az egyetlen, amely önmagát tanít-

hatja, mert legjobban azonosította sorát és érdekeit az emberiséggel.”

A nemzetiség és a nemzetköziség eszméi és pátoza természetes egységben forrottak össze a negyvennyolcas forradalmak eseményei során. Mind-egyik nép: a franciák, a németek, az olaszok, az osztrákok, a lengyelek, a csehek, a románok és természetesen a magyarok is saját nemzeti szabadságukért, nemzeti identitásuk és államuk létrehozásáért vagy kiteljesítéséért küzdöttek, ugyanakkor meg voltak győződve arról, hogy küzdelmük az egyetemes emberi szabadság és az „ifjú Európa” ügyét viszi sikerre. Azok a nemzeti ellentétek, amelyek - például Magyarországon is - felszínre kerültek a forradalmi napok után, szinte megdöbbenették a liberális gondolat híveit. Akkor úgy látszott, hogy a nacionalizmus és az internacionalizmus egy töről fakad és ugyanarra törekszik: arra, hogy a szabadabbá váló Európában a független nemzetek önkéntes szövetsége és társulása fogja felváltani a monarchiák előregedett és működésképtelen kontinentális rendszerét.

Egy köztársasági Európa víziója lebegett a fiatal értelmiségiek és forradalmárok szeme előtt, és ennek a köztársasági Európának az eszméjét kétségtelenül patetikus érzések kísérték. A forradalom hívei és szervezői a romantikus irodalom alkotásain nőttek fel, nem kevés idealizmussal szőtték terveiket, és hajlamosak voltak arra, hogy színpadias formák között jelentsek be a zsarnokság bukását és a szabadság születését. 1848 márciusában Európa legtöbb fővárosa valamely Verdi-opera tömegjeleneteihez vált hasonlatossá. „Íme itt a forradalom - szeretném felidézni Fejtő Ferenc igen érzékletes leírását a forradalmi tavasz ünnepi pillanatairól az utcákat újjongó honpolgárok járják be csapatosan, háromszínű zászlókat lengetve, keblükön háromszínű kokárdákkal; ki vadászpuskát, ki karabélyt, ki meg csak pisztolyt vagy alabárdot tart a kezében; a harangok ünnepélyesen konganak, a város fényben úszik; itt - Mi-

Az „ifjú Európa” fogalmát egy olasz forradalmár, Mazzini vetette fel: ő egyszerre volt nacionalista és kozmopolita, a darabokra tagolt Itália egyesítésének eszméje mellett az európai nemzetek összefogásának apostola.

lánóban - azt kiáltják: éljen IX. Piusz!
Éljen a szabad Itália; ott - Párizsban

Éljen a Szociális Köztársaság, la
République Universelle! Emitt -
Bécsben - Metternichet kívánják az
akasztófára, amott - Prágában - a
nagy szláv birodalmat jósolják a rö-
gtönzött utcasarki szónokok." A forra-
dalom valóban úgy vonult végig Eu-
rópa városain, mint Delacroix híres
festményének nőalakja, még az 1830-
as párizsi forradalom napjaiból: föl-
emelkedve a csatamező fölé, polgárok
élén, kibontott ruhával, kezében fegy-
verrel és a nemzet színeivel.

Legyen béke, szabadság és egyetértés

A negyvennyolcas március hosszú
szellemi előkészületek és az abszolu-
tista rendszer eróziója után, mégis vá-
ratlanul, egyetlen nap leforgása alatt
fordított a történelem kerekén. A for-
radalmak (1789, 1848, 1918, 1956),
mondhatjuk, hagyományos és szabá-
lyos útján érkezett: először a hatalmi
szerkezet belső körében lezajló re-
formfolyamat megrendítette a régi
rend biztonságát, lásd a pozsonyi or-
szággyűlés eseményeit, majd kis ér-
telmiségi csoportok megfogalmazták
az átalakulás radikális követelménye-
it, lásd a Pilvax-kávéházban történte-
ket, hogy azután az utca vegye át a
forradalmi jelszavakat, és a főváros
után egyszeriben mozgásba lendülje-
nek a vidéki városok, a falvak is. A
márciusi követeléseknek kettős: nem-
zeti és társadalmi stratégiája volt,
mindez hitelesen kiolvasható a Tizen-
két Pont szövegéből is. A nemzeti kö-
vetelések a francia mintákat követő li-

berális nacionalizmus eszmei szótárát
alkalmazták a hazai viszonyokra, ez a
liberális nacionalizmus azonban, ép-
pen a maga eredendő szabadelvűségé-
ből következőleg, nem kívánta a ma-
gyar érdekeknek alárendelni a többi
magyarországi népet, ellenkezőleg,
számukra is meg akarta nyitni a pol-
gári szabadság és felemelkedés útját.

Amidőn a márciusi ifjak (Petőfi,
Jókai, Vasvári, Irinyi és Bulyovszki)
kidolgozták a forradalmi változásokat
követelő Tizenkét Pontot, nemcsak a
magyarság, hanem Magyarország
egész lakossága nevében léptek fel, és
a nevezetes dokumentum alcíme: „Le-
gyen béke, szabadság és egyetértés”,
mindenkire egyaránt vonatkozott.
Maga Petőfi, aki később egyáltalán
nem fékezte indulatait, midőn a forra-
dalmi Magyarország ellen fellépő
szerbekről vagy románokról nyilatko-
zott, a március 31-én rendezett pesti
népgyűlésen még így beszélt: „Mind-
nyájan egyenlők vagyunk, nincs többé
úr és paraszt, mindnyájan a haza pol-
gárai vagyunk, sem nyelv-, sem vál-
laskülönbség nem választ s ne vá-
lasszon el egymástól.” Hasonló nyi-
latkozatokat bőven idézhetünk Kos-
suthtól és a forradalmi napok más sze-
replőitől.

A kinyújtott kéz politikájára a ma-
gyarországi nemzeti kisebbségek ve-
zetői is a megbékélés és az összefogás
készségével válaszoltak. Ugyancsak
számos szolidaritási nyilatkozatot
idézhethetünk a szerbek, a szlovákok, a
románok vagy éppen a magyarországi
németek részéről, és a nyilatkozók
még azon sem akadtak fenn, hogy az
új törvények szinte minden fórumon
előtérbe állították a magyar nyelv
használatát. 1848. március 18-án a
pest-budai és máshonnan összegyűlt
szerbek a pesti Tekelijánumban tizen-

hét pontban nyilvánították ki nemzeti
kívánásait. Az első a következőket
rögzítette: „A szerbek elismerik a ma-
gyar nemzetiséget és a magyar nyelv
diplomáciai méltóságát Magyarorszá-
gon: de óhajtják, hogy az ő nemzetisé-
gük is elismertessék, valamint nyelv-
ük szabad használata összes ügyeik-
ben és tanácskozásaikban törvényileg
biztosíttassék.” (Csak megjegyzem,
hogy a magyar nyelv „diplomáciai
méltósága” nem a nemzetközi kapcso-
latokra utalt, hanem arra, hogy a belső
államéletben: az országgyűlésen, a
felső bíróságokon, a magyarországi
népek kölcsönös érintkezésében a ma-
gyar nyelv kap törvényes elsőséget és
közvetítő szerepet.)

De idézhetünk tovább. Karol Kuz-
mány, neves szlovák író, a szlovák
nemzeti törekvések élharcosa, az *Orol
Tatranski* (Tátrai sas) című folyóirat
április 8-i számában ugyancsak elis-
merte a magyar nyelv „diplomáciai el-
sőbbbségét”, majd a következőket je-
lentette ki: „Magyarországnak mind a
magyar, mind a szlovák, mind a né-
met anyjának kell maradnia. Az ő
keble táplál mindannyiunkat. Szeres-
sük hát mindnyájan egyformán mint
anyánkat, és egymást is szeressük,
mint ahogyan az egy anya gyermekei-
hez illik. Egy a királyunk, egy a ha-
zánk és egy a törvényünk: és ez elég.”
Barițiu György, a kor leginkább jelen-
tős román publicistája pedig, bizonyá-
ra azon is fellelkesülve, hogy Euthim
Murgut, a román nemzeti követelések
szószólóját ugyanazok a márciusi if-
jak szabadították ki a budai helytar-
tótanács börtönéből, akik Táncsics
Mihályt, még az „Erdély unióját” kö-
vetelő tizenkettedik pontot is hajlandó
volt elfogadni, amint erről a *Foaié* cí-
mű lapban közölt írásában tanúságot
tett.

**Egy köztársasági Európa víziója lebegett
a fiatal értelmiségiek és forradalmárok szeme előtt,
és ennek a köztársasági Európának az eszméjét
kétségtelenül patetikus érzések kísérték.**

A BEM- PETŐFI KÖRKÉP

1898-ban a negyvennyolcas szabadságharc ötvenedik évfordulójára rendezett ünneppsorozat kiemelkedő eseménye a Bem-Petőfi-körkép megalkotása és a lemergeri Kilinski parkban

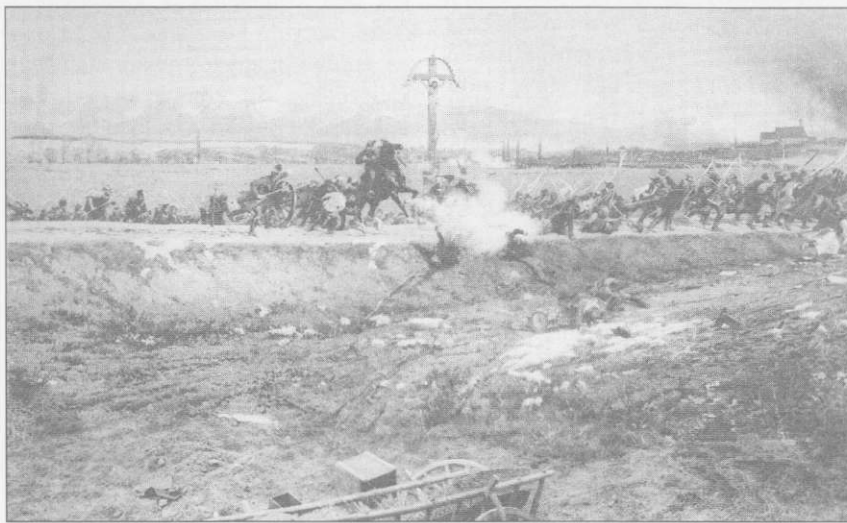
*Lengyel ulánus légió
Bem kocsija a Rákóczi karddal*

való kiállításra volt. Három jeles festő, a magyar Spányi Béla és Vágó Pál s a lengyel Jan Styka kapott megbízást a mű elkészítésére. „Az 1848-49-iki szabadságharc valamely kimagasló jelenetét akartuk óriási vásznon megjeleníttetni”, írja a Werbőczy Könyvnyomda által kiadott katalógus bevezetője. A választás az erdélyi hadjáratban fordulatot

*Bem apó és a magyar tüzérek
Székelyek rohama a híd ellen*

képen a csata fontos jelenetei követhetők s a hadjárat ismert szeptemberi eseményei láthatók. Középpontban Bem tábornok és Petőfi Sándor alakja áll. A körképet 1898. március 11-én mutatták be Budapesten az Aréna úton. Később visszavitték Lengyelországba s ott földarabolták. Részzeit ma a tarnóvi múzeumban őrzik.

Kalász Márton

*Orosz tüzérek és a 73. székely
zászlóalj*

hozó nagyszebeni csatára esett. A művészek hetekig időztek a csata helyszínén, még élő résztvevőket faggattak. 1897. április 20-án fogtak munkához, s szeptember közepére készültek el a művel. A körkép 15 méter magas és 120 méter hosszú lett - a tíz jelenetből ötöt Jan Styka festett meg, ötöt Vágó Pál, a tájbrázolás Spányi Béla munkája. A kör-

***A forradalom valóban úgy vonult végig Európa városain,
mint Delacroix híres festményének nőalakja,
még az 1830-as párizsi forradalom napjaiból:
fölemelkedve a csatamező fölé, polgárok élén, kibontott ruhával,
kezében fegyverrel és a nemzet színeivel.***

A történelem csapdái

A forradalom kapujába érkező Magyarország nemzeti tekintetben már régen nem alkotott egységes államot. A másfél évszázados török hódoltság a korábinak talán egyharmadára olvasztotta a magyar népességet, közben a hódoltságtól érintetlen felföldi területeken és az erdélyi hegyek világában viszonylag bántatlanul gyarapodhattak a szlovákok és a románok, majd a török kiűzése után hatalmas népvándorlás indult: szerbek, németek, románok költöztek a pusztasággá vált, egykor virágzó magyar területekre. A magyar lakosság létszáma azonban így is meghatározó maradt, noha a XIX. század közepére ez a lakosság már csak relatív többséget alkotott.

Fényes Elek, a kiváló statisztikus adatai szerint a forradalom előestéjén Magyarországon, Erdélyben és Horvátországban összesen tizenkétfélmillió-kilencszázezer lélek élt, ebből négy-nyolcszázézer magyar, hatszáz-nyolcvanezer szlovák, egymillió-háromszázézer német, kétfélmillió-kétszázézer román és kétfélmillió-kétszázézer szerb, horvát és szlovén. Magyarország így soknemzetiségű állam volt, és csak bölcs és előrelátó politikai stratégiával lehetett volna fenntartani azt az államegységet, amelynek védelmét és erősítését a szabadelvű politikusok és a forradalmár ifjak is elengedhetetlen követelménynek tekintették.

A márciusi forradalom, miként láttuk az imént, a közös „szabadság, egyenlőség és testvériség” jegyében utat nyithatott volna valamiféle etnikailag vegyes, multikulturális államszerkezet kiépítéséhez, minthogy a nemzetiségek képviselői is elismerték a ma-

gyarság vezető szerepét és a magyar nyelv „diplomáciai” fontosságát, és csak azt kérték, hogy az általuk lakott területeken érvényesíteni tudják nemzeti identitásukat és autonómiájukat.

A történelemben nem ritkán fordul elő, hogy szinte mindenki jószándékúan törekszik valamilyen általánosan elfogadható és igazságos megoldásra, aztán mégis az elvakult indulatok lesznek úrrá az események felett. Ez történt 1848-1849-ben is, és ennek bizonyára több oka volt. Mindenekelőtt a minden nemzetet: a románokat, a szerbeket, a szlovákokat éppúgy, mint a magyarokat magával sodró nacionalizmus, amely egy idő után már nem a kölcsönös érdekeket és a megegyezés lehetőségét kereste, hanem uralkodni és terjeszkedni akart. Igen sokat ártottak a megegyezés ügyének a bécsi kamarilla ármánykodásai, amely a *divide et impera* hagyományos politikájával kívánta elejét venni az új polgári rend megszilárdulásának. Ez a politika is felelős azért, hogy a horvátok, a szerbek, a románok és részben a szlovákok a forradalmi Magyarország ellen fordultak. Végül igen súlyos hibákat követett el a magyar kormányzat is, midőn nem, illetve csak túlságosan későn kívánt eleget tenni a nem magyar népek önkormányzati törekvéseinek. Kossuth, midőn „Horvátországot nem találta a térképen”, szinte magateltelte Zágrábot a császári udvar szövetségébe, és hasonló érzéketlenséget tanúsított a szerb és a román követelésekkel szemben.

A dunai gondolat

A magyarországi nemzetiségek fél esztendő leforgása alatt szembefor-

dultak a magyar forradalommal, és a bécsi udvar mellé álltak - mindez aztán a cári hadsereg intervenciójával együtt megszabta a márciusi forradalom és a független Magyarország sorsát. Mindazonáltal voltak nemzeti (etnikai) kisebbségek, amelyek a magyarsággal vállaltak szolidaritást, így a németek nagy része (kivéve az erdélyi szászokot), a szlovákok többsége, a magyarországi (tehát nem erdélyi) románok számos csoportja és a zsidóság, amely éppen a magyar szabadságharc mellé állva vállalta elhatározó módon az asszimilációt.

Másrészről a nemzeti háborúk idején sem szüneteltek a kiengesztelődére irányuló kísérletek. Így például az erdélyi magyar-román ellentétek kiéleződése és a hegyvidéki román felkelés kibontakozása után egymást érték a - nemegyszer tragikus módon kudarcot szenvedett - megbékéltetési próbálkozások, és egymást érték azok a magyar országgyűlés elé beterveztett törvényjavaslatok, amelyek a románok nemzeti egyéniségének és nemzeti autonómiájának elismertetését célozták. Így 1848. augusztus 25-én Wesselényi Miklós, szeptember 16-án Ion Dragoş román nemzetiségi képviselő, szeptember 23-án pedig egy kiküldött országgyűlési bizottság terjesztett elő törvényjavaslatot. Ezek a javaslatok a román nyelv közigazgatási használatáról, román oktatási intézmények felállításáról, román országgyűlési követek választásáról és román egyházi autonómiáról kívántak intézkedni. Hasonló megbékéltetési törekvések léptek színre magyarok és szerbek között.

A magyar-román béke helyreállítása mellett a szabadságharc olyan le-

***„Magyarok, szászok és oláhok,
nyújtsatok egymásnak testvérileg kezet,
távoztassatok minden nemzeti gyűlölséget,
és boldogok lesztek.”***

...a dunai integráció és összefogás eszméje az 1848-as magyar forradalom útkeresései közben született.

gendás vezetői léptek fel, mint Bem József tábornok, az erdélyi hadsereg fővezére, aki először 1848. december 6-án Nagyváradról, majd 1849. március 21-én Brassóból intézett békeszöveget Erdély népeihez. Ez utóbbiban olvashatók a nevezetessé vált intelmek: „Magyarok, szászok és oláhok, nyújtsatok egymásnak testvérileg kezet, távoztassatok minden nemzeti gyűlölséget, és boldogok lesztek.” Ezeket a törekvéseket neves román politikai vezetők, így Nicolae Bălcescu, Ioan Gozman és Cener Boliac támogatták, így került sor, sajnos már csak a szabadságharc végső óráiban, Avram Iancu felkelőinek semlegességi nyilatkozatára, majd a magyar-román *Megbékélési tervezet (Projet de pacification)* elfogadására, amely széles körben ismerte el a román nemzeti identitást és a román nyelv használatának jogát. Ez utóbbit nemcsak az oktatási intézményeknél és a közigazgatásban, hanem a katonai alakulatoknál is. Végül pedig a Szegedre menekült országgyűlés 1849. július 28-án meghozta azt a nemzetiségi törvényt, amely minden tekintetben teret nyitott a nemzeti kisebbségek önkormányzata előtt, az akkori Európa leginkább liberális államjogi törvénye volt, és valójában már a föderális államszerkezet kialakításának irányába mutatott.

Az 1848-1849-es magyar átalakulások egyik leginkább ígéretes fejleménye ugyanis éppen a Kárpát-medencei vagy Duna-völgyi föderalizmus történelmi jelentőségének felismerésében állt. Azt, hogy a történelmi Magyarország belső jogrendjét valamiképpen a svájci államszövetség mintájára kellene átalakítani, először talán az erdélyi románok politikai képviselője ismerte fel. Barițiu ímént említett 1848 áprilisi cikksorozatában (*Mit kívánnak az erdélyi románok?*) olvashatók a következők: „Erdélyben az ország hivatalos nyelve a nemzetiségekkel szemben csakis azt a helyet foglalhatja el, amit eddig a latin: ezen túl általában tiszteletben fogják tartani a nyelvek természetadta jogait, s ez a kölcsönös kímélet Erdély népei közt a

legőszintébb testvériséget fogja teremteni. Ebben a tekintetben számunkra Svájc a legáltalálóbb példa: ott is három nemzet él együtt, a számra nézve jelentősebb német, továbbá a francia és az olasz. A kantonok a maguk közigazgatását a nép nyelvén bonyolítják le: a nép tehát érti a törvényeket, a gyűléseken folyó vitákat, az istentiszteletet és a rendeleteket. Az országgyűlést hallgatólagos megegyezéssel németül tartják, anélkül hogy a svájciaknak valaha is eszükbe jutott volna emiatt pörbe szállni. Nálunk szintén három, számra nézve jelentékeny nemzet él együtt.”

Erdély és Magyarország uniójának egy másik kedvező értelmezése a brassói szászokhoz fűződik, a *Siebenbürgische Wochenblatt*-ban jelent meg 1848. április 27-én. E nyilatkozat az erdélyi népek polgári fejlődését sürgeti, és éppen a polgárosodás tekintetében mondja előnyösnek az uniót, eközben pedig az Amerikai Egyesült Államok példájára, azaz egy klasszikusan polgári föderációs mintára hivatkozik: „Erdélynek Magyarországgal való egyesülése által éppen a polgári elem fog virágozni eddig nem sejtett észak-amerikai módon, és éppen ebből az elemből áll a szász nemzet. Ha tehát a Magyarországgal való egyesülés a német nemzetiséget megóvjva, akkor nem is lehet kívánatosabbat a szászok számára gondolni, mint Erdély egyesülését Magyarországgal.”

A magyarság vezetői súlyos csalódásként élték meg azt, hogy a nemzetiségek a császári udvar oldalára állva támadtak a forradalmi Magyarországgal szemben, ennek ellenére a magyar politikai vezetésben is megérlelődött az a gondolat, hogy a történelmi ország közjogi szerkezetét át kell alakítani, és a nemzetiségek számára meg kell nyitni az autonóm fejlődés és az önkormányzat lehetőségét. 1849. március 6-án az akkor Debrecenben megjelenő, köztársasági elveket valló *Márczius Tizenötödike* arra szólított fel, hogy létre kell hozni a kiegyezést a nemzetiségekkel, és ezért államjogi

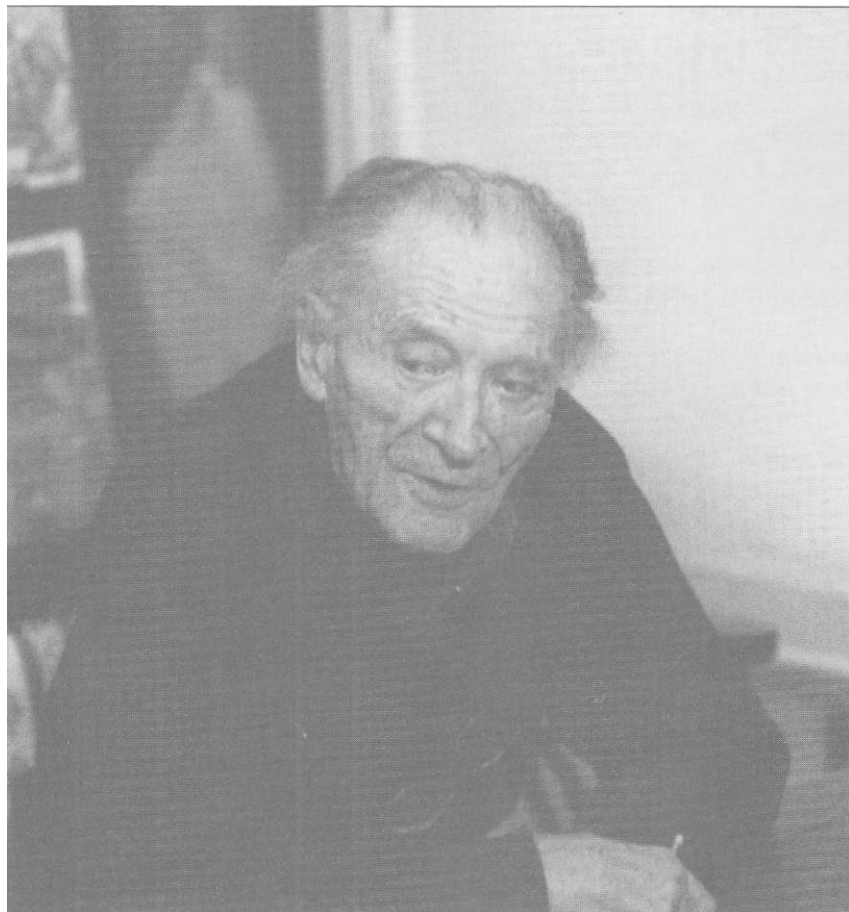
reformokat kell bevezetni: „Ha előttünk a haza rendezésében tabula rasa volna, tehetnők szabadon ami tetszik: akkor minden kétkedés nélkül azt mondanók: Magyarország, Erdély, Horvátország, sőt ha kívánják, a felső megyei szlávok külön e naptól fogva egy szövetséges köztársaság.”

Mint Bălcescu írta 1849. május 8-án Ion Ghicának, a havasalföldi románok egyik politikai vezetőjének, Bem tábornok még ennél is nagyobb szabású tervekkel foglalkozott. „Nincs már kétség aziránt - jegyezte fel a román politikus -, hogy az összes európai kormányok egyben megegyeztek: összefognak, hogy megfékezzék azoknak a nemzeteknek vágyait, melyek felkelni merészelnék, s államot kívánnak alapítani. Mégis Bem testvériséget teremtett az erdélyi magyarok, szászok, németek és románok közt. Azt mondják, már pecsétet is csináltattak, amely a három egyesült országot, Magyar- és Lengyelországot, valamint Romániát ábrázolja.”

Lehet, itt jelenik meg először a közép-európai államok konföderatív egyesülésének az a tervezete, amely később, már a magyar szabadságharc bukása után Kossuth Lajos és Teleki László „Duna-konföderációs” elképzeléseiben öltött alakot. Nemcsak az emigrációba kényszerült magyar álművészek, hanem a lengyel és a román emigráció vezetői is odaálltak akkor e mellé a politikai vízió mellé. Mindez a magyar forradalom forrongásai közepette, a stratégiákat tervező gondolkodás akkori műhelyében alakult ki: igaz, a történelmi események akkor nem igazolták ezeket a föderációs-konföderációs elképzeléseket, még kevésbé adtak esélyt megvalósításukra. Az azonban mindenképpen elmondható, hogy a dunai integráció és összefogás eszméje az 1848-as magyar forradalom útkeresései közben született, bizonyosságául annak, hogy a nemzeti eszme vakító erejű fellángolása mellett némi fényt kapott a regionális integráció egyelőre szép geopolitikai álmának tetsző történelmi stratégiája is.

PÁRIZSBÓL NÉZVE

Fejtő Ferenc válaszai az Európai Utas kérdéseire

**Tavaly decemberben járt Budapesten
Fejtő Ferenc,
ám akkori zsúfolt programja
végül nem tett lehetővé
egy nyugodt szerkesztőségi beszélgetést.
Kérdéseinket
írásban juttattuk el Párizsba.**

● *Hogyan ítélték meg Magyarország fejlődése, átalakulása 1988-1989-től 1998-ig? Hogyan élt az ország a történelmi változás adta lehetőségekkel? Hogyan szervezte újjá magát?*

„Welgeschichte ist Weltgericht”, mondotta Hegel, akinek bölcsesége akkor is érvényes marad, ha marxista értelmezését bírálat tárgyává tesszük. Magyarra ezt a tömör mondatot úgy fordítanám, hogy a világtörténelem a világ ítélőszéke, vizsgálóbírósága, zsűrije, amely előtt a világpolgárságra pályázó népeknek és államoknak bizonyítást kell tenniük életrealitásukról, szellemi színvonalukról. Állandó vizsga ez, állandó, újból és újból megismétlődő próbára tétel. Nos, ebből a szempontból tekintve, úgy vélem, a magyarság - egészében véve - 1988-1989 után megállta a helyét az érettségi vizsgán. Ebben, azt hiszem, a nemzetközi szakértők nagy része egyetért. A legelső tantárgy, amelyből vizsgázni kellett, a kommunista rendszerből a nyugati demokráciára való átváltás képessége volt. Márpedig ezen a téren a magyarság egyike a három-négy nemzetnek - a lengyelekkel, csehekkel, szlovénokkal, litvánokkal együtt -, amelyek a legjobb bizonyítványt kapták. Magyarország ma kétségkívül és szilárdul mint demokratikus állam szerepel a világ színpadán. A többpárti parlamentáris rendszer, mint azt már két nemzetgyűlési választás mutatta, és a harmadik is nyilván meg fogja erősíteni, nagyobb zökkenők nélkül működik, az emberi szabadságjogok, a sajtó-, vélemény- és egyesülési szabadság biztosítva vannak, az alkotmánybíróság létesítésével a magyar állami rendszer a legliberálisabb államokéval is vetekszik, a közigazgatás majdnem elérte a nyugat-európai színvonalat. És mindezt az eredményt az ország népe rendkívül ne-

héz körülmények között, fantasztikus áldozatok árán és aránylag csekély külföldi segítséggel érte el, ha például ahhoz hasonlítjuk, amit Kelet-Németország lakossága kapott 1989 után. Persze, e pozitív képnek árnyoldalai is vannak, a népesség jelentékeny részének elszegényedése, a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódása, az egyelőre kellőképp meg nem fékezett infláció, munkanélküliség, a közbiztonság hanyatlása, a rendszerváltások folyamán, úgy látszik, elkerülhetetlen korrupció létrejött - olyan nehézségek, amelyek ha nem is olyan nagymértékben, a vizsgáztató bíróságban képviselt államokban is megtalálhatók. A lényeg mégiscsak az, hogy Magyarország megfelel az Európai Unió és az Atlanti Szövetség tagjelöltjei elé állított követelményeknek. Ezt tíz évvel ezelőtt nem tudtuk volna elképzelni.

● *Hogyan ítéltető meg a közép-európai régió átalakulása? Csökkent-e, nőtt-e a térség stratégiai jelentősége? (Délsláv háború, román-magyar kapcsolatok, NATO-meghívás.)*

● \ térség stratégiai jelentőségét határozottan növelte az, hogy több állama - elsősorban a visegrádiak - alkalmasnak mutatkozott arra, hogy tevékeny részt vegyen az 1989 óta napirenden lévő világpolitikai átrendeződés folyamatában. Máris biztató jelenségnek tekinthető, hogy a nyugatnak támpontjai lehettek a jugoszláviai válság lokalizálásában. Persze Közép-Európa, mint Göncz elnök mondotta nemrég a közép-európai elnökök lipcei találkozásán, „furesa és körülhatárolhatatlan, de ugyanakkor nagyon létező és felismerhető valami”. Ugyanez mondható a Bush elnök által kissé elhamarkodottan bejelentett „új világrend”-ről is. A periferiális térségeknek Amerikához mint a jelenleg egyetlen szuperhatalomhoz és ugyanakkor az „in statu nascendi”, alakulóban lévő Európai Unióhoz kell igazodniuk, hogy a saját maguk helyét a készülődő új rendben kivívják, nem veszítve szem elől azt sem, hogy tartózkodniuk kell minden olyan gesztustól, amely az ugyancsak átalakulásban lévő orosz birodalomban gyanút

kelthet békés szándékaik őszintesége iránt. Véleményem szerint a magyar diplomácia mind ez ideig kifogástalanul végezte egyáltalában nem könnyű feladatát a nemzet érdekeinek védelmében.

● *Az euro-atlanti integráció hatása e térségre, benne Magyarországra. Mi a kihívás lényege, hogyan tud Magyarország jól választani, felkészülni a történelmi lehetőségre?*

● A kihívás abban áll, hogy Magyarország megbízható legyen és ne okozzon problémákat. A megbízhatóság egyik fő feltétele pedig az, hogy minden szellemi és anyagi energiáját mozgósítsa gazdasági, szociális és politikai státusának, verseny- és együttműködési képességének megerősítésére.

● *Európai integráció - nemzeti kultúra. Milyen „kulturális poggyással” érkezhet Magyarország az Unióba? Mit hozhat, mit mutat fel történelmi múltjából? A határon túli kapcsolatokból?*

● Magyarország jelenlegi szellemi színvonala véleményem szerint megüti az átlagos nyugat-európai mértéket. Személyes tapasztalatom, hogy a nemzetközi tudományos és művészeti fórumokon a magyar művelődési élet képviselői általában kitűnő benyomást tesznek, és rokonszenvet keltenek a magyar nép és a magyar kultúra iránt. Nem érkeznek üres poggyással. Hogy csak két példát mondjak: a napokban volt alkalom a párizsi Centre Pompidou előadótermében meghallgatni Klaniczay Gábornak, a Collegium Budapest medievalista rektorának vitaestjét Jacques Le Goff professzorral, a francia történelemtudomány legjelentékenyebb képviselőjével, akinek tíz évvel ezelőtt tanítványa volt, s aki vele most mint nagyérdemű, egyenrangú kartárssal beszélgetett. És a következő két hét folyamán Ligeti György zeneszerzőnek két hangversenye lesz a Châtelet Színházban, amelyre több mint egy hónapja minden jegy elkelt.

● *Az országkép alakítása milyen feladatokat, lehetőségeket adhat egy*

„különleges eseményt nélkülöző” fejlődés idején?

● A nagy esemény a mai viharos világban az, hogy Magyarországon nincs szenzációs esemény, nincs közbotrány vagy katasztrófa, amely az újságok ezreit odavonzaná, hanem nyugalom van, rend, biztonság, állandóság. Ha ezekhez a tényezőkhöz majd hozzá lehet írni, hogy a közéleti tisztaság, emberi méltóság és udvariasság is fejlődőben van az országban a sok látnivaló mellett, amely a turistákat vonzhatja, akkor könnyű dolga lesz majd annak, aki az ország jó hírnevét akarja kelteni. Sok megismerni való van az ország múltjában a nyugati látogatók számára, akiknek meglepetés egy különleges, kissé egzotikus, de vonzó rokont felfedezni a magyar népben.

● *Megteremtheti-e az integrációs csatlakozás egy nemzeti összefogás, erkölcsi megtisztulás lehetőségét, kényszerét?*

● A kérdést inkább úgy fogalmaznám meg, hogy az integráció sikerének egyik feltétele nem az-e, hogy a nyugat fejlődésébe való beépülés, az ország modernizációja, polgárosulása, nemzeti konszenzuson és erkölcsi megtisztuláson alapuljon. És erre a kérdésre a magyar polgárosulás nagy előfutárának, Eötvös Józsefnek idézésével válaszolnék: „A nehézségeket - írta a XIX-ik század uralkodó eszméi című ma is aktuális művében -, melyek bennünket eddig is környeztek, nem azáltal oszlatni el, ha elvüi állítjuk fel, hogy az egyént teljesen alá kell vetni a közakaratra... hanem ha az egyéni szabadság elvét vesszük alapul az állam rendezésében is. Azáltal szüntethetjük meg az állam és az egyesek törekvései közt létező ellentétet, melyet legtöbb bajának és veszélyének, forrásául kell tekinteni... Lehet, hogy még soká tart a harc - de bizonyára azon ügy lesz a diadal, a mely mellett az emberek minden nemes érzelme sikra szálland; mert egy tartós jövőnek épületét csak erkölcsi alapokon és tiszta kezekkel emelheti föl.”

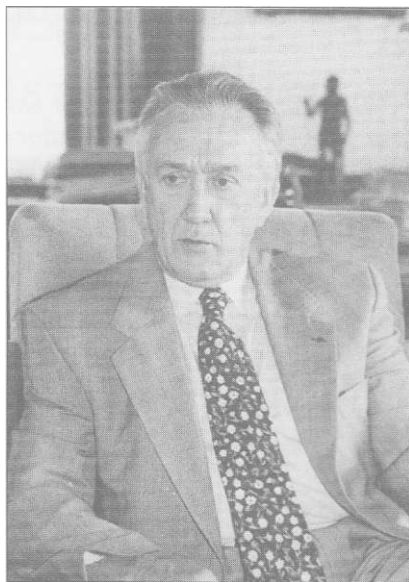
Ferenc

NÉGY ÉV UTÁN

- *Miniszter úr, négy évvel ezelőtt interjút adott az Európai Utasnak. Hogyan teljesültek a hivatalba lépésekor megfogalmazott tervei és elképzelései? A magyar külpolitika fő cselekvési irányai - vagy prioritásai, ahogyan nevezni szokták őket - a rendszerváltozás óta folyamatosan érvényesülnek. Az elmúlt években hogyan változott ezek fontossági sorrendje és egymáshoz való viszonya?*

- Az akkori beszélgetésünket felidézve úgy látom, hogy a kormány külpolitikai elképzeléseiről és stílusáról megfogalmazott gondolataimat az azóta eltelt időszak külpolitikai eredményei igazolták. Az 1994 és 1998 közötti időszakban Magyarországnak minőségi változást sikerült elérnie nemzetközi helyzetében, státusában, tekintélyében. Beértek a gazdasági, belpolitikai és külpolitikai erőfeszítések gyümölcsei. A történelmi esélyekkel élni tudtunk, az értékes lehetőségeket nem hagytuk kihasználatlanul.

Eredményeinket a leglátványosabbban a NATO és az EU jelezte vissza azzal, hogy Magyarországot a csatlakozásra legérettebb, befogadásra legérdemesebb partnerek csoportjába sorolta. Az integrálódás terén a magyar külpolitika a lehetséges maximumot nyújtotta. Politikai kötődéseinket hosszú idő után ismét összhangba hoztuk természetes civilizációs, gazdasági és kulturális kapcsolódásainkkal, nemzeti feladatainkkal. Az ország ma nagyobb biztonságban, ígéretebb nemzetközi feltételek között, kedvezőbb modernizációs helyzetben van, mint a huszadik században bármikor.

Beszélgetés Kovács László külügy- miniszterrel

A magyar külpolitika fő cselekvési irányai szorosan kapcsolódnak egymáshoz, szerves egységet alkotnak. Nem zárják ki, inkább kölcsönösen erősítik, segítik egymást. Hogy csak egy példát említsek, az integrálódásban tavaly elért lépéselőnyünk például nem járt kedvezőtlen hatással a szűkebb térségen belüli kapcsolattrendszerünkre, hanem inkább fokozta szomszédaink velünk való együttműködési készségét és érdekelttségét.

- *A NATO és az EU meghívó történelmi lehetőséget és esélyt ad Magyarországnak. Ön szerint milyen hazai háttér tette lehetővé bekerülésünket az euro-atlanti szervezetek bővítésének első körébe?*

- A madridi és a luxemburgi

döntés egyaránt szólt a magyar társadalom áldozatvállaló képességének, politikai érettségének, a külpolitika következetességének és szavahihetőségének.

A meghívással csak a folyamat legelső szakaszát hagytuk magunk mögött. A NATO-val már túl vagyunk ugyan a csatlakozási tárgyalásokon, az EU esetében viszont még hosszú tárgyalásokra kell felkészülnünk, melyek során határozottan és hatásosan kell képviselnünk a magyar érdekeket. A ratifikáció, a csatlakozás hatályba lépése csak ezt követően várható, az igazi integrálódás pedig ezután még évekig, évtizedekig tart majd. Ez egy lényegében szüntelen tanulási és tanítási, igazodási és igazítási folyamat, melynek hosszú távon mindannyian nyertesei leszünk - de csak akkor, ha fenn tudjuk tartani azt a közéleti konszenzust, azt a szakmai és intellektuális háttérrel, amelyet az EU és a NATO a meghívással most elismert.

- *Sokan vélekednek úgy, hogy a szomszédos országban élő magyarok számára nehezebbé válhat a kapcsolattartás a majdani EU-tag anyaországgal. Megalapozott ez a veszély? Napjainkban milyen a külügyi vezetés kapcsolata a határon túli magyarsággal, pártjaikkal, szervezeteikkel? Az alapszerződések után a Külügyminisztérium hogyan és milyen eredménnyel tudja képviselni érdekeit?*

- Nem tartok attól a veszélytől, hogy EU-tagdá válásunkat követően keleti határainkon egyfajta vasfüggöny csapódna le. Bizom abban, hogy addigra szomszédainknak ugyancsak sikerül előbbre jutniuk a gazdaság és a közélet

megújítása terén, s akkor az EU velük szemben is könnyíteni tud a határátlépés feltételein, ami egyébként az Unió saját törekvéseivel is összhangban állna.

A külügyi vezetés rendszeres kapcsolatot tart fenn a magyar kisebbségek legitim vezetőivel. Nem adtunk, nem adhatunk tanácsokat nekik, inkább véleményüket kérjük arról, miben látják azokat a kérdéseket, amelyekre a hivatalos találkozók során érdemes felhívniuk a partnerek figyelmét. Ez a módszer jó a magyar kisebbségek, jó Magyarországnak, de hasonlóképpen jó a szomszédos országok kormányzatai számára, amint azt az európai gondolkodású partnerek rendszeresen vissza is igazolják.

Soha nem gondoltam, hogy az alapszerződések önmagukban megoldást jelentenének az örökölt problémákra. Aláírásukkal célunk az volt, hogy a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséhez és a kisebbségek jogainak elismertetéséhez kedvező feltételrendszert, jogi keretet, hivatkozási alapot, egyeztetési eljárásokat biztosítsunk. Az elmúlt évek során bebizonyosodott: ha a partnerek részéről megvan az akarat, elkötelezettség és az együttműködés előnyeinek felismeréséhez szükséges stratégiai látóképesség, az alapszerződések révén könnyebben megállapodásra jutunk a gyakorlati kérdésekben. Márpedig a mindennapokon végzett gyakorlatias aprómunka nélkül szomszédkapcsolatainkban sem várható további előrelépés.

- Az „új státusú” Magyarország a regionális együttműködési struktúrákban megtartja-e kezdeményező szerepét, vagy az arccal Európa felé jelszó jegyében leginkább az integrálódással lesz elfoglalva a következő években?

- Meggyőződésem, hogy Magyarországnak a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozása nem fékező, hanem éppen ösztönző hatással lesz a regionális együttműködés terén eddig játszott szerepünkre. Az euro-atlanti integrációs intézmények nem azt várják el hazánktól, hogy a taggá válás után elzárkózzon szomszédaitól, hátat fordítson térsége sajátos problémáinak. Ellenkezőleg, arra számítanak, hogy kétoldalú politikai-gazdasági és civil kapcsolatrendszerünk révén járuljunk hozzá a demokratikus stabilitáshoz, segítsük megelőzni az újabb választóvonalak kialakulását Európa e térségében. Ez a feladat különösen Magyarországot érinti, mert közvetlen szomszédunkban a NATO és az EU bővítés első köréből - Szlovénia és az EU-tag Ausztria kivételével - egyelőre minden szomszédunk kimaradt. Jól felfogott érdekünk, hogy a bővítési folyamat folytatódjon, és ne országhatáraink mentén húzódjanak Európa integrációs határai. A magyar külpolitika ezért hangsúlyozza az euro-atlanti integráció befogadó jellegét, szomszédaink integrációs törekvéseinek támogatását. Ezért ajánljuk fel segítségünket, tapasztalataink átadását az arra igényt tartó országoknak, hiszen a felvétel kritériumait mindenkinek teljesítenie kell.

- *Mi a véleménye a közép-európai együttműködés távlatairól? Az EU és a NATO tagjelölt országai és a térség más országai együttesen vajon létre tudnak-e hozni és meg tudnak-e fogalmazni valami közöset és egyedit, amivel egész Európát, sőt akár a világot is gazdagíthatják?*

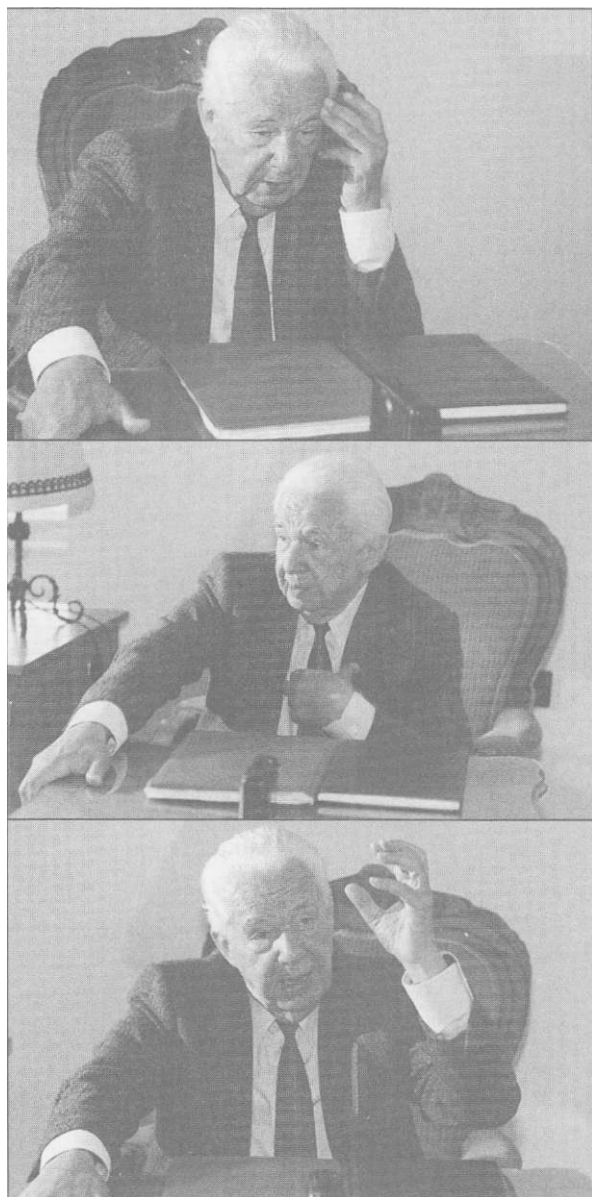
- A magyar külpolitika számára a közép-európai regionális együttműködés elmélyítése nem-

csak megfelel a NATO-hoz, illetve az Európai Unióhoz való csatlakozásnak, de feltétele is annak. Az eltelt négy év alatt konkrét diplomáciai lépések sorával igazoltuk azt, hogy Magyarország kész és képes elősegíteni a térség biztonságát, az itteni országok közötti kapcsolatok fejlődését és a kisebbségek jogainak európai normák szerint történő biztosítását. Érdeklünk, hogy a térség egészét érintő kérdésekben regionális szinten is erősítsük a közös gondolkodást.

A közép-európai térség országai sokat tehetnek még a közös közép-európai történelemből táplálkozó előítéletek, bizalomhiány leküzdése, az integráció társadalmi feltételeinek megteremtése érdekében. A közép-európai régió belül az országhatárokon átívelő etnikai határok egyben a közép-európai kultúrák és szellemi vonulatok átívelését jelentik, s ezek találkozása új kulturális és szellemi értékeket hozhat létre. Új minőséget adhat együttműködésünknek, hogy Olaszország és Ausztria segítséget nyújt az integrálódás különböző szakaszaiban lévő Magyarországnak, Szlovéniának vagy éppen Romániának.

A közép-európai együttműködés küldetése, hogy felváltsa a térségünket a kilencvenes évek elejétől jellemző instabilitást, hozzájáruljon az összeurópai biztonság megerősödéséhez. Az ehhez szükséges új gondolkodásmódot kell szembeállítani a szélsőséges nacionalista téveszmékkel és az azokat valló politikai erővel, amelyek oly sok szenvedést okoztak az elmúlt években Európa keleti felében. Mindez a demokratikus értékek vállalását, az emberi és kisebbségi jogok érvényesítését is feltételezi. ■

NEMZETRŐL, TÖRTÉNELEMRŐL

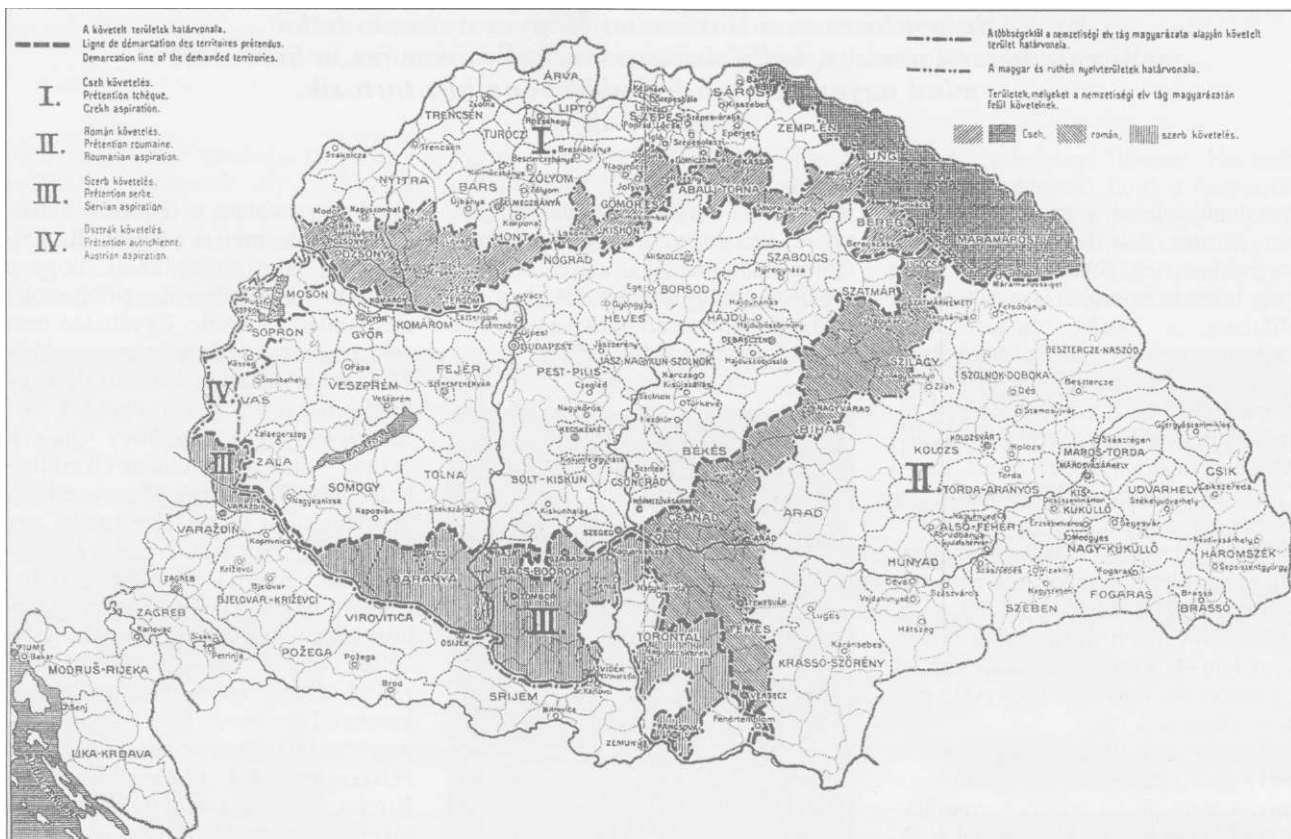
Beszélgetés Kosáry Domokossal

M. P.: Professzor úr, igazat adhatunk-e a Himnusz költőjének: megbűnhődte már ez a nemzet a múltat és jövőjét?

K. D.: Én ezt a moralizáló költői kérdést ösztintén szólva nem tartom a történész szempontjából fontosnak. Miért kellene a történelemben bűnhődni? Ha bűnhődni kell, miért pont az egyik vagy a másik bűnhődik és a harmadik meg nem bűnhődik? Kapszoljuk ki a moralizálást a történelemből! Én inkább úgy kérdezem, hogy az a fajta szorongás vagy az a fajta pesszimista vonás, ami a magyar köztudatban benne volt és benne van - a múlt században is benne volt már -, mennyiben indokolt, honnan származik. Melyek a betegség okai, tünetei, és hogyan orvosolható? Ez a fajta állandó szorongás ugyanis olyan szindróma, amely visszavezethető néhány fájdalmas történelmi tapasztalatra. A régi nemesi hagyományban a középkori Magyarország viszonylagos nagysága volt a meghatározó élmény. Az aztán bekövetkezett egy-két fordulat súlyos következményekkel járt. Többek között azzal, hogy a magyarság középnemzetből kismemzet lett, a történelmi ország összetétele megváltozott. Később pedig megváltozott a politikai struktúrája, sőt megváltoztak a magyar állam határai is. A magyarság politikai súlyának ez a fajta - mondjuk így - csökkenése, alárendelt helyzete szorongást váltott ki. Kölcseyben, aki a legkitűnőbb emberek egyike volt, a reform úttörője, tehát nem negatív elme, ellenkezőleg, a XIX. század egyik legpozitívabb gondolkodója, még benne is munkált ez az érzés. Külföldi történészek már egy évszázaddal ezelőtt megállapították, hogy ez a fajta szorongás valamennyi kelet-közép-európai kis népnél felbukkant, éppen a nemzeti „ébredés” időszakában. Megvolt a cseheknél, megvolt a szlovákoknál, a lengyeleknél. Ez nem magyar sajátosság. Ha pedig nem az - én is azt hiszem, hogy nem az -, akkor miért tartjuk nemzeti sajátosságnak egyedül mi, magyarok?!

Meglehetősen egocentrikusak vagyunk akkor, amikor a bajainkat nézzük. Mintha másokat nem értek volna még kellemetlenebb dolgok! Amikor Széchenyi a Balkánon jár, Rigómezőn, és látja a koponyákból állított nagy halmot, észreveszi, hogy az itt élő nemzetek közül mások még rosszabbul jártak... Jómagam betegség tünetnek tartom azt, hogy a magyarok állandóan arról beszélnek, hogy őket a sors üldözi. Turáni átok! Azt sem tudom, mi az, hogy turáni. Ez az egész turáni história a legostobább dolgok egyike. Eredetileg azért találták ki az első világháború előtt, mert az Osztrák-Magyar Monarchia gazdaságilag kelet felé törekedett. Amikor Tria-

non valós következményeivel kellett volna szembenézni, „turáni szövetségről” ábrándoztak Magyarországon. Márki Sándor - a kitűnő, képzett történész - olyan ostobaságokat írt le 1922-ben a turáni népek történetét tárgyalva, hogy mert Európa nyugati fele hanyatlik, Amerika hanyatlásnak indult, ezért a turáni népeké a jövő, amikor is megvalósulhat Dzsingisz kán álma. Ki akarja, hogy Dzsingisz kán álma megvalósuljon? Az ő utódai voltak azok a tatárok, akik a XIII. században végigpusztították Magyarországot. Ez az az álom, ami tetszik nekünk? Az ilyesfajta víziók megjelenése - és ezt nem győzöm eleget hangsúlyozni - a történelmi sokkhatások okozta sérülés biztos jele. Nem lehetünk elmebetegek! Ezt meg kell akadályozni mindenáron. Nem szabad olyan szintre süllyednünk, hogy múltunkat rosszul, torzul nézzük. Nem szabad a realitásokat indulatos reagálásokkal kezelnünk. Racionálisan kell nézni a dolgot magát. A történelmi sokkhatások sérüléseket okoznak a köztudatban. Így volt ez a XVII. században, amikor Zrínyiéknek nem sikerült Magyarországot felszabadítaniuk a török alól, és nem tudták, meddig marad a török. A vége az lett, hogy amikor sor került az ország felszabadítására, a kis Rákóczi Ferenc ott ült Thököly sátrában, aki a Bécs ellen vonuló nagyvezírnek volt a „szövetségese”, és azon töprengett, nem fogják-e őt a törökök eladni, mert a mostohaapjáról, Thököly Im-

réről nem volt éppen nagyon jó véleménye. Márpedig a XVII. század végén Magyarország történeti államterülete végre egészében - ha nem is egységben - bekerült a Habsburg-monarchia keretei közé. Ez megint csak igen nagy változás volt. Ezt tudomásul kellett venni akkor.

A Rákóczi-szabadságharcnak van annyi pozitívuma, hogy ezen belül jobb szintet ér el Magyarország. Tehát a korrekció lehetősége megmaradt, ha a teljes állami függetlenséget nem is sikerült kivívni.

1849 után szintén érződött a sokkhatás, aminek az lett az eredménye, hogy ez a nemzedék a legkitűnőbb korszakban - az 1867 utáni évtizedekben - azzal volt elfoglalva, milyen jelvények, milyen zászlók használatát kell követelni, hol mit szabad énekelni. Egyszóval a külsőségekkel. De a lényeges nemzetiségi és társadalmi kérdések megoldásával annál kevésbé.

A Trianon-szindróma is jórészt ilyen. A trianoni békeszerződés kétségkívül iszonyatos sokkhatás volt. Vannak korszakhatárok, amelyek nem bírnak nagyon nagy jelentőséggel.

A magyar békejegyzék térkép-melléklete: a trianoni határok mentén elhelyezkedő kompakt magyar, rutén vidékek

Jóllehet 1849-ben a szabadságharcot levertek, ez a tény a magyar polgári fejlődést döntő mértékben nem állította meg. Ám a XX. század elején olyan méretű változás történt Európa közbülső régiójában, amely csak a XVI. század elejéhez hasonlítható. A XVI. század elején a régi középkori független nemzeti királyságok bekerültek különböző nagy birodalmakba, ami kétségkívül óriási, európai jelentőségű változás volt. A XX. század elején, az első világháború során a győztes nagyhatalmak politikájában a történelmi birodalmi elvet - áll ez a Habsburg-birodalomra, áll ez a török birodalomra, áll ez a történelmi Magyarországra is, mely szintén birodalom ilyen szempontból - fölváltja az etnikai elv, a nemzeti elv. Ez óriási fordulat, amely az első világháború után

számunkra nagyon szerencsétlenül ment végbe, és nagyon nehezen korrigálható.

Azok a kísérletek, amelyek arra irányultak, hogy visszaállítsák a történelmi Magyarországot, eleve kudarcra voltak ítélve, mint ahogy a Habsburg-birodalom visszaállítására vonatkozó kísérletek is. De lehetett-e volna a helyzetet korrigálni? Szerintem akkor, azonnal, még a kész tények létrejötte előtt talán valamennyire igen. Ha a magyarok egyszerűen le tudták volna vonni a következtetést abból, hogy itt a nemzeti és etnikai elv győzni fog, részben fel lehetett volna készülni a változásokra. 1918-ban Magyarország független lett, amiért korábban annyit küzdött. Kiderült azonban, hogy a ház összedőlt felettünk, és ott álltunk a hideg télben egyedül - mint ahogy Székfü mondta nekem: az rúgott belénk, aki akart. Ha a magyar politika akkor racionális álláspontra helyezkedni képes, el kellett volna fogadnia az etnikai elvet. Nem lett volna szabad a történelmi Magyarországhoz ragaszkodni, legfeljebb utalni annak történelmi mozzanataira. De ugyanakkor félreért-

Külföldi történészek már egy évszázaddal ezelőtt megállapították, hogy ez a fajta szorongás valamennyi kelet-közép-európai kis népnél megvan. Megvolt a cseheknél, megvolt a szlovákoknál, a lengyeleknél. Ez nem magyar sajátosság.

**Én azt hiszem, a történelmi Magyarországon belül
valamennyi nemzet, beleértve a szlovákokat, a románokat, a horvátot,
mind ugyanahhoz a fejlődési vonalhoz tartozik,
mint a magyar.**

hetetlenül jelezni, hogy az etnikai elvet viszont akár fegyverrel is kész megvédeni, és ehhez időben, amíg még lehetett, az erőket is mozgósítani. Brătianu, a román miniszterelnök, Wilson amerikai elnök és Lloyd George angol miniszterelnök között Párizsban 1919 tavaszán lezajlott egy beszélgetés. Brătianu, szerint Károlyi Mihály csinálta a bolsevizmust. Lloyd George azt válaszolta: Csak nem veszi komolyan, hogy a gróf Károlyi bolsevizmust csinált Magyarországon? Brătianu, szerint a magyarok nem vették tudomásul, hogy legyőzték őket. Wilson így felelt: Kérem, ha én magyar lennék, szerencsére nem vagyok az, akkor én már régen fegyvert fogtam volna önök ellen.

Ezt az a Wilson mondja, aki az 1918-as forradalom vezetőinek eszményképe volt, ha eredeti eszméi háttérbe is szorultak közben. Ha tehát akkor a magyar politika elfogadja az etnikai elvet, de az etnikai határokat megpróbálja megvédeni, akkor képes lehetett volna Magyarországnak, amelyet mondhatni semmibe vettek a győztes hatalmak, előttük is valami súlyt, jelentőséget adni, és ezáltal talán valamennyire korrigálni a helyzetet. De Károlyiék nem ehhez tartották magukat, hanem azt mondták, mi végrehajtjuk azt, amit az antant kíván tőlünk. Lehet, hogy így sem sikerült volna jobban érvényesíteni az etnikai elvet, de az bizonyos, hogy kikerültük volna ezt a fajta lelki csapdát, tehát azt, hogy valami igazságtalanság történt velünk, amelynek mi tehetetlen áldozatai vagyunk, hogy az új köztársasághoz nem fűződtek nemzeti vonatkozásban pozitív tettek emlékei. Így csak abban reménykedtek, hogy segítenek nekünk, de miért nem próbáltak ők magukon okos politikával segíteni? Utólag, amikor a kész tények létrejöttek, ezeken már sokkal nehezebb és veszélyesebb volt változtatással próbálkozni. Ezt az utóbbi történetek nagyon világosan megmutat-

ták. A kész tényeket, ha már létrejöttek, el kell fogadni. Egyébként tiszta etnikai határokat, különösen ebben a régióban amúgy sem lehetett megvonni. Legfeljebb az arányok kedvezőbbé tételéről lehetett volna szó.

Savoyai Jenő

Sz. L.: Professzor úr többször ír arról, hogy azért van szükségünk az összehasonlító módszerre, mert nem ismerjük egymást. Saját magunkat is csak akkor tudjuk megismerni, ha a többiekkel összevetjük történelmünket. 1918-ban mennyire ismertük mi a szomszéd nemzeteket? Ők viszonylag jól ismerhettek bennünket, de mennyire ismertük mi őket?

K. D.: Ez a másik hiba: a magyarok soha nem tudták fölmérni, évszázadokon keresztül, hogy ők tulajdonképpen mekkorák. Néha túl kicsinek gondolták magukat, néha túl nagyok. Én azt hiszem, a történelmi Magyarországon belül valamennyi nemzet, beleértve a szlovákokat, a románokat, a horvátot,

mind ugyanahhoz a fejlődési vonalhoz tartozik, mint a magyar. Ez kétségtelen, mint ahogy az is, hogy a nemzeti különválásnak előbb-utóbb meg kellett történnie. Egyáltalán nem volt mindegy azonban, hogy ez robbanásszerűen történik, háborúval, vagy kisebb-nagyobb feszültségekkel, vitákkal, vagy talán úgy, hogy - ha van eszünk - elébe megyünk az elkerülhetetlennek. Ha nekünk jó nemzetiségi politikánk lett volna, akkor nem zárjuk be 1875-ben a három szlovák gimnáziumot, mint Tisza Kálmán tette. Hanem például létre lehetett volna hozni egy szlovák egyetemet. Meg kellett volna teremteni a szlovák nemzeti önrendezkedés feltételeit, amelyeken belül persze az ott élő magyarok jogai is biztosítva vannak. Hát nem célszerűbb saját kezdeményezésből létrehozni valamit, ami nyilvánvalóan kikerülhetetlen? Hiszen egyik nemzet sem értékesebb, mint a másik, egyik nemzet sem kevésbé értékes, mint a másik. Ezt már Széchenyi megmondta... Segíthettük volna a szlovák nemzet emancipálódását, fejlődését, gazdasági és kulturális prosperitását! Úgy, hogy amíg kezünkben van a kormány, mi szabjuk meg, milyen irányba haladjunk. Így viszont létrejött az a Csehszlovákia, amely végül magától felbomlott.

Sz. L.: Enélkül viszont a konföderációs tervek is homokra épültek...

K. D.: ...A konföderációs elvvel először is az a baj, hogy csak addig volt komoly erő, amíg volt Ausztria. Amikor már nem volt, felülkerekedett a nemzeti elv. Továbbá konföderációs terveket készíteni úgy, hogy közben területi viták vannak egymás között, és ezeknek nincs megoldásuk, ez ugyan szépen hangzik, és utólag lehet róla álmodozni, de nem sok köze van a reális alternatívákhoz. És most nem a jövőről beszélek...

Sz. L.: Professzor úr Jászival kapcsolatban idézi Szejkfü Gyulát, aki szerint meg kell fontolni, hogy a magyar

**Az az elképzelés, hogy egy nagyobb politikai kereten belül
több nemzet is élhet,
vagy kisebb-nagyobb nemzet, nemzetrés, ez elfogadható,
ha ennek valóban az emberi minőséget javító
és fenntartó funkciója van.**

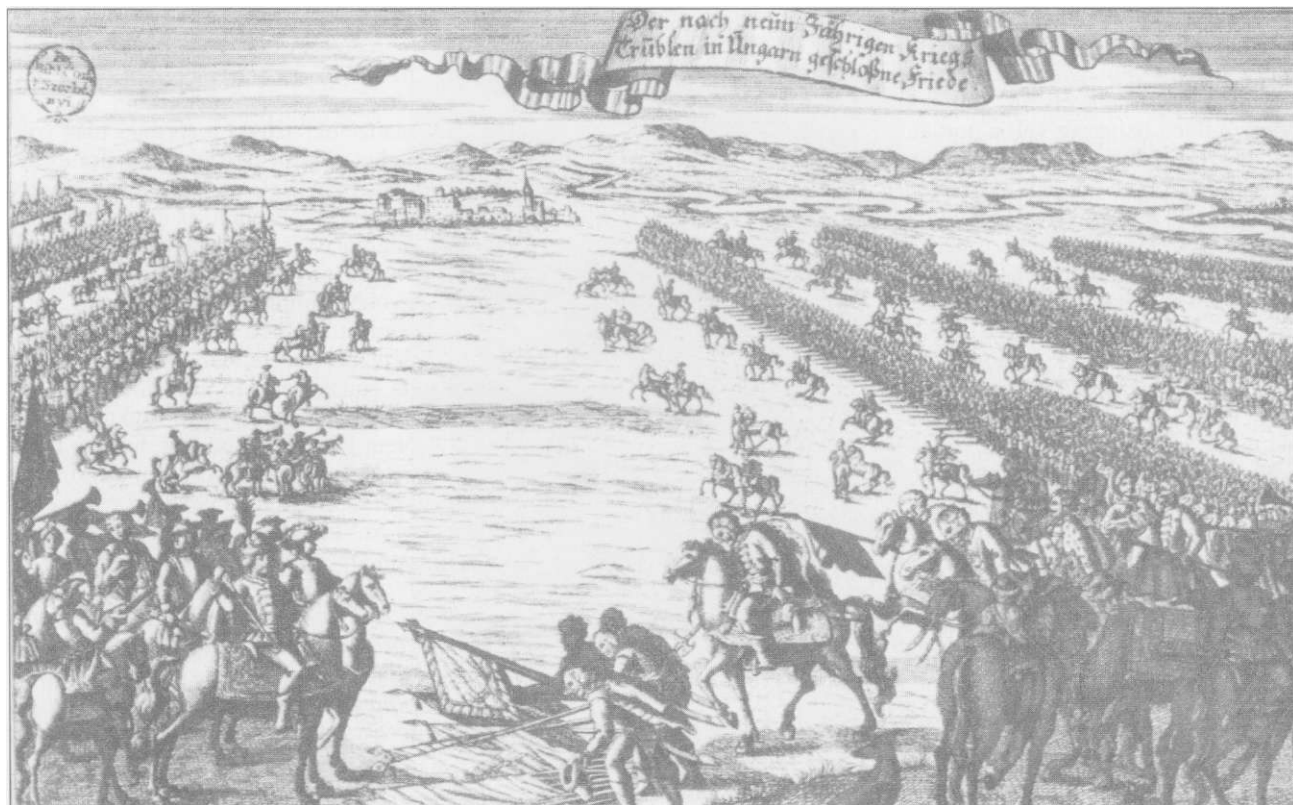
...történelmi kategóriákban gondolkozva a nemzetek fölötti, több nemzetet egyesítő államkeret működőképesebb, mint a nemzetállam.

értelmiség mikor ismételve meg Jászi békülékeny gesztusát, aki az ürbe, a semmibe nyújtja ki kezét...

K. D.: Annak idején, amikor néhányan - a későbbi Teleki Intézet munkatársai - összehasonlító kutatásokba

ba, más lapra tartozik. Akkor is meg kellett tennie. Ezek olyan gesztusok, amelyeket nyilvánvalóan meg kellett tenni. Legfeljebb az volt a hiba, hogy ettől túl sokat vártak. Nekünk egy teljes évszázad állt a rendelkezésünkre

gyar közvéleményt illetően. Ha csak arról lett volna szó, hogy a magyarok elveszítik az uralmi pozíciót, ezt meg lehetett volna az embereknek magyarázni, de hogy miért kell a nemzet egyharmadának az ország határain túlra

kezdünk, abból indultunk ki, hogy nem a történelmet kell nacionalista szempontból nézni, hanem a nacionalizmusok párhuzamos fejlődését kell történelmi szempontból megvizsgálni. Ez ellen az álláspont ellen írt Szekfű egy kritikai cikket a *Magyar Nemzetben*, feltéve a kérdést, hogy vajon nem járunk-e úgy, mint Jászi, aki kinyújtotta a kezét, és nem akadt, aki kezét fogott volna vele. Jászi túlbecsülte a történelmi Magyarország összetartó erejét 1912-ben, amikor a nemzetiségi kérdéstről írott könyvét kiadta. Ennek ellenére a nemzetiségek számára sokkal többet kellett volna adni, mint akkor gondolták, ez nem is vitás. Az, hogy Jászi 1918 novemberében elment Aradra tárgyalni a románokkal, és már érdemben nem álltak vele szó-

A nagymajtényi fegyverletétel

ahhoz, hogy felismerjük az igazságot: a soknemzetiségű történelmi Magyarországból nem lehetett magyar nemzeti államot csinálni. Ez óriási történelmi tanulság. Ma már mindenki tudja. Én ezt először a negyvenes évek elején írtam meg...

M. P.: *Professzor úr, a magyar történelem 1918 utáni tanulságait hogyan összegezné?*

K. D.: Rettenetesen nehéz volt a helyzet akkor, amikor minden eldőlt, tehát 1918 után. Olyan örökséget kaptak a hatalomra kerülők, amivel nagyon nehéz volt bármit kezdeni, mind a szomszédságot, mind pedig a ma-

kerülnie, arra már nehezebb volt magyarzatot találni. Vagonokban éltek ezerszámra az Erdélyből, a Délvidékről, a Felvidékről menekült értelmiségi családok. Szóval mindez iszonyatos sokkhatással volt a közvéleményre.

Sz. L.: *Mennyire látták-tudták a nagyhatalmak - főként a két nyugat-európai győztes, Anglia és Franciaország -, hogy mi készül itt, hogy ez a térség valójában felvonulási területté, ütközőzónává válik?*

K. D.: Kétségtelen, a magyarok kezdettől fogva sokat jajongtak, hogy ez az új rendezés rossz. Erre azt a választ kapták: persze, hiszen ti ellenérdekelték vagytok. Kétségtelen, akadtak bírálók, főként konzervatív politikai körök - Angliában például, de voltak ilyenek Franciaországban is -,

**Európának ezt a részét mindenkor alapvetően meghatározzák
a nemzetközi viszonyok.**

...a mások és a magunk okozta nagy megpróbáltatások ellenére Magyarország a katasztrófák túlélésének a sikertörténete.

melyek azt mondták, hogy Európának ezen a részén valami fajta új egységre lenne szükség, mert így gyengék lesznek az itt élő nemzetek a két nagyhatalom között. Mondhatjuk például utólag, milyen bizarr ötlet volt Csehszlovákia mint egységes nemzeti állam, amelyben a szlovákok, ha majd felnőnek, ők is csehekké válnak, holott a szlovák a magyar állam keretei között külön nemzetként fejlődött. Vagy milyen balgaság volt a horvátokat és szerbeket összezárni egy államba! Sokkal több bajuk volt egymással, mint másokkal. Hogyan is gondolhatták, hogy ezek az úgynevezett nemzeti államok majd ellenállnak a németeknek, ellenállnak az orosz forradalomnak?... Ezt ajánlotta fel Beneš és Amerikában Masaryk. Mondhatjuk erre, tényleg észbontó, hogy mindezt nem látták előre. Vigasztalásul csak azt tudom mondani, hogy a rövidlátás nem nemzetspecifikus tulajdonság, tehát nem a mi tulajdonságunk pusztán. Ezt a nyugatiak rontották el, ez kétségtelenül az ő felelőségük.

Sz. L.: A nagyhatalmak politikájában mintha továbbélne ez a vonulat, hogy a kism nemzetek kijátszhatósága számukra előny. Véget lehet-e ennek vetni?

K. D.: Valójában nem a kism nemzetek kijátszhatóságára bázisoztak 1919-20-ban, hanem arra, hogy ezek a szláv-román kism nemzetek majd olyan sávot alkotnak, amely, ha a németek erősödnek, a németeknek, ha az oroszok erősödnek, az oroszoknak áll ellen. Hogy milyen eredménye lett ennek, azt fölösleges elmondanom, hiszen ezt már minden iskolás gyermek tudja az elemiben.

Sz. L.: Szükséges-e az, hogy a kism nemzetek önálló kisállamokat hozzanak létre? A kism nemzeteknek vajon a kisállamiság a legmegfelelőbb létformájuk?

K. D.: Véleményem szerint többféle megoldás lehetséges a történelemben. Vannak, akik kizárólag a nemzetállami fejlődés hívei. Ez bizonyos fokon túl azért veszélyes, mert a végén elvezet az *ethnic cleansinghez*, az etnikai tisztogatáshoz, hogy aki nem tetszik nekem, az menjen el. Vagy

nyersanyagnak tekintem, amit majd úgy használnak fel, ahogy akarok. Volt ilyen törekvés a magyarok között is. A nemzetállam történelmi kategória, amely a XVIII. század végén született a franciáknál. Nem biztos, hogy örökké fog tartani, mint ahogy nem létezett kezdettől fogva. Ma már nem

Tisza István

mondjuk azt, hogy például a Szent István-i Magyarország nemzetállam volt. Én el tudok képzelni egy sok nemzetet összefoglaló politikai keretet is, amely éppen olyan jogosult, mert az emberi minőséget, a nemzetek minőségét is éppúgy biztosítani tudja, mint a nemzetállam. El tudom képzelni, hogy történelmi kategóriákban gondolkozva a nemzetek fölötti, több nemzetet egyesítő államkeret működőképesebb, mint a nemzetállam. Miután a XX. század szörnyűsége, kegyetlen, a romlás százada - hogy Zrínyit idézzem, aki ugyanazt mondta a XVII. századról -, az emberek elgondolkodnak a nemzetállamokról: megéri ez a nemzeti kizárólagosságra törekvőknek? Hány ember életébe került az ilyen vagy olyan sovíniszta hatalmi akciók sorozata?

Sz. L.: Ehhez képest milyen cinikusan hangzik, hogy Masaryk szerint a nemzetállam a legolcsóbb állam, mert nem kell fordító meg tolmács...

K. D.: Pedig kell, mert akkor is vannak szomszédai.

Sz. L.: Tehát keleti Svájc vagy nem keleti Svájc, melyik a jó hasonlat?

K. D.: A keleti Svájc azért nem jó hasonlat, mert Svájcban először jött létre az ország, és azután jöttek a nemzetek, szóval a sorrend más volt. Lehet először országot csinálni és azután nemzetet, de nem lehet először nemzeteket csinálni és azután nemzetállamot. A svájci példa ezért nem jó. De az az elképzelés, hogy egy nagyobb politikai kereten belül több nemzet is élhet, vagy kisebb-nagyobb nemzet, nemzetrészt, ez elfogadható, ha ennek valóban az emberi minőséget javító és fenntartó funkciója van. Nem lehet azt mondani, hogy a nemzetállam most már egyszer és mindenkorra, örökre így marad.

Sz. L.: Ami a magyaroknak Trianon, az a cseheknek München...

K.D.: Rossz a párhuzam.

Sz. L.: ... A nagyhatalmi meghatározottságnak a metaforái ezek, tehát annak, hogy a térség nemzeti szorult pillanataikban mindig rajtuk kívül álló okokra, erőkre hivatkoznak, illetve kénytelenek hagyatkozni.

K. D.: Ez a zóna a nemzetközi hatalmi politikának a játékszere volt mindig, és a nemzetközi politika alakulása fogja a továbbiakban is meghatározni a jellegét, jövőjét, jó- vagy balsorsát egyaránt. Az, hogy itt - mint egy időben a marxisták tanították - a belső fejlődés szab meg mindent, a legnagyobb öncsalások egyike. Európának ezt a részét mindenkor alapvetően meghatározzák a nemzetközi viszonyok. Ez az első történelmi tanulságunk. De a mi megpróbáltatásaink nem utolsósorban abból eredtek, és ez a második tanulság, hogy nem mindig ismertük fel idejében bizonyos trendek kikerülhetetlenségét. Pedig jobb azokat tudomásul venni, és aszerint igazítani a dolgot. A harmadik történelmi tanulság viszont az, hogy a mások és a magunk okozta nagy megpróbáltatások ellenére Ma-

Az egységes Európa szerintem az európai történelem legnagyobb, legvakmerőbb, legmerészebb és légigéretesebb kalandja.

gyarország minden bajt túlélt és túl tud élni.

Úgy érzem tehát, hogy a magyar történelem tulajdonképpen a túlélés sikertörténete, kezdve a honfoglalással. Hol vannak például a besenyők, akik elől menekültünk, hogy csak egy népet említsék? Ki kell tehát emelkednünk abból a szindrómából, hogy minket a sors állandóan üldöz... Ebből a szorongásos pesszimizusból kell kikerülni, ez a negyedik tanulság, mert igenis nagyon sokszor sikerült, és nem mi vagyunk az egyetlenek, akiknek bajaik voltak. Mit szóljanak a lengyelek? Mit szóljanak a csehek?

M. P.: Professzor úr, itt most négy tanulságot leszögeztünk. Mi következik mindebből az előttünk álló feladatokra nézve? Mit kell tennünk, hogy jobb és biztonságosabb helyet szorítsunk ki magunknak Európában?

K. D.: Igen, ezek a történelem tanulságai... Az egységes Európa szerintem az európai történelem legnagyobb, legvakmerőbb, legmerészebb és legígéretesebb kalandja.

M. P.: Az Európai Unió?

K. D.: Igen. Kalandot mondtam azért, mert a kaland az kockázatos is, mert nem biztos, hogy simán és olyan jól megy. Könnyű volt a nyugatiakat egyesíteni. Mert ehhez mi kellett? Az, hogy két nagy történelmi nemzetet, a németet és a franciát tönkreverjék két háborúban. Mert hiába voltak a franciák a nyertes oldalon, őket legalább úgy tönkreverték, mint a németeket. Ezek belátták mindkét oldalon, hogy ez így nem jó. Azon kívül pedig volt egy nagy közös veszedelem: a Szovjetunió fenyegetése. Tehát a kettős vereség és a Szovjetunió: ez adta a nagy történelmi lehetőséget az Európai Uniónak. Mihelyt az állami szuverenitásba kezd belevágni az Unió, akkor jönnek az angolok, hogy inkább föderalisztikus elrendezés legyen. A franciák inkább centralisztikus modellt szeretnének. Szóval a közös pénz stb. körül rengeteg probléma van. De ha sikerül - én őszintén drukolok, hogy sikerüljön -, akkor ez a legnagyobb kalandja Európának,

ami a globális versenyben talán lehetővé fogja tenni, hogy megállja a helyét.

Az európai háborúk mivel jártak? Európa kiemelkedő helyzetét a nagyvilágban tönkretették. A napóleoni háborúk után függetlenedett Dél-Amerika, az első világháború után megindult az angol birodalom hanyatlása, a második világháború után pedig a dekolonizáció. Európa háttérbe szorult. Ezzel természetesen egyáltalán nem azt mondom, hogy szerezzük vissza a

Károlyi Mihály és felesége távoznak a Parlamentből 1918 novemberében

gyarmatokat. Nem erről van szó, hanem arról, hogy az európai kontinens többszázmilliós népességével, magasabb kulturális hagyományaival, technikai fejlettségével olyan potenciállal rendelkezik, amely versenyképes tényezővé teszi a nagyvilág versenyében. Ez természetesen európai érdekek vagy euro-atlanti érdekek, mert Amerika nélkül ez nem fog menni.

Ebből a kalandból nekünk nyilván-

valóan nem szabad kimaradnunk. Itt vannak például ilyen aggodalmak, hogy minket gazdaságilag, kulturálisan lenyelnek, politikailag alárendelnek, végvár leszünk, mint a XVI-XVII. században. Természetesen ezek reális felvetések olyan szempontból, hogy ha mások rosszul csinálják, és mi is rosszul csináljuk, akkor ez sincs kizárva. De a másik oldalon az a lehetőség is ott van, hogy ezek a kisnemzetek végre megtalálják a békeség útját. Nem piszkálják egymást.

Luxemburgban egy konferencián - a European Science Foundation rendezésében - azt mondtam, hogy az Európai Unió a kelet-közép-európai országok számára - ha felveszik őket egyáltalán - olyan, mint egy vendéglő. Nem kell feltétlenül belépni, de ha belép az illető, akkor nyakkendőöt kell kötni, cipőt kell venni, kezet kell mosni. Nem lehet szőrös vademberként, büdösen bemenni ebbe a vendéglőbe. Értve ezen a kisebbségi és emberi jogokat is. Azt a bizonyos szintet, amely nélkül nem lehet oda belépni. Ez az én véleményem szerint történelmileg az egyetlen igazi lehetőség arra, hogy az illetéseket minden oldalról elkerüljük, hogy finoman fejezzem ki magam. Másutt is vannak etnikai feszültségek. Belgiumban például a vallonok és a flamandok között, akik végül drága megoldást választottak, mert kettéosztották az államot, két külön közigazgatásra, nem területileg. Másutt is vannak tehát ilyen feszültségek, természetesen, de az Európai Unióhoz való egyenrangú csatlakozás minden nemzet számára a biztonságot jelenti, azt, hogy a másik nem eszi meg, mert előfordulhat, hogy még tőlünk is fél valaki, ami hát engem őszintén szölvá meglepne. Nem kellene többé a horvátoknak attól félniük, hogy a szerbek megrohanják őket. Nem kellene attól félni, hogy megjelenik valaki, és a hártát át akarja tolni, hiszen minnek. Ki lehet alakítani a nemzetállam periódusa után az egységes Európát, a nemzetállam értékeinek a fenntartásával... Hiszen ez is a történelemből következik, hogy fejlődés, előrelépés a nemzet nélkül, nemzeti nyelv, kultúra nélkül

Az európai háborúk Európa kiemelkedő helyzetét a nagyvilágban tönkretették. A napóleoni háborúk után függetlenedett Dél-Amerika, az első világháború után megindult az angol birodalom hanyatlása, a második világháború után pedig a dekolonizáció. Európa háttérbe szorult.

**Az, hogy mi a szuverenitásunk egy részét leadjuk, nem feltétlenül veszteség,
hiszen tulajdonképpen a közösbe adjuk, és a közös nagyobb.
Ha rendelkezésünkre áll a közös,
az nagyobb, mint amit beadunk.
Legalább annyit nyerünk, mint a szuverenitással.**

**Bethlen István megérkezik a
Parlamenthez 1925 júniusában**

nem lehetséges. Ez az, ami a széles rétegek energiáit fölszabadítja, ez egy maradandó érték, amit mindenképpen meg kell védenünk. Ha mi a szuverenitásunk egy részét leadjuk, tulajdonképpen a közösbe adjuk, és a közös nagyobb. Ha rendelkezésünkre áll a közös, az nagyobb, mint amit beadunk, legalább annyit nyerünk, mint a teljes szuverenitással. Csak a kelet-közép-európaiak sokáig nem voltak szuverének, ezért talán még érzékenyebbek erre. Én nem félek emiatt. Európa soha nem lesz egyetlen nemzet, Európában soha nem lesz egyetlen nyelv. A kis nemzetek külön nyelve és kultúrája fenn fog maradni. Több európai isme-

rettel kell rendelkezniük, és nyilvánvalóan több nyelvismerettel is. Mi, akik a Felvidékről származunk, tudjuk, hogy valaha egész jól működött az a rendszer, amikor egy családban tudtak németül, magyarul, latinul és szlovákul, sőt franciául meg angolul is. Érdekes módon egy virágzó, közös értelmiségi kultúra alakult ki ott is a XVIII. században.

Sz. L.: Professzor úr is úgy látja, hogy az Európai Unió nem pusztán a kontinens rekonstrukciója, hanem egy egészen új minőség?...

K. D.: ... egy új minőség teljes mértékben, és ehhez még hoz-

zátanném, hogy számunkra más oknál fogva előnyös - itt van például ez a könyv előttem. Ebben kinyitok egy lapot, ennek a minősége itt a szélén ugyanaz, mint itt a közepén, de ha a könyv nincs bekötve, a szélén fog beszakadni, nem a közepén. Mi most itt vagyunk valahol a szélén.

M. P.: Ez nagyon szemléletes példa...

K. D.: Be kell kötni a könyvet. Ha be van kötve, akkor a széle éppúgy megmarad épségben, mint a közepe. Nem a mi minőségünk a rosszabb, azért mentek nálunk rosszabbul a dolgok, mert a könyv szélén voltuk. Ha bekötnek minket jó kemény kötésbe,

az Európai Unióba, akkor mindenki megnyugodhat, nem fog beszakadni a lap széle.

M. P.: Lenne még néhány kérdésünk. Ha visszatérnénk 1918-ra, és eljutnánk 1989-ig. Nem tudom, lehet-e egy történéstől kérni, hogy 1989-ig, mert az már nem történelem...

K. D.: ...a történelem holnapig ér. Szerintem csak a források ismeretén múlik az, hogy valaki meddig tudja a történelmet. Ami túl közel van, miért ne lehetne történelem, csak nem tudjuk a forrásokat, mert nincsenek még kiadva azok a jegyzőkönyvek, amelyek majd egyszer megjelennek.

M. P.: Ott tartunk, ahol megálltunk a történelemben, tehát hogy milyen lehetőségei lettek volna Magyarországnak, amelyekkel azonban nem élt. Ha nézzük tovább, a Horthy-korszak már hihetetlen szűk mozgásteret jelenített...

K. D.: Igen, szerintem nagy mozgásterünk már nemigen volt. Részben azért, mert létrejött a kisantant, részben pedig azért, mert előbb a németek erősödtek föl, azután pedig a szovjetek.

Ez Magyarországot kényszerpályára vitte, ami azonban nem jelenti azt, hogy ezt a kényszerpályát szó nélkül tudomásul kellett volna venni, és hogy ne lett volna a cselekvésnek semmi mozgásteret. Igenis volt, s ezzel nem lehet a felelősséget elhárítani. Az ilyen állítás hamis! Mindig van egy kis lehetőség, ha más nem, erkölcsi, amely lehetővé teszi, hogy azt mondjuk: ezzel vagy azzal nem értünk egyet. Angliában, Londonban voltam a háború előtt két évig. Akkoriban Chatham House, a nemzetközi politikai intézet kötetekben mutatta ki, hogy a német gazdasági nyomás olyan erős, hogy ezzel ők nem tudnak konkurálni. Jól látták, hogy ebből politikai nyomás következik. Ez is kétségtelenül egyfajta mozgáspálya-korlátozás. Vagy például az is nyilvánvaló, hogy először a német tankok mennek nyugatról kelet felé, azután az orosz

**A magyar önérzet ebben mutassa meg magát,
tessék keményen, kellő szakértelemmel képviselni a mi érdekeinket.
Egy alázatos és felkészületlen tárgyalófél soha, semmikor nem ment semmire.**

...hogy milyen lesz az a hely, amelyet mi az európai integráción belül magunknak kivívunk, a mi garnitúránk határozottságán, céltudatosságán, hozzáértésén, önértzetességén, keménységén fog múlni.

tankok keletről nyugatra, ezt Magyarország önmaga már semmiképpen sem tudja megakadályozni. De azért nem kellett volna mindjárt hadat üzenni! Abban a hitben, hogy ez mellékkérdés. Én Bárdossynak személyesen megmondtam 1941 őszén, hogy a németek el fogják veszíteni a háborút, és Magyarország számára katasztrófa, ha ismét a rossz oldalon áll majd. Azt mondta: nincs hadseregük az amerikaiaknak, nincs semmijük. Mondtam: majd lesz. Pearl Harbour után néhány nappal újra találkoztunk, és azt mondta: már flottájuk sincs az amerikaiaknak. Ismét azt válaszoltam: mindenük lesz. Szóval, nem látták, nem vették komolyan a realitásokat. Azt a kis lehetőséget sem, ami akkor rendelkezésünkre állt. A két háború közti revíziós propaganda a „mindent vissza” alapján a „történelmi Magyarország” visszaállítását rendszerint gyenge színvonalú, érzélgős modorban követelte. Én mindenütt úgy éreztem, hogy emiatt megmosolyognak minket. Nevetséges megalázkodás volt, az önértzet hiányzott az emberekből. Helyette mindenütt csak a síró panaszkodás... Nem! Azt kellett volna mondani, belátjuk, hogy a nemzetzi fejlődés visszafordíthatatlan, és azt is, hogy követünk el hibákat. De tessék azt is tudomásul venni, hogy valahogy rendbe kell hozni azokat a bajokat, amelyek Európa rendjét fenyegetik.

Vagy: 1944. október 15. Miért kellett addig várni? Volt egy pillanat, a román kiugrás után, amikor egy elszánt akció alighanem sikerre számíthatott volna. Hogy lehetett azt a magyaroknak megcsinálni, hogy a kormányzó, az öregember ott ül a Várban, és nincs mellette egy hadsereg? Miért nem ment a hadsereghez? Miért nem ismerték fel azt, hogy a nagy kényszerpályán belül melyek a kis mozgáslehetőségeik?

M. P.: A történelmet azonban szintén az emberek alakítják.

K. D.: Károlyi Mihálynak volt egy jó mondása, amely szerint „a magyar

politika négy gróf játszmája volt”. A négy gróf pedig Tisza István, aki Károlyi szemében új gróf volt, azaz nem elég régi, maga Károlyi, Andrássy Gyula és Apponyi Albert. Érdekes volna ezt a „négygrófos játszmát” kü-

akaratum és tévedésünk vagy tisztánlátásunk is. A nagy politikus éppen az, aki a végső konklúziót tisztán és világosan meglátja. Az igazi nagy politikus az lett volna 1918-19-ben, aki felismeri: most az etnikai átrendezés jön,

Nagy Imre az utolsó szó jogán beszél, 1958. június 15.

lön megírni. Milyen reménytelen is volt a négy eset! Ezek közül a legerősebb személyiség természetesen Tisza volt, aki a végén azonban egy tarthatatlanná vált ügyet képviselt hallatlan energiával, a többiek pedig, amennyiben fölismerték a jó ügyet - mint részben Károlyi - azt nem tudták jól képviselni.

M. P.: Nem is voltak olyan helyzetben egyébként... Egy nemzet történelmét, el kell dönteni, hogy ki csinálja...

K. D.: Azt nem lehet eldönteni, hogy ki csinálja a történelmet. Erre nem tudunk válaszolni. Adott feltételek döntik el, de az adott feltételekben benne van a mi egyéni szándékunk,

a magyar politikának ezt kell alapul vennie. A második világháború idején meg arra vártak, hogy majd az angolok idejönnek Itáliából... Erre várt a magyar külpolitika. Veress László, aki Konstantinápolyban tárgyalt, eljött hozzám az Intézetbe, és azt mondta: indítsatok angol folyóiratokat, hogy ha az angol katonák idejönnek, akkor legyen Magyarországon angol nyelvű folyóirat. Kérdeztem: valóban azt gondolod, hogy idejönnek?

Sz. L.: 1956 és 1989 esetében mint-ha jobban sikerült volna kitapogatni a kijárókat a kényszerpályáról...

K. D.: 1956 sajátos eset, hiszen ha a konkrét nemzetközi viszonyokat nézzük, '56 senkinek nem kellett külföldön. Nemcsak az oroszoknak nem kellett - érthető módon -, de az amerikaiaknak és az angoloknak sem. Szuezzel voltak elfoglalva, és az amerikai kül-

Fontos, hogy hozzáértéssel kiköveteljük magunknak a megfelelő helyet az európai integrációban. Csak így fognak minket respektálni, csak így fognak nekünk jó helyet adni.

politika éppen azon volt, hogy valami *modus vivendi* találjon az oroszokkal. Az amerikaiak egyébként is mindig túlbecsülték a Szovjetuniót. Találó volt az a régebbi mondás, mely szerint ha a szovjetek nagyon szomorúak voltak a belső bajaik miatt, akkor az amerikai kremlinológusok jelentéseit olvasták, hogy kis vigasztalást leljenek. Nemzetközileg az adott helyzetben Magyarország semmiféle támogatásra nem számíthatott. Ezt én őszintén meg is mondtam személyesen Nagy Imrének. (Úgy volt, hogy hárman megyünk ki az ENSZ-be, ha győz a forradalom. Nagy Imre, Tildy meg én, és akkor engem otthagynak ENSZ-képviselőnek. Nem akartam erre a pályára lépni természetesen, csak a szükség pillanatában.) Ez nyilvánvaló volt, mégis óriási jelentősége volt a magyar forradalomnak, mégpedig azért, mert bebizonyította mindenki előtt - azok előtt is, akik remélték a szovjet átalakulást, azok előtt is, akik féltek tőle -, hogy ha a nép fegyvert kap a kezébe, akkor nem a szovjet rendszert fogja védeni, hanem ellene fordul. Egy nép, egy nemzet lázadt fel itt. A legrongyosabb szegény proletárgyerekek, a pesti srácok, amikor fegyvert kaptak a kezükbe, ki ellen mentek? Az idegen elnyomó ellen, a szovjetek ellen. Tehát az egész hazug kommunista üdvtan lelepleződött, és ennek további perspektívában világtörténelmi jelentősége volt. Tudnék nevelket mondani ma is kitűnően szereplő francia történészek közül, akik emiatt hagyták ott a kommunista pártot.

Sz. L.: Hogyan ítéli meg professzor úr azt, amit Kádárék vontak le '56 tanulságaként?

K. D.: Én a Kádár-kormányzatot két félelemből vezetem le. Az egyik félelem az volt, hogy vigyázzunk ezekkel a magyarokkal, mert ezek harapnak, ezek, mint a dühödt kutya, akármilyen kicsik, marnak, és az borzasztóan fáj. Mindig féltek ettől, jóllehet indokolatlanul, hiszen ez a nemzet ismét kivérzett. A másik félelem az volt, ha viszont sok engedelményt tesznek, akkor megint bejönnek az oroszok. Ez a két félelem vezette végig a Kádár-rendszert különböző fázisain keresztül.

A kemény diktatúra után jött a puhuló diktatúra, amely puha volt ugyan, de morálisan korrumpáló, leszerelő. Félelemmel nem lehet kormá-

nyozni. Mondhatjuk azt, hogy a gulyáskommunizmus jobb volt, mint a gulyás nélküli kommunizmus, de hogy ez nem tartozik a magyar történelem különösebben pozitív korszakai közé, azt hiszem, nyugodtan megállapítható.

Csak egyre vigyázzunk: ez az ország, ez a társadalom megint megmutatta, hogy ebben a lehetetlen helyzetben, ekkora vereség, ennyi ember elvesztése után, ilyen megaláztatás után, amikor végigverték, végiglövöldözték az országot, utána az adott lehetőséget kihasználva, tudott alkotni. Én ezt: az alkotó munkát nem tekintem kollaborációnak, hanem egy normális ember védekezésének. Ezt az Akadémián sokszor elmondtam, és sokszor vitatkoztunk róla. Ha egy kémikus jó kutatásokat végzett, és nemzetközi elismerésben részesült, vagy éppen még pénzt is hozott az országnak, az nem kollaboráció volt, hanem az adott lehetőséget kihasználva alkotott valamit. De ez nem Kádár vagy a rendszer érdeme volt. Ahogy Erdélyben csinálták annak idején az erdélyi fejedelmek, akik nem a magyar rendi szabadság védelmezői voltak természetesen, hanem a megmentői annak, amit még menteni lehetett. A török uralma alatt Erdélyben sokkal veszélyesebb, függőbb helyzetben voltak, mint a magyar politika a Habsburgok alatt...

M. P.: ...és mégis kialakult egy erdélyi kultúra, erdélyi érték...

K. D.: ...kialakult, igen.

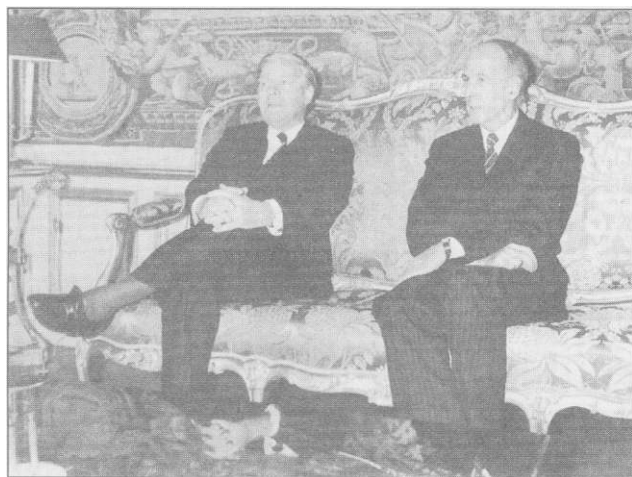
Sz. L.: Az udvari történetírás meg is próbálta Kádárt Bethlen Gáborhoz hasonlítani.

K. D.: Ezt sértőnek tartom Bethlen Gáborra, mert ő nem végeztetett ki százakat. Nem csinált sátoraljaúj helyi sortüzet. Tény, hogy próbálták Kádárt úgy beállítani, hogy olyan, mint Bethlen Gábor. Látszólag ugyan van hasonlóság, mert Bethlen Gábor is külső, török segítséggel jött, átadta Déva várát stb. De a két helyzet és a két sze-

mélyiség mégis alapvetően más volt. Nem tartottam helyesnek azt, hogy Kádárt idealizálni próbálják. Pedig azokkal a történészekkel sem értettem egyet, akik Bethlen Gábort szinte felvilágosult abszolútistának és a jóléti állam megteremtőjének nevezték. Aki ezt mondja, nincs tisztában a fogalmakkal. Ezt a párhuzamot én nem fogadom el.

M. P.: Professzor úr, a következő nagy történelmi fordulópontra 1989. Erre hogyan volt felkészülve a nemzet és hogyan élt a lehetőségekkel?

K. D.: 1989-re a világon senki nem volt felkészülve, maguk az oroszok sem, az amerikaiak a legkevésbé. Mi, magyarok gyanakodva és óvatosan fi-

Helmut Schmidt és Giscard d'Estaing

gyeltük a fejleményeket: vigyáztunk, hogy meddig lehet elmenni. Ez '56 tapasztalata volt. Attól tartottunk, hogy egy bizonyos ponton túl valami nem lesz jó. Ezzel együtt szerintem a magyarok jól vették ezt a fordulót. Most utólag lehet mondani, hogy amatőr politikusok vezényelték le 1989-et. Hogyne lettek volna azok. Kémikusként lehetett valaki szakember, de politikusként nem, mert csak a párt szolgálatában lehetett volna az. Egy nagy vákuum keletkezett, és mivel a társadalom éppúgy nem tűri a vákuumot, mint a természet, ezért a huzat beszívta azokat, akik a legközelebb álltak a sorban. Azt kell mondanom, hogy bár természetesen voltak hibák, most sok kritika éri ezt az időszakot, de nem

**...érzelmes demagógiával, nyavalygással, szentimentalizmussal
- hiába vannak jó elvi célkitűzések - a dolog nem fog menni**

...a határon túli nemzetrészekeken nekünk nem a határok megváltoztatásával, hanem az ő feltételeik javításával kell segítenünk. Erdekünk, hogy Szlovákia, Románia, Szerbia prosperáljanak, bekerüljenek az Európai Unióba

volt sikerületlen fordulatvétel a magyar történelemben.

Sz. L.: ...és nem kellett a történelmet újrazedni, mert lehetett folytatni azokat a dolgokat, amelyek benne voltak a nemzetben...

K. D.: Igen. Annak idején Szűcs Jenő, egykori tanítványom, majd barátom azt mondta, a cseheket levették Fehérhegynél 1620-ban, minek következtében elvesztették rendi szabadsá-

csinálunk politikai felelősségvontást. Politikai téren lehet, de szakmai téren nem. Végső fokon ennek köszönhető, hogy a magyar tudományosság épségben maradt, mert az intézeteket sem Dzsugasvili találta ki, hanem gróf Klebelsberg Kunó, akit szovjetbarátsággal vádolni enyhe túlzás.

Sz. L.: Magyarország most keresi sajátos helyi értékét, pozícióját az egyesülő Európában. Mit kell feltételül figyelembe venni a magyar külpolitikai doktrína megfogalmazásakor?

gaikat - amelyeket a magyaroknak sikerült megvédeni -, így kénytelenek voltak polgári nemzeté fejlődni.

A történelmi balsikerekkel - és ez megint egyike a nagy történelmi tanulságoknak - valamennyire lehet jóra is használni. Azt is lehet mondani, hogy ez a fajta gulyáskommunizmus kitermelt egy féloldalas polgárosodást, meg létezett egy értelmiségi garnitúra is, és mindennek talán volt annyi haszna, hogy ezt a fordulatot jól meg tudták csinálni. Ki tudtak állítani minden funkcióban egy olyan garnitúrát, amely átvette, ami használható volt. Én a legnagyobb mértékben ellene voltam annak 1990-ben, amikor az Akadémián úgy tették fel nekem a kérdést, hogy ez sztálinista intézmény, és ki kell hajigálni az embereket, meg kell szüntetni az intézeteket - merthogy ezt állítólag Sztálin találta volna ki. Ilyen volt a hangulat, és jöttek a németországi hírek is, amelyek nagymértékben befolyásoltak engem. Rájöttem, hogy ez az, amit nekünk nem szabad csinálni. Ők is nehezen úszták meg a konzekvenciákat, nálunk ez sokkal veszélyesebb volt. Nem szabad leszámolást csinálni. Szakmai téren nem

feltételeiként megadnak, az - mondjuk így - számszerűen a problémák ötven százaléka: mi van előírva, milyen gazdasági szint kell, milyen jogharmonizáció kell, milyen társadalmi berendezkedés, politikai intézményrendszer stb. Maga a célkitűzés, hogy ebbe beilleszkedjünk, az helyes, de az eredmény nem kis mértékben azon fog múlni - ez adja a további ötven százalékot -, hogy az a garnitúra, amelyik a tárgyalásokat lefolytatja, szakértő lesz-e és határozott lesz-e.

A magyar önértzet ebben mutassa meg magát, tessék keményen, kellő szakértelemmel képviselni a mi érdekeinket. Egy alázatos és felkészületlen tárgyalófél soha, semmikor nem ment semmire. Aki szolgaként viselkedik, szolgaként fognak vele bánni... Szerintem felerésztt ezen fog múlni, hogy milyen lesz az a hely, amelyet mi az európai integráción belül magunknak kivívunk, a mi garnitúránk határozottságán, céltudatosságán, hozzáértésén, önértzetességén. Ami a másik oldalt illeti, én azzal teljesen egyetértek hogy a határon túli nemzetrészekeken nekünk nem a határok megváltoztatásával, hanem az ő feltételeik javításával kell se-

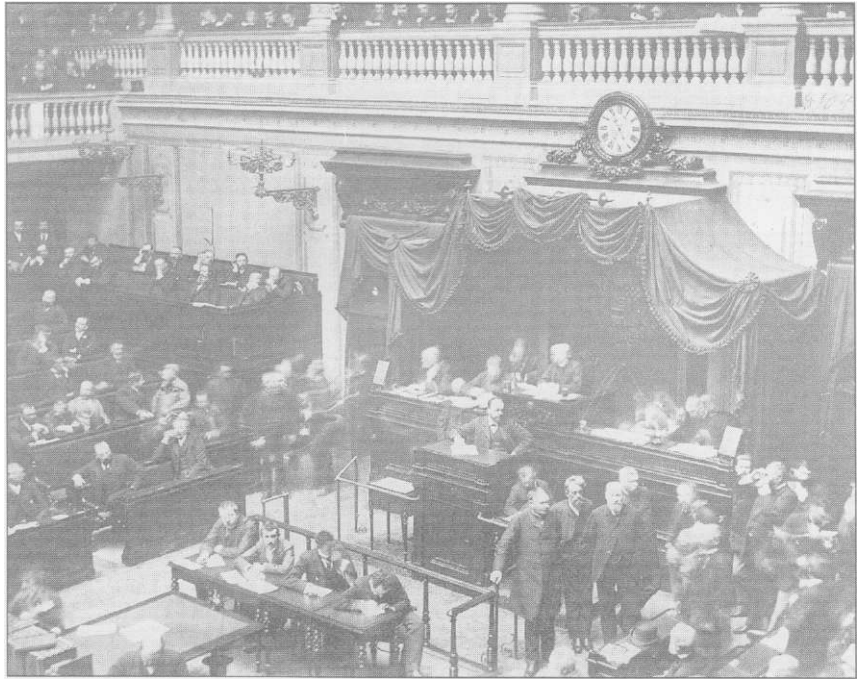
gíteniünk. Vagyis az az érdekünk, hogy Szlovákia, Románia, Szerbia, tehát szomszédaink mind prosperáljanak, bekerüljenek az Európai Unióba, hogy jól menjen nekik. Mert ha nekik rosszul megy, egészen biztos, hogy mi magyarok leszünk ott a zsidók, a bünbakok. Meg kell győznünk őket, az ő érdekük, hogy megszabaduljanak attól az érzéstől, mintha tőlünk, magyaroktól félniük kellene. Ez az ő hamis tudatuk jórésztt még a múlt századból. Szóval, itt mirajtunk is rengeteg fog múlni.

Az elvi célkitűzések végződhetnek sikerrel és kudarccal. Hogy miképpen, az nemcsak mások jó- vagy rosszakaratán fog múlni, hanem azon, hogy mi tudjuk-e magunkról, mekkorák vagyunk. Fontos, hogy hozzáértéssel kiköveteljük magunknak a megfelelő helyet az európai integrációban. Csak akkor fognak minket respektálni, akkor fognak nekünk jó helyet adni. Ugyanez áll a szomszédokra is. Nem szabad veszekedni, különösen nem határkérdéseken. Magyarországnak egyik nagy feladata: meg kell szabaddulnia ezektől a történeti komplexusoktól. Saját gyengeségétől és vízióitól. Nem szabad a politika kérdéseit indulati, érzelmi szinten megközelíteni. A dolgot, mint Bocskai István, egykori hazánkfia követelte, a dolgot magát kell nézni, tehát a tényleges realitásokat. Mi még mindig hajlamosak vagyunk - pláne, amikor elérzékenyülünk, ami életveszélyes dolog, szentimentálisnak lenni - hajlamosak vagyunk a dolgokat éppen a sokkhatások eredményeként érzelmileg nézni. Megharagszunk a világtörténelemre! Nevetséges figurák leszünk akkor. Az önértzet nem statisztikai kérdés. Egy kis nemzet lehet éppoly határozott és kemény, sőt... Ha mi el tudjuk érni, hogy a vitorlás hajónkon az aljviz - aminek én nemzeti érdekeink rossz, alacsony színvonalú, silány képviselőt szoktam nevezni - ne emelkedjék annyira, hogy elsüllyedjen a hajó, akkor meg fogunk menekülni, akármi-lyen viharokat hoz is a sors. Ha a saját hibáinkkal nem bírnak el, az érzelmes demagógiával, nyavalygással, szentimentalizmussal - főleg a demagógiával - akkor hiába vannak a jó elvi célkitűzések, a dolog nem fog menni.

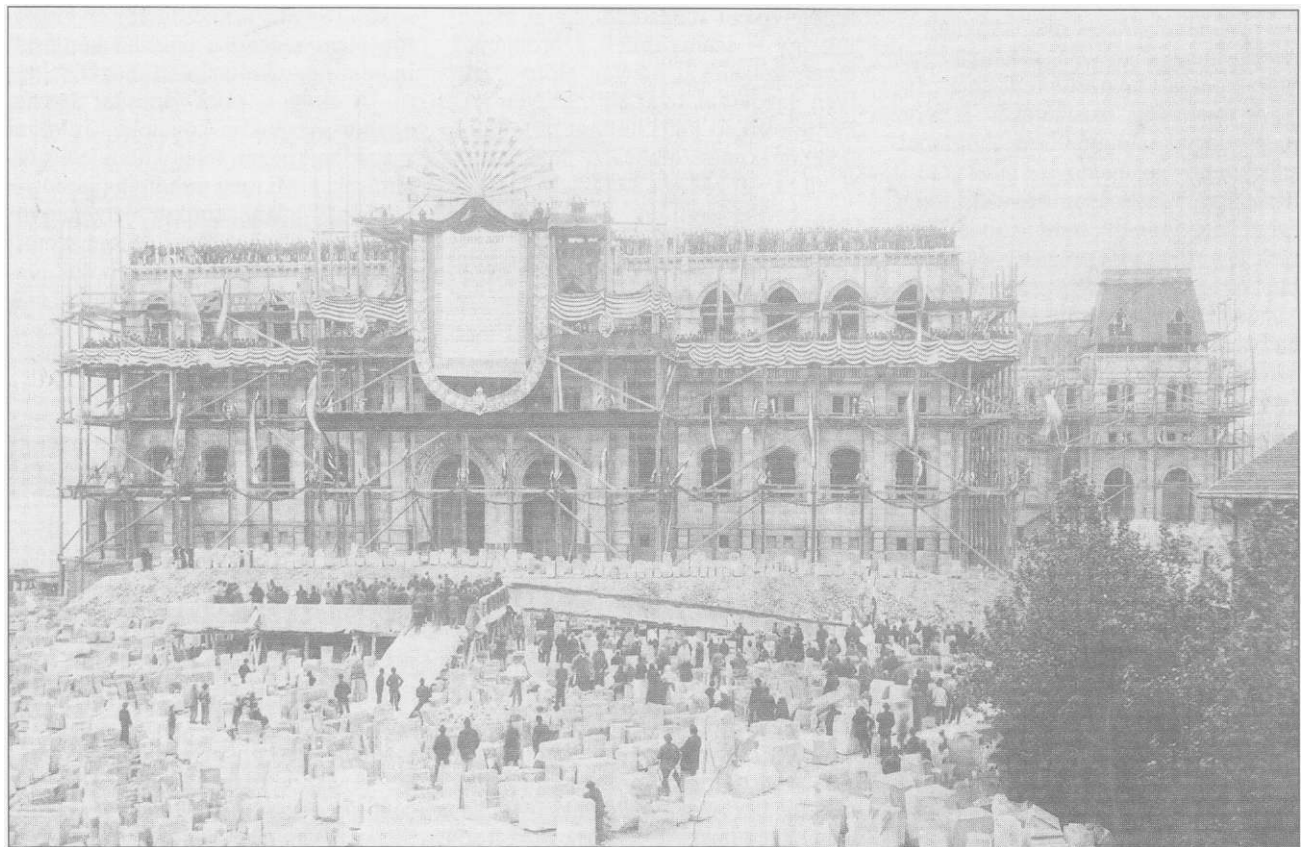
Módos Péter-Szarka László

A TISZTELT HÁZ MÁSFÉL ÉVSZÁZADA

Magyarországon a parlamenthez legalább annyian értenek, mint a futballhoz. Igazából persze sokkal kevesebben - ám közügy lévén, a számos vélemények is könnyebben megfogalmazódnak, alakot öltenek. Hogy mennyire nem vagyunk „naprakészek” a honi parlamentarizmusban, azt az is mutatja: noha a szabadságharc másfél évszázados évfordulóját számon tartjuk, nem igazán gondolunk arra, hogy egyúttal a modern magyar országgyűlés is idén ünnepli 150. születésnapját. Szerencsére vannak történészeink, akik gondoltak rá: várhatóan májusban már meg is jelenik az az összefoglaló munka, amely „A Tisztelt Ház - A magyar országgyűlések története

*Parlamentári ülés a régi Ország-
házban, 1892*

Rendőrök bevonulása a Parlamentbe 1906. február 19-én

la és Tombor László azonban azt is hangsúlyozzák: a szakmunkákat beleértve is ez az első ilyen jellegű összefoglalás. Dobszay Tamás 1848-tól '75-ig, Estók János 1918-ig, Salamon Konrád 1944-ig, Tombor László 1949-ig, Szerencsés Károly napjainkig dolgozta fel - ciklusként - a Tisztelt Ház történetét úgy, hogy legkevésbé sem csupán a törvényalkotó munkára koncentráltak: a tényeket megkísérelték kultúrtörténeti miliőbe ágyazni. A paragrafusokból jellemző (s mi tagadás: mai szemmel nézve olykor igencsak meglepetést keltő)

Justh Gyula (jobbról a negyedik) ellenzéki képviselők élén a Parlamentbe vonul, 1912. június (Lőrinczy Mihály felvétele)

Az épülő Országház bokrétaünnepélye, 1894. május 5. (balra)

1848-1998" címet viseli. A könyv érdekessége, hogy kiadását nem az Akadémia vagy valamely kulturális közalapítvány, hanem a Puskás Ti-

vadar Távközlési Technikum teszi lehetővé.

Amikor a szélesebb közönségnek szánunk egy „történelemlétkönyvet”, elvárhatóak a bőséges illusztrációk, a népszerű-tudományos ismeretterjesztő jelleg. A szerkesztők, Stemler Gy-

szemlvényeket is válogattak, s a száraz köztörténeti anyagot „parlamenti színesekkel”, karizmatikus politikusok portréival, folyosói pletykákkal igyekeztek olvashatósabbá tenni. A részletes kronológia magának az Országgyűlésnek minden lényeges mozzanatát figyelemmel kíséri. Kis leírá-

Bethlen István a felsőház 1931. július 20-i ülésén

sok található a házelnökökről (ki gondolná, hogy számuk jóval kétszáz fölött van?). A választási statisztika mellett arra is kitérnek, hogyan, milyen körülmények között zajlottak le az aktuális voksolások. Nem véletlen az sem, hogy a kötet megjelenését épp az 1998-as országgyűlési választásokra időzítették.

Szemelgetve a magyar parlamentarizmus utolsó 150 esztendejének krónikájában, a szerkesztők nem mulasztják el rögvést a különbségtételt az addigi rendi országgyűlés és az 1848-tól működő népképviselési országgyű-

dál azt jelentette, hogy csak a férfiak voltak választók és választhatók: a nemesek közül viszont a régi jogon az analfabéták is. A műveltségi cenzus folyton változott: eleinte a diplomások voksait duplán számolták. A kor Európájának megfelelően a felnőtt férfiak harmada-negyede rendelkezett e jogokkal: a választójog határa ekkor 20, a választókor 24 év volt. Kontinentális viszonylatban csak Svájcban és Franciaországban volt alacsonyabb cenzus. A nők Magyarországon csupán 1920-ban választhattak először, az 1918-as választójogi törvény alapján.

Teleki Pál az országgyűlés megnyitásakor, 1939. június (Pobuda Alfréd felvétele)

Gömbös Gyula miniszterelnök Görgey László és Pafay Tibor képviselőkkel a Ház folyosóján, 1934

lés között. Korábban csak a kiváltságosok lehettek tagjai a parlamentnek, személyüket reprezentálva csak a főrendek és a főpapság lehettek jelen, a többi képviselő pedig nem a helyi választókerület, hanem az ország nevében ülhetett a padosorokban. Képviselőt delegálhattak ezenkívül a nemesek és a városi tanácsok.

1848-tól viszont jogegyenlőség alapján, de vagyoni, műveltségi és nembeli *census* figyelembevételével állt össze az országgyűlés. Utóbbi pél-

Ami a vagyoni cenzust illeti, 1920-ban már ez sem volt érvényben, de 1922-től '39-ig újfent visszatért. A műveltségi cenzust az 1945-ös választójogi törvény szüntette meg. Ezeket a korlátozásokat teljes egészében össze lehetett egyeztetni a kor liberális szellemiségével: az az alapelv működött, hogy az szólhasson bele az ország dolgaiba, aki - műveltsége, vagyona, tehát függetlensége révén - ezt felelősen megteheti. A korabeli elitben élt a remény, hogy egyre többen „maguktól” be fognak kerülni a választói körbe - 1918 előtt ennek serkentő erőt is tulajdonítottak, s nagy szerepe volt az elemi iskolák, gimnáziumok megsza- porodásában.

A történészek egyetértenek abban, hogy Magyarországon - az 1949-90-es időszaktól eltekintve - végig „igazi” parlament volt; az említett negyven évben csupán formailag felelt meg a kritériumoknak, az önkényuralmi periódusokban (a Bach-korszakban vagy a fehérterror idején) pedig szünetelt a működése.

Az 1865-68-as ciklus még azzal foglalkozott, hogy megteremtse a közjogi feltételeit az alkotmányos működésnek: elsősorban a király és a nemzet viszonyát kellett tisztázni. Nem Ausztriával egyezkedtek tehát, de a perszónálunióból levezették a közös ügyek intézésének elvét. A dualizmus idején így az országgyűlés nem függött a közös intézményektől, mégis kiadott feladatköröket a kezéből. A hadügy és a külügy valóban közös volt, a pénzügy azonban - a közhiedelemmel ellentétben - nem: a közös költségvetést fel kellett ugyan venni a saját költségvetésbe, ám közvetett módon így a birodalmi ügyekben is ellenőrzést tudtak gyakorolni.

A világon egyedülálló volt az is, hogy két magyar országgyűlés működött: egy szűken vett magyar, és egy közös magyar-horvát, amely a Zágrábban üléselő „szábor” tagjaival egészült ki. A horvátok felszólalhattak anyanyelvükön, s használhattak tolmácsot is. Sokszor - a gesztus kedvéért - horvátul kezdték, de magyarul folytatták a beszédüket. Ilyesfajta autonómia sehol nem volt ismeretes a korabeli Európában. A horvát képviselők olykor obstrukcióra is felhasználták e jogukat, mint például Justh Gyula idején, 1906-ban.

A Duna-parti épület elkészülte előtt a Sándor utcai (ma: Bródy Sándor utca) képviselőház adott otthont az országgyűlésnek. Ybl Miklós tervei alapján húzták fel nyolc hónap alatt, s nem

volt benne világitás sem. A főrendi ház - lévén 1918-ig kétkamarás rendszer - sokkal szívesebben tartotta üléseit a Nemzeti Múzeum márványtermében, de túlzottan nagy szerepet nem vitt. (A másik kamara 1926-tól '45-ig Felsőházként működött.)

Ami - a manapság is sokat vitatott - létszámokat illeti, 1918 előtt (a Trianon előtti Magyarország képviselőlétségében) 413, a horvátokkal együtt 453 törvényhozót választottak. 1920-ban ez 218-ra esett vissza, a két világháború között 245 volt a jellemző létszám. A csúcspont az 1945-ös Ideigle-

1861-ben, de 1865 után is a közjogi konfliktus volt a vízvonal: a kiegyezés mellett vagy ellen van-e valaki. A múlt században lényegében végig a választási pártok domináltak, s csak a századvégen jelentek meg a liberális, konzervatív, munkás- és parasztpártcsírák. 1875-től a Deák-párt, majd Szabadelvű Párt tekinthető az első modern liberális pártunknak; s 1895-ben jelenik meg az első modern konzervatív párt: a Katolikus Néppárt, amely már igyekszik megszervezni a tagságát, egységesíteni a programját.

A választási ciklusok változóak: a

Balról: Rusznyák István, Lukács György, Komor Imre és Nagy Imre beszélget a Parlament folyosóján, 1954. január

nes Nemzetgyűlés tartja: akkor még az újságíró-páholyt is kibontották, hogy le tudjon ülni a 498 küldött.

Modern értelemben vett pártrendszerről, tagsággal rendelkező pártokról a dualizmus idején még nem lehetett beszélni. Inkább frakciók működtek, sok alkalmi átszavazással. Nem is világnézeti vagy érdekpártok voltak;

múlt században három- vagy ötévesek. Ötéves a ciklus a Horthy-érában is, de soha nem töltik ki: szinte szabályosan négyévente választanak.

Választási pártot egyébként újszólván bárki alapíthatott - a rendszeres pártélethez viszont már egyesület kellett, amelyet szigorú belügyminiszteri rendelet szabályozott. A szociáldemokraták megjelenésekor épp a rendszeres pártélet okozott gondot: nem működhetek az egyesületi szabályozás szerint, mert épp a rendszert akarták aláásni - noha alkotmányos úton.

1919-ig az 1874-es választójogi törvény alapján választottak, ám ez időközben teljesen elavult, mert alárendelték a monarchikus berendezkedés fenntartásának. A cenzus leszállításával például a függetlenségpártiak kerültek volna túlsúlyba. 1913-ban hoztak ugyan egy új választójogi törvényt, amely a férfiaknál már megelégedett a középiskolai végzettséggel - ám a háború idejére felfüggesztették a

nem megfosztották trónjától, csupán felfüggesztették uralkodói jogait.)

Az általános és titkos választójog 1918-tól datálódik. (Addig lajstromozták, ki kire voksolt.) Ekkor az volt a kritérium, hogy az illető férfi magyar állampolgár legyen, s tudjon írni és olvasni valamely élő hazai nyelven. 1919. április 13-ára kiírták a választásokat, ám a kommunista államcsíny ezt már meghiúsította. Sajat államel-

aldemokrata Kéthly Anna viszont 1922-től folyamatosan képviselő.

A vörös és a fehér terrort követően sem volt eseménytelen a T. Ház élete: egy különítményes a karzatról rálőtt a házelnökre, a képviselők és miniszterek közötti párbajozást az újdonsült kormányzónak kellett személyesen megtiltania. 1922-ben, Bethlen István miniszterelnöksége idején politikai megfontolásokból vidéken visszaállították a nyílt szavazást, s műveltségi cenzusként az írni-olvasni tudást. A férfiaknál 24, az érettségivel nem rendelkező nőknél 30 évhez kötik a választójogot. A két háború között - a kelet-európai trendeknek megfelelően - az agrárpártok előretörése a legszembetűnőbb pártfejlemény. A nyilas parlamentet a történészek leginkább a „bohózáti” jelzővel illetik.

A háború utáni helyzetben lényeges mozzanat, hogy Magyarország 1947-ig, a békeszerződések aláírásáig nem szuverén állam: a megszálló hatalmak bármint levehetnek az országgyűlés napirendjéről. (A szovjetek a kommunista párt érdekében ezzel az eszközzel több ízben élnek is.) Semmibe veszik az 1870-es évektől fokozatosan kidolgozott mentelmi jogot is: ez szükséges a „szalámizáshoz”. A parlament hamarosan felhatalmazást ad a rendeletek útján való kormányzásra, amit az Elnöki Tanács 1949-től 1989-ig lényegében meg is tesz.

Ez az időszak a kváziparlamentarizmusé, s gyakorlatilag csak azért van rá szükség, hogy a választójog mint munkásmozgalmi vívmány fennmaradjon. Az országgyűlés évente kétszer, később évszakonként ülésezik két-három napig, a törvényeket vita nélkül fogadják el. A származás itt „fordított cenzusként” szerepel - a politikusok eredeti (munkás- vagy paraszt-) származásukat tüntetik fel a választási statisztika kedvéért. A nyolcvanas években már előfordult „operett” kettős jelölés, 1985-től ez kötelező lett. A választhatóság feltétele a Hazafias Népfront programjának elfogadása volt, de néhány ellenzéki így is bekerült a képviselőházba. A visszahívhatóság szocialista jogintézménye aztán visszaütött: a többpártrendszer első parlamenti fecskéje Roszik Gábor lelkész lett. 1989 októberében „tárgyalásos forradalom” keretében, az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP alkuja nyomán jött létre a mai Országgyűlés, s ezzel a magyar parlamentarizmus ismét a kor nivójára került.

Szovjet harcokcsik a Parlament előtt, 1956. október 25.

választásokat, így az nem léphetett életbe. Az 1918 nyarán hozott újabb szabályozást viszont a Károlyi-forradalom söpörte el. Ez egyébként - mivel a jogfolytonosságra a magyarok mindig kényesek voltak - alkotmányos forradalomnak is nevezhető: Károlyi Mihályt a király nevezte ki, a kormány a király kezébe tette le az esküt, s a köztársaság kikiáltására csak az ausztriai trónfosztás után került sor. (Ebbe a király bele is egyezett, s

méletük alapján április 7-én megrendezik ugyan az országos tanácsválasztásokat, s a győztesek választják a delegátusokat a Tanácsok Országos Gyűlésébe. Ezt június 14. és 23. között a Városi Színházban (ma: Erkel Színház) nyitották meg, s a Szovjetek Házában fogadták el a szocialista alkotmányt - de már későn. A proletárdiktatúra bukása után az antant hatékony közreműködésével újabb választások kiírásáról döntenek - de már egykamarás rendszerben.

Az első magyar képviselő 1920-ban Slachta Margit lett, aki 1945-ben újra bekerült a parlamentbe. A szoci-

Csontos János

EGER, A VENDÉGSZERETŐ VÁROS

*Van, akinek az ősei háromszáz évvel ezelőtt érkeztek a városba,
van, akit tanulmányai, munkája vezetett Egerbe.*

Egy a közös bennük — a város szeretete.

*Ez a város hagyományaival, a legendás várral, a borral,
a vízzel (fürdőkulturájával), vendégszeretetével, barokk épületeivel,
főiskolájával és diákjaival egységet jelent.*

*Egy tagjait számon tartó, jól szervezett közösség alakítja mindennapjait,
s készül az ezredfordulóra.*

Az alábbi beszélgetések — reméljük — egy rendhagyó városportrévá állnak össze.

*Akik készítették - nyilvánvaló —, megszerették
ezt a több száz éves települést.*

**Ringelhann
György
polgármester**

- Eger polgármestere az évezred vége felé hogyan látja városa jövőjét, perspektíváját?

- Eger egy régi, tradicionális magyar város. Isván királyunk alapított itt püspökséget, ami azt jelenti, hogy már ezer évvel ezelőtt is jelentős település volt. A város tradíciói mai lakosait is kötelezik, ebben a szellemenben ápoljuk az építészeti, kultúr-történeti emlékeit, amelyek egyébként a híres egri borokkal és melegforrásokkal együtt szinte predesztinálják a várost a turizmusra. Eger ma már Magyarország harmadik leglátogatottabb idegenforgalmi célpontja. A jövőben nem is az idelátogatók számát akarjuk növelni, hanem itt-tartózkodásuk idejét. Ma átlagosan 2,6 napot tartózkodik itt egy turista, ami meglehetősen rövid időnek mondható. Ezt az időt akarjuk kultúr-turizmussal, konferenciaturizmussal, gyógyturizmussal megnyújtani, és a szezonjellegesen is változtatni szeretnénk. Úgy gondolom, hogy különösen a konferenciaturizmusnak van nagy jövője Egerben, mert a résztvevőknek nagyon kellemes környezetet tudunk nyújtani. Most is vannak szép konferenciatermeink, de ha ezt fejleszteni akarjuk, építenünk kell egy konferenciaközpontot. Úgy gondolom, hogy a trinitárius templom - amit mi, egriek rossz templomnak nevezünk - erre alkalmas lesz. Hogy miért hívjuk rossz templomnak? Azért, mert szinte sosem működött mint templom. A XVIII. században építette a trinitárius rend, de II. József feloszlatta azokat a rendeket, amelyek nem foglalkoztak oktatással. Erre a sorsra jutott a trinitárius rend is, és azóta ezt a templomot használták kaszárnyának, lóporraktárnak, színháznak, mozinak, éjszakai szórakozóhelynek. Az állaga szépen ment tönkre. Most mi elkezdtük a felújítá-

sát. Úgy gondolom, hogy megfelelő helye lesz egy nagyon szép, két-háromszáz embert befogadó konferenciateremnek.

- Polgármester úr, ahogy most itt mesélt erről, száz éveket haladtunk vissza meg előre. Önnek személy szerint milyen kötődései vannak Egerhez?

- Az én családom apai ágon körülbelül háromszáz éve jött Baden-Württembergből. Eger akkor többnemzetű város volt. A XVIII. században három nagy közösség élt itt: német, szlovák és magyar közösség. A történelem viharai sodorták őket ide. Sokakat vonzott ide a római katolikus egyház mecénatúrája is, művészeket, szobrászokat, festőket, építőmestereket más országokból, Olaszországból is. De ez a három nagy náció alkotta közösen a város önkormányzatát, az akkori városi tanácsot. Pontos adataink vannak arról, hogy a misén akkoriban három nyelven imádkoztak. Tehát Eger egy európai város volt akkor is. Nagyon érdekes, hogy például nagyon sok török maradt itt a törökök kiűzése után. Ezekből mind jó magyarok lettek, tehát a hely szelleme megfogta őket. Ha csak az én családomat nézem, a Ringelhannok az 1700-as évek derekán jöttek ide, de 1770-ben már volt egy Ringelhann Antal nevű előljáró. 1848-ban a német kö-

zösség előjárója egy Ringelhann volt, aki rövid ideig 1848-ban a polgármesterséget is ellátta, mert a valódi polgármester elmenekült. Apai nagyanyám, Haralyi Fehér Julianna, székely nemesi családból való, anyám családja magyar, magyar nemesi címerrel, de eredetileg Szlovéniából jött, és Berkey Aranka, a nagyanyám, ő is magyar családból való. Itt Egerben és szerintem egész Közép-Európában, ha jobban megnézzük, akkor vér szerint nem lehet meghatározni, ki milyen náció, azon múlik, ki minek érzi magát. Én magyarnak érzem magam ízig-veéig. Sosem vállaltam semmi fajta közösséget sem a németekkel, sem a szlovénekkal. De én azt gondolom, hogy ez így helyes. De hát Egerben megmagyarosodtak a törökök is. Rengeteg Ali van, Bajzát van, Török van. Ezek török eredetű nevek, de viselőik jó magyarok lettek. Nagyon sok szerb, német, szláv név van. Ezek is mind magyarokká váltak.

- Egyébként Eger egy nagy kohó, amely nagyon jó emberanyagot olvaszt ki. Most Eger emberanyaga milyen? Főleg diákok vannak ebben a városban, de nagyon sok az ingázó.

- Egernek hatvanezer lakosa van, ha az állandó lakosokat nézem, ez a statisztika. Összesen közel hetvenezren laknak itt, olyanok is, akik itt dolgoznak vagy tanulnak Egerben, és ideiglenesen tartózkodnak itt. Több mint húszezer diák tanul Egerben. Van körülbelül háromezer óvodás, hat-hétezer általános iskolás,

hétezer középiskolás és ötezer főiskolás. Az ország különböző részeiről jönnek ide, az egri iskoláknak nagy vonzáskörzetük van. Erre mi büszkék vagyunk, sokat is költünk rá. Költségvetésünknek 46 százalékát fordítjuk oktatásra. Ez nem elveszett pénz, mert évről évre idegen nyelvet beszélő, jól képzett munkakerő áll rendelkezésére az idejövő befektetőknek. A jövő záloga valóban, és ez nem üres szó, az ifjúság, a nevelésben, képzésében, formálásában az önkormányzatnak szerepet kell vállalni akkor is, ha ez komoly anyagi nehézségekkel jár.

- Polgármester úr, mióta tölti be ezt a tisztséget?

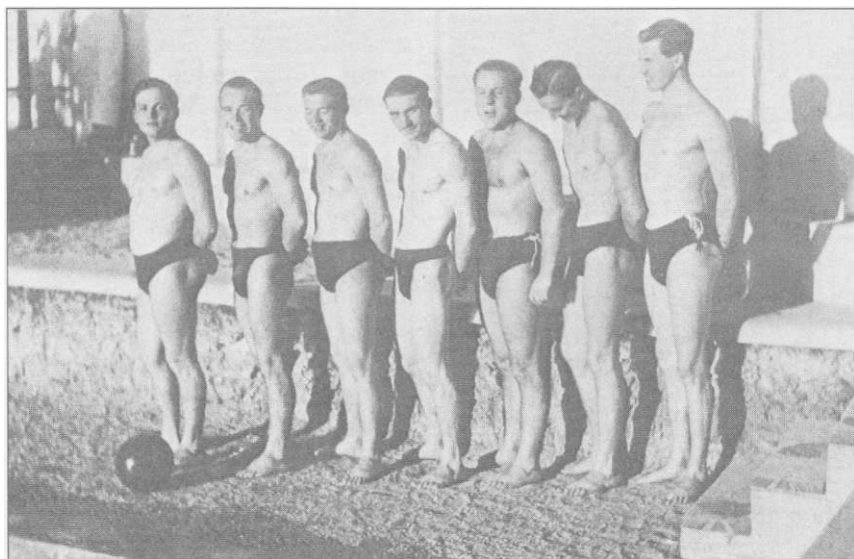
- 1990 óta vagyok polgármester, pártonkívüliként indultam, de mással együtt az SZDSZ támogatásával kerültünk be a városi közgyű-

lésbe, és ott választottak meg polgármesternek. 1994-ben már közvetlen polgármesterválasztás volt. Én ekkor is függetlenként, a Lokálpatrióta Egyesület, több párt és civil szervezet jelöltjeként indultam, s kaptam bizalmat a lakosságtól. A Lokálpatrióta Egyesület nyerte a legtöbb voksot Egerben. Mi alkotjuk a legnagyobb frakciót a városi közgyűlésben, velem együtt kilencen vagyunk a 29 tagú testületben.

- Ez azt jelenti, hogy a városnak van egy olyan öntudata, amelyik távol tartja magát a nagypolitikától, viszont a városért nagyon aktívan működik.

- Úgy gondolom, hogy ez egy magyar sajátosság, és amikor annak idején, választás környékén beszélgettem nyugati barátaimmal, akik már régóta demokráciában élnek, ők nem adtak sanszot nekem, ha nem egy politikai párt színeiben indulok. Azt mondtam nekik, hogy nálunk még választási pártok vannak, és egy civil szervezet lehet erősebb, mint egy párt, akár több pártnál is lehet erősebb, mert az emberek jobban megbíznak egy olyan szervezetben, amelynek nem adnak direktívákat Budapestről. Tehát amely deklaráltan a városért tevékenykedik. Ezzel nem akarom megsérteni a budapestieket, és természetesen mi is acceptáljuk azt, hogy az országnak

Az első egri OB I-es csapat 1930-ban. Balról az első id. Ringelhann György

vannak sajátos érdekei, de mi elsősorban a város fejlesztésén, a város ügyeinek intézésén tevékenykedünk, tehát nincsenek országos célkitűzéseink.

- Haladjunk végig az életútján. Hogyan kötődik ez Egerhez? Kapott-e valamit Egertől, adott-e valamit Egernek, a tanulmányi, sportolói múltja hogyan függ össze a várossal?

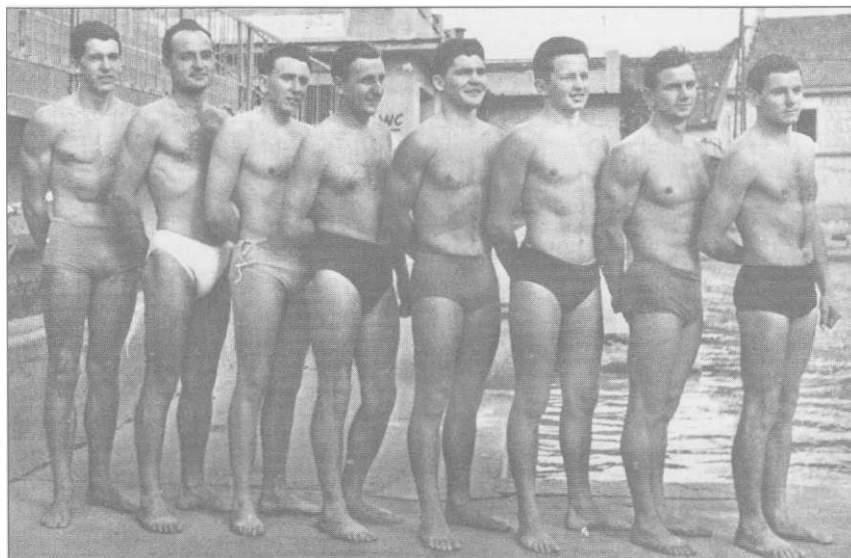
- Itt születtem Egerben, itt jártam iskolába. Általános iskolás koromban, mint majdnem minden egri, lekerültem az uszodába. Apám is úszó volt, vízilabdázó, engem is odairányított. Úsztam, vízilabdáztam. Voltam főiskolai válogatott, B-válogatott. Két univerziádén vettem részt: 1959-ben Torinóban, 1961-ben Szófiában, egy bronz- és egy ezüstérmet szereztem a csapattal. Úszásban voltam ifjúsági bajnok. Aztán fölkerültem egyetemre, akkor is hű maradtam a városomhoz, nem voltam hajlandó átigazolni. Apám kérése volt, hogy maradjon együtt a csapatunk. Először hívtak minden nagy csapatba a Fraditól és a Honvédtől az Újpestig. Apám közben meghalt, és én szavamat adtam neki, hogy nem megyek el. Maradtam Egerben. Később az OSC-ben megalakult a vízilabdacsapat. Orvosegyetemista voltam akkor, orvos lettem később, de nem igazoltam át az OSC-be, ehhez min-

denfajta külön engedélyeket kellett beszerezni. Ez elég nehéz volt, mert rám akarták építeni az OSC-t. De azután sikerült, elég jól tanultam, és sikerült megkapnom ezt a külön engedélyt. Gyermekgyógyász lettem, itt dolgoztam végig az egri kórházban. Volt egy kis kitérőm, 1975-80 közt Nigériában dolgoztam gyermekgyógyászként, TESCO-kiküldetésben. Az egri kórházból fizetés nélküli szabadságon voltam. A helyemet tartották, sőt még egyet léptem előre, adjunktus lettem távollétem alatt.

- Akkor ez azt jelenti, hogy Egerben szeretik önt. Mi a prognózisa, mi a nagyon kedvező és mi a kedvezőtlen, hogy 2000-ben hol fog tartam Eger, és milyen szerepet képzel el az akkori Eger városában önmagának?

- Hadd ne magamról beszéljek, hanem az egész önkormányzatról, amely egy nagyon jó szellemű testület, az országban a legkevesebb politikai csatározás nálunk van, mert ez a szellem, hogy a városért együtt dolgozzunk, áthatja az egész közgyűlést. Természetesen nem vagyunk vita nélkül, de nem is lenne jó, ha viták nélkül dolgoznánk. Egy polgári demokráciában nem lehet parancsszóra politizálni, nem is ez a célunk. Egernek komoly perspektívája van, mind azon dolgozunk, hogy ez megvalósuljon. Megfelelő szakembergárda jött össze a hivatalban is, fölvették a munkatempót, úgyhogy az önkormányzattal együtt nagyon jó, összeszokott csapatmunkát végzünk.

OB II. Bajnokcsapat 1958-ban. Balról a hatodik Ringelhann Görgy

Seregély István egri érsek

- Érsek úr, az Európai Utas Eger városát szeretné bemutatni olvasóinak. Eger nem képzelhető el a katolikus egyház jelenléte nélkül. Mit mondana nekünk az egyház és a város kapcsolatáról?

- Nem tudom megmondani, mióta város Eger. De a környék története azt igazolja, hogy régidőktől fogva emberi település állt a két hegy, a Bükk és a Mátra közötti természetes közlekedési útvonalon, a völgy nagyalföldi kapujánál. Lehet, hogy innen származik Eger latin neve, az Agria, amely a mezőgazdaságra használható területek kezdetét jelentette a hegyvidékről az Alföldre költöző ember számára. Számomra Eger elsősorban a magyar kereszténység korától ismert és számon tartott város. Valószínűleg már jelentős település volt, mert Szent István egyházmegye központjává tette. A városban ő építtette az első katedrális, amely rövid időn belül szüknek bizonyult. Ennek a bizonyítéka, hogy még a katedrális főnnállásának az ideje alatt elkezdték építeni a nálánál jóval nagyobb gótikus épületet, amely sajnos a magyar történe-

lem tragikus alakulása miatt sohasem készült el. A török idők alatt a székesegyházak tönkrementek, köveik a vár megerősítését is szolgálták. Aki az egri várat járja, találkozik a falakban faragott templomi kövekkel.

Magam a nyolcvanadik püspöke vagyok ennek az egyházmegyének. Az előttem élők annak a küldetésnek a szolgálatában töltötték életüket, és ennek emlékét itthagyták a városban, ami Egert kulturális központtá és történelmünk keresztmetszetévé tette. Akkor is, ha a török megszállás száz esztendeje után a középkornak meglehetősen kevés tárgyi emléke maradt ránk. Mégis megmaradt a város, történelmi szerepének folytatására alkalmas közösségként. Az egri püspökök háromszáztíz esztendővel ezelőtt visszatértek a városba és újjászervezték ennek az egyházkerületnek, egyházmegyének, amely Északkelet-Magyarországot foglalta magában, az egyház-igazgatási, lelkipásztori és kulturális központját. Az ide-

iglenesen felhasznált két kis katedrális nem volt hosszú életű. A mai ötödik székesegyházat Pyrker László építtette 160 évvel ezelőtt, az újjáépült Eger belvárosában a város közepén. Így ha el is szakadt történelmi eredetétől, a várban ma is látható első katedrális helyétől, ugyanakkor a város lelkipásztori életének, szolgálatának és a hívő emberek élte gondozásának a központja maradt. A székesegyház körül épültek fel Európának a szolgálatában, minden ember javának előmozdítására kulturális épületeink és intézményeink. A jezsuiták gimnáziuma, amelyet a rend feloszlatása (1770) után a ciszterek vettek át, meghatározó szerepet játszott a város további fejlődésében. Mint tudjuk, Eszterházy Károly katolikus egyetemet kívánt alapítani a városban, ami az akkori hatalmi érdekeknek nem felelt meg, és így a nagyszerű épület, az egyetemi követelményeket akkor teljes mértékben kielégítő könyvtár ma is a város ékessége. Jelenleg az egyetem céljaira épült liceum épüle-

tében van az Eszterházy Károly Pedagógiai Főiskola központja, rektorátusa, tanszékei. Könyvtárunk pedig azt a történelmi folytonosságot képviseli hitelesen, amely Egert nemcsak a katolikus világhoz, de Európához is szervesen hozzákapcsolta. Az iskolák száma az elmúlt évszázadban nagymértékben nőtt. Az angolkisasszonyok leánynevelő intézete, az orsolyiták iskolája, a szerviták, ferencesek, minoriták lelkipásztori szolgálata is hozzájárult ahhoz a munkához, amely a magyar népet a mindenható Isten teremtett világrendjéhez igazodó európai néppé formálta és engedte, hogy az európai népek közösségében az egész emberiség értékes tagjává legyen.

Egy szerencsétlen század végén járunk. Két világháború, amely Magyarországot területében és népességében súlyosan érintette, két diktatúra, amely Európában is helyrehozhatatlan károkat és szegyenletes emlékeket hagyott, nem került el hazánkat és benne Eger városát sem. Jelenleg az egyház személyi és

anyagi vonatkozásban elszegényedett. A papság létszáma meglehetősen csökkent, az 1950-ben feloszlatott és hét évvel ezelőtt újjászülető szerzetesrendek csak negyven év múlva tudják betölteni azt a szerepet, amelyre az egyháztörténelemben a szerzetesrendek mindenkor számítottak. Jelenleg a székesegyház változatlanul hordozza annak az ezeresztendősi keresztény örökségnek a reá nehezedő részét és feladatát, amely nélkül az egyház további tevékenysége az egész világon sem képzelhető el. Ennek az örökségnek része az a kultúrtevékenység, amely újjáindította az angolkisasszonyok immár ebben az esztendőben érettségit adó iskoláját. A ciszter szerzetesek is átvették a gimnáziumot, amely nyilvánvalóan a szerzetesrend életrealitásától függően válik meghatározóan keresztény intézménnyé, hiszen egy szerzetes tanár kiképzése kilenc esztendő, s ez csak hét évvel ezelőtt kezdődhetett el. És még akkor is évek gyakorlatára van szükség ahhoz, hogy az újonnan nevelt szerzetes tanárok között a vezető szerepre alkalmas egyéniségek elfoglalhatják szerepüket és küldetésüket az intézetnek a vezetésében. Újra itt vannak a városban a minoriták és a szerviták, egy új szerzetesi közösség tagjai is az egyházmegye

szolgálatában állnak, átlagéletkoruk nem éri el a harminc évet. Az egyházmegye papnevelő intézete háromszáz éves. A török hódoltság után visszatérő Telekesi püspök a tridenti zsinat kívánsága szerint azonnal elindította az egyházmegyei papnevelés ügyét, hiszen a török idők múltával három papja volt az egyházmegyének. A háromszázéves intézet, amely körülbelül száz év alatt nyerte el a mai formáját, töretlenül áll a magyar papnevelés szolgálatában. Jelenleg az egri egyházmegyétől különvált debreceni egyházmegye, részben az érsekség alá tartozó váci egyházmegye növendékeinek nevelése, valamint a határon kívüli egyházmegye lelkipásztorkodásának utánpótlását biztosítja magyar kispapok nevelésével, így a Felvidékről - Szlovákiából -, a Kárpátaljáról - Ukrajnából -, Erdélyből - Romániából - tanultak nálunk különböző egyházmegyék növendékei. Számítok arra, hogy az elmúlt hét esztendő során a természetes növekedés arányában kedvezően alakuló keresztény megújulás nem fog elmaradni az elkövetkezendő időkben sem. Eger be fogja tölteni azt a történelmi és magyar szerepet, amelyet hazánk harmadik évezredben, talán szerencsésebb jövőnek elébe néző reményeit valóra váltják.

- *Érsek úr, nagyon kimerítő kultúrtörténeti választ adott. Hadd kérdezem meg, hogy milyen a személyes kapcsolata a város vezetésével és a várost meghatározó iffúsággal.*

- Amikor pap lettem, a felszentelő püspök figyelmeztetett rá, hogy engem ez a nép, a magyar nép tanítatott ki, és készített föl arra, hogy lelkipásztorként életének és üdvösségének a szolgálatába állítsam minden tehetségemet, képzettségemet és energiámat. Ennek megfelelően mindenkor igyekeztem nemcsak megmaradni Magyarországon, hanem olyan körülményeket teremteni, amelyben hivatásomat a lehetőségekhez mérten mindig szolgáltni tudtam. Ugyanezzel érkeztem tíz évvel ezelőtt Egerbe is, ahol a még akkori tanácsi vezetőkkel éppúgy, mint az újonnan választott polgármesterrel. az önkormányzat tagjaival igyekeztem minden összeütöztetést úgy kerülni, hogy az kölcsönösen szolgálja mindannyiunk feladatát, és azt a város lakói és a város révén az ország jövőjét és minden emberi értéket szem előtt tartva az egész emberiség javának az érdekében előre tudjam vinni.

- *Van-e valami olyan tárgy, emlék, amely önt a legjobban megragadta Egerben, amely Egert valahogyan jelképezi, szimbolizálja önnek, ha külföldön van, ha utazik, valami, amiről Eger jut eszébe?*

- Egernek megvannak a saját értékei, amelyek világhírűvé tették. Nem föltétlenül az egri bikavérre, az egri szőlőre és annak a termékére, az egri borra kell utalnom, hanem annak a történelmi emlékek az egyre szélesebb körű ismeretére, amit Eger várának hős ostroma, Gárdonyi regényében az ország minden magyarul olvasni tudó felnőtt embere számára Egertől elválaszthatatlan értékévé tett. Ennek a regénynek a német és angol nyelvű fordítása hozzátartozik azokhoz az ajándékokhoz, amelyeket külföldről idelátogató vendégeinknek a kezébe tudok adni. Eger városa a magyar történelem keresztmetszete, és ez olyan érték, amelyet kevés város mondhat el magáról ezen a földön.

- *Vagyis érsek úr szereti Eger városát.*

- Természetes, hogy otthonomnak érzem, szeretem a várost, szeretem hazámat, szeretem a népem, és nagyon sajnálom mindazokat, akik elszakadnak attól a földtől, amelyből az életük, attól a nyelvtől, amelyből szellemiségük fakad. Méginkább sajnálom azokat, akik nem látják ebben a világban a teremtő Isten talentumának szülőföldjük és hazájuk szeretetét.

- *Utolsó kérdésem az volna, hogy Magyarországnak az ezredforduló idején hogyan tud segítem az egyház, milyen feladatokat lát maga előtt, hol tud erősíteni valamit az emberek lelkében esetleg valamilyen más gyakorlati módon.*

- Az ember csak belülről kormányozható. Minden diktatúra, mely külső eszközökkel próbálja alakítani az emberi életet, előbb-utóbb elveszti minden támogatóját, és összeomlik. Az egyház ennek a világnak a rendjét a gondviselő Istennek a szándéka szerint az ember belső alakításával szolgálja. Ezért számítok rá, hogy az egyház, amely interkontinentális, történelmi időktől az idők végezetéig tervezi létét és szolgálatát, alapítójának, Jézus Krisztusnak a szándéka szerint. Magyarországon sem tett mást ezer év óta, amit az elkövetkezendő évezredben tesz, hogy az embert ennek a világnak a rendje szerint a másokért odaadott élet értékére megtanítsa. Ez a földi élet mindenképpen elmúlik. Ha valaki semmit sem csinál, akkor is. Hogy mégse múljon el hiába, csak egyetlenegy tehet, odaadja az életét a rájuk bízottakért. Nekünk pedig elsősorban azokért kell élnünk, akiket a természet rendjén bíránk a Gondviselés, mint a családtagokat, a körülményeink révén, amelyeket a történelem és a társadalom teremt meg minden e földön élő nemzedék számára. A harmadik évezredre mindenképpen optimista szemmel nézek előre, csak egyet szeretnék hangsúlyozni, teljesíteni fogja a magyarság keresztény és nemzeti hivatását, amíg csak lesz Magyarország.

Habis László alpolgármester

- *Itt állunk Eger fürdőjének a közepén. Egerhez hozzátartozik a fürdő-kultúra. Mikor kezdődött itt a fürdőzés?*

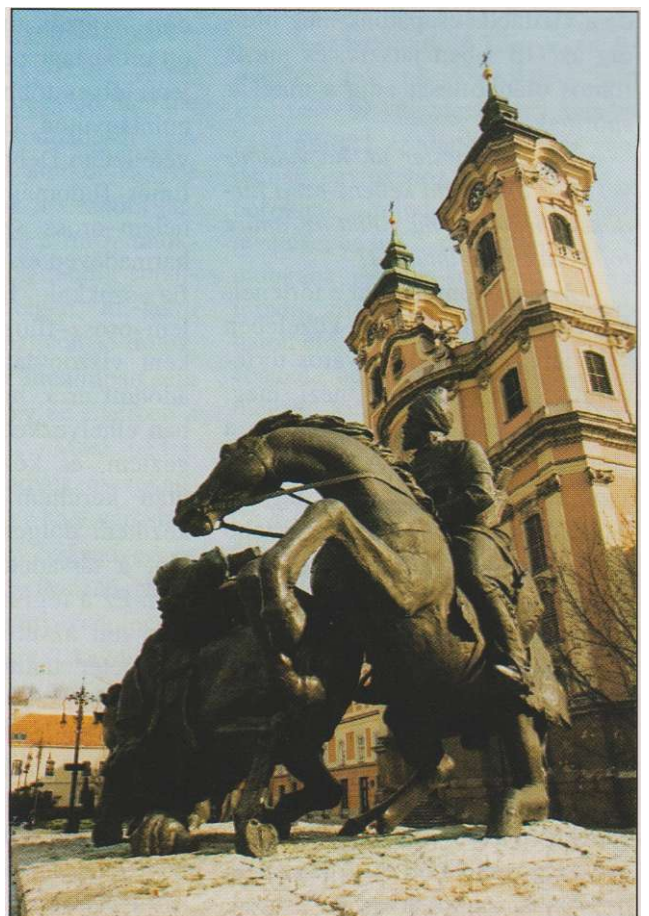
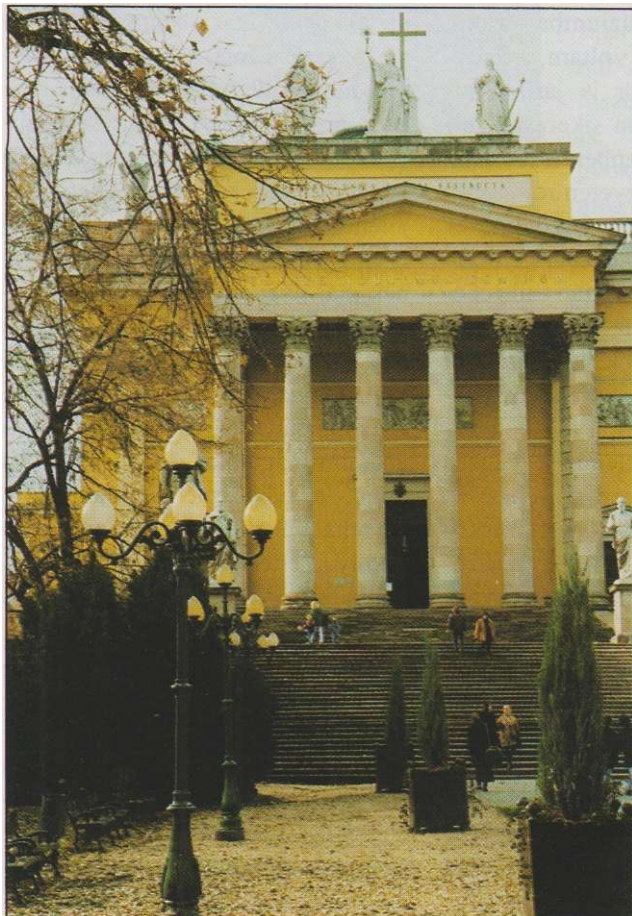
- Eger melegvizeit, gyógyvizeit az ősidők óta hasznosítják, de igazából a történelmi források a középkorból származnak. Egy példát említek erre. 1495-ben, Bakócz Tamás püspöksége idején egy feljegyzés arról tanúskodik, hogy a melegvizű

fürdő épületének tetejét 8 forintért javították meg. Az is bizonyosra vehető, hogy a török időkben a városnak két fürdője volt. Tizenkét nappal azután, hogy a várat a töröktől visszavették, a kincstári biztos már arról intézkedett, hogy a fürdőépületeket, amelyek jó karban vannak, továbbra is megfelelő állapotban kell tartani, mert hogy azok a jó bevétel lehetőségét hordozzák. A fürdő ügye, a fürdő-kultúra mindig is lényeges szerepet játszott a városban. E század eredményei közül szeretném megemlíteni, hogy 1925-ben épült meg a Bárány uszoda, amely az akkori időben Európa egyik legkorszerűbb versenyszoldája volt. Itt a háttérben látható a strandfürdő egyes számú medencéje, ezt 1933-ban az Egri Városfejlesztő Részvénytársaság hozta létre. Néhány évtizednyi stagnálás után most azon dolgozunk, hogy az egri fürdők továbbfejlődjenek, és a fürdő-kultúra Eger városa és a környék lakossága számára nyújtson új lehetőségeket. De gondolunk arra is, hogy a rekreációs jellegű idegenforgalomban is találja meg Eger a méltó helyét.

- *Az egri vízről magáról mondana valamit?*

- Az egri gyógyvizek kellemes langyos vizek, 32-34 fokosak, emellett rendelkezünk egy melegebb vízzel is, a közeli Andornaktálya községből van ide vezetve. Iga-

zából mindenféle mozgásszervi bántalmak kezelésére alkalmas vizeink vannak. Különös tekintettel a törökfürdőt említeném, amelyik ma egyébként a reumakórház részére.

Dolgozunk egy olyan terven, amelyik a létesítmények színvonalának lényeges javulását hivatott biztosítani. Az idén kezdtünk el egy közel 160 millió forintos beruházást, a strand déli részén, egy 50 méteres feszített víztükrű, vízforgatóval és temperálással ellátott medencét építünk, de további terveket is forgatunk a fejünkben.

- *Egerben az úszás és a vízilabda is elég híres. Úgy tudom, hogy vannak bajnokaik.*

- Igen, számos olimpikkal, Európa-bajnokkal, világversenyek helyezettjeivel büszkélkedhetünk. A nagy sikerek, nagy nevek közül említhetem Katona Józsefet, aki az 1500 méteres gyorsúszásban volt Európa-bajnok, vagy Pócsik Dénest, aki a vízilabda csapattal olimpiai bajnokságot nyert. Ma ugyan az úszósporthoz nem igazán sikeres, de a vízilabda csapatunk még mindig az OB I-ben játszik, és ma is fontos utánpótlását adja a magyar sportnak.

- *Alpolgármester úr, ha valamivel most ajánlania kellene ezt a fürdőkomplexumot, mi volna az, amire fölhívna a figyelmünket?*

- A fürdőkomplexum a történelmi belváros közvetlen közelében van, tehát bárki, aki a város történelmi nevezetességeit nézi meg, alkalmat találhat arra, hogy a strandra eljöjjön. A közvetlen szomszédságban látható az úgynevezett Érsek-kert, a város legszebb közparkja, tehát a környezet sétára is alkalmas. Emellett számos sportlétesítmény található itt a városi atlétikai stadiontól kezdve a vívócsarnokig, a körcsarnokig, a teniszpályáig. Ezekre a létesítményekre szeretnénk alapozni, hogy Eger az aktív életmódnak, a mozgásszegénység leküzdésével az egészséges életmód fejlesztésének, propagálásának városa is legyen.

Ráczné dr. Horváth Ágnes, a Századvég Politikai Iskola egri tagozatának igazgatója

- *Hogyan lesz valaki egy politikatudományi intézet egri igazgatója? Arra kérem, hogy beszéljen a pályájáról.*

- Az én pályám Ózdon kezdődött, az ózdi gimnáziumba jártam, ott orosz tagozatos voltam, a Szovjetunióban többször is jártam tanulmányúton. Utána sikeresen felvételiztem Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetemre. Történelem-orosz szakon kezdtem, és harmadéven ez kiegészült a filozófia szakkal. Így aztán történelem-orosz-filozófia szakos tanárként viszonylag sok lehetőségem adódott arra, hogy a felsőoktatásban elhelyezkedjem, 1987-ben végeztem, és közvetlenül a végzés után kerültem Egerbe, tehát itt kezdtem dolgozni az egri főiskolán, a társadalomelméleti tanszéken. Ez a régi marxizmus tanszéknek volt az utódja. Magyarország történetét tanítottam olyanoknak, akik nem szakos történészek, illetve politikaelméletet.

- *Ez azt jelenti, hogy nem született egri, hanem bevándorló.*

- Így van. Én betelepült vagyok.

- *Hogyan vált egrivé? Egrivé vált-e már egyáltalán?*

- Ez nagyon bonyolult kérdés itt Egerben. Az egriség rangot jelent - úgy gondolom - nagyon sokaknak, és lehet, hogy ha tíz év után valaki azt mondja, hogy egrivé tudott válni, akkor az igazi bennszülött polgárok csak a fejüket ingatják. Amikor idekerültem, azt mondták nekem, hogy az az egri, akinek a születési anyakönyvi bizonyítványába bejegyznek egy kis x-et, ami azt jelenti, hogy mind a négy nagyszülő is egri volt. De talán mostanra Egernek már nagyobb a befogadóképessége, mint eddig volt. Én legalábbis úgy érzem, hogy nekem és az én családomnak sikerült beilleszkedni Eger társadalmába, sikerült elfogadtatni magunkat. Ami, szeretném hinni, a teljesítményünknek szól. Ha tehát valaki föl tud mutatni valami olyan értéket, ami a város szempontjából is fontos, akkor a város befogadja.

- *Az ön teljesítménye a Századvég Politikai Iskola egri tagozatának szervezése és vezetése. Beszéljünk most erről. Hány hallgatója van az iskolának, kik az oktatók, milyen rendezvényei voltak az elmúlt egy esztendőben?*

- Az elmúlt egy évben már kétfé-

le képzést indítottunk. Indult a Századvég hagyományos egyéves kurzusa, amely politikai szakértőket képez, és nem ad diplomát, hanem oklevelet. És elindult a kétéves posztgraduális képzés, amelyre olyanok jelentkezhetnek, akiknek már van diplomájuk. A Közgazdaságtudományi Egyetemen kötött megállapodás alapján az itt végzetek közgazdaságtudományi egyetemi diplomát kapnak. A két képzés összesen 52 hallgatóval indult. Most már a tanév végén járunk, mert itt keresztféléves képzés van, és körülbelül harmincnyolcan maradtak. Meg kell tanulni, hogyan lehet egy bizonyos kérdéstről kulturáltan vitatkozni, és ez időigényes. De aki végigcsinálja, és utána kikerül a közéletbe, teljesen másképpen lesz képes kezelni az ellenvéleménye-

ket. Képzésünk három részre bontható. A tanórákon kívül van egy sorozatunk, amelyen minden alkalommal egy-egy meghívott országos ismertségű politikust mutatunk be. A harmadik elem a tanulmányi kirándulás, mely a nonprofit szervezetek és a regionalizmus témájához kapcsolódik.

- *Nagyon neves előadók voltak itt.*

- Így van. Különösen büszkék vagyunk arra, hogy Kende Péter rögtön az első évtől eljár ide, és azóta is kitart az egri Századvég mellett. Ő összehasonlító politikaelméletet tanít. De tanít itt Szalay Péter, aki alkotmányjogász, tanított Tamás Pál, Kéri László vagy Szar-

ka László, aki a regionalizmusról ad elő.

- *Igaz, hogy ön építkezett, vagy építkeztek Egerben?*

- Igen. A férjemmel öt éve kezdtük el, és végül is egy év alatt szüleim segítségével sikerült fölépíteni egy családi házat, ami nem rossz teljesítmény visszanezve sem. Most értettem meg igazán, mi az, ha az embernek van egy háza, amit maga épít a két keze munkájával.

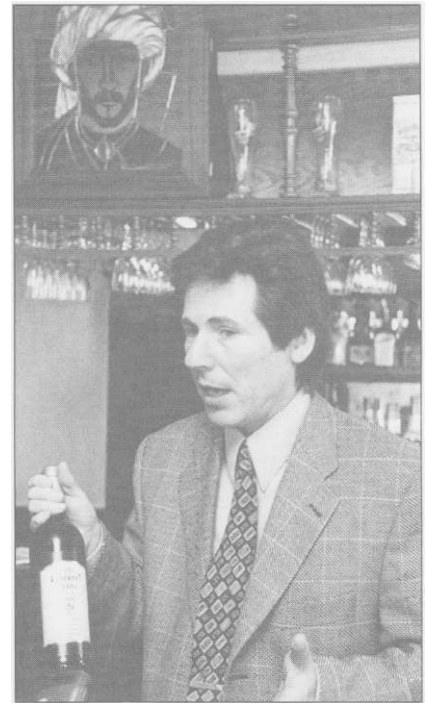
- *Tehát van Egerben lakása, egerinek érzi magát, és talán kezd büszkélenni a város hagyományaira.*

- Így van. Ide kötődik az én munkám, ide kötődik a férjem munkája. Tíz év alatt nagyon sok kapcsolatunk alakult ki, vannak barátaink, akikkel rendszeresen összejárunk. Ezeket a kötelékeket már nagyon nehéz lenne elszakítani. Tény-

leg büszke vagyok arra, hogy Egerben lehetek. Büszke vagyok rá én is, a férjem is, és büszke mindkettőnk családjára. Annál is inkább, mert Eger nagyon zárt városnak a hírében állt, és azt hiszem, hogy áll még ma is. Borsodnádasdi vagyok, és amikor Egerbe még csak a strandra jártunk, meg a múzeumok-

ba a szülőkkel, akkor mindig sóhajtoztunk, hogy hát igen, itt lakni Egerben, az azért nagyon jó dolog. De a legmerészebb álmaimban sem gondoltam arra, hogy én Egerben a főiskolán taníthatok. Most pedig, hogy az egri Századvég összekapcsolódik velem, hogy ha a városban meghallják azt, hogy Századvég, és meghallják azt, hogy Ráczné, akkor ez a kettő talán együttjáró dolognak számít - igen, innentől kezdve azt mondom, hogy most már egerinek érzem magam. Úgy gondolom, hogy sikerült annyit letennem az asztalra a munkámmal és az életünkkel itt Egerben, hogy a régi egeriek is egy kicsit elfogadjanak bennünket.

Marosfalvi László vendéglős

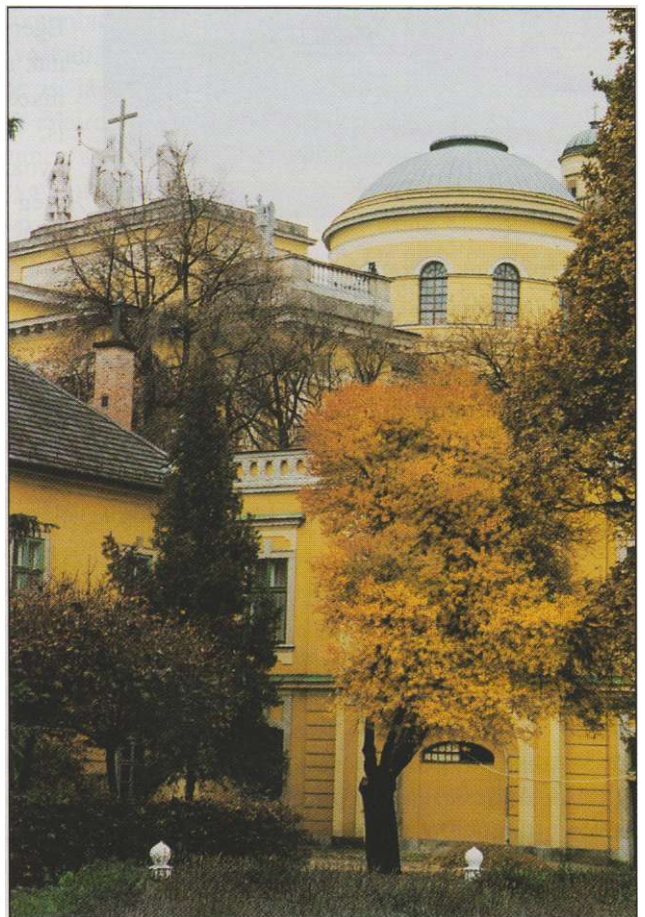

- *Eger városában honnan kezdődik a vendéglátás hagyománya?*

- A századforduló környékén jeygezték fel, hogy szokássá vált Egerben az úgynevezett „bandázás”, aminek az alapja a pincék gazdáinak egymáshoz való átjárása, a boroknak a minden héten való minősítése, és hát a szőlőmunkások is munkába járásuk során az útjukat mindig arra vették, és nem fordulhatott elő, hogy a valamire való pincegazda ne hívja be az arra járó, meg ne kínálja őt egy deci borral, amire ő büszke volt, ami tulajdonképpen a férfiak privilégiuma volt. Ez a szép szokás Egerben a közepkor óta áll fenn.

- *Működik ebben a városban az Idegenforgalomért Egyesület. Ez azt jelenti, hogy Egerben komolyan készülnek arra, hogy az idegenforgalommal a város életét fellendítsék.*

- Igen. Úgy gondoljuk néhányan, hogy Egert az Isten is arra teremtette, hogy az idegenforgalom fellegvárává váljon, úgyis van már itt egy vár, tulajdonképpen minden adottságunk megvan erre, ha összevetjük

a történelmi emlékeket, a gyógyvizeket, a borkultúrát, a táj szépségét és fekvését, Egernek a magyarországi térképen való elhelyezkedését. Azt hisszük, hogy van okunk feltételezni, Egernek perspektívája van idegenforgalmi szempontból. Látjuk, hogy jelentős az érdeklődés a kongresszusi turizmus iránt, látjuk, hogy jelentős a gyógyfürdő és az egyszerű fürdőzés utáni igény is. Egerben gyönyörű vizek vannak, jó vizek, kellemesek és gyógyhatásúak. Úgyhogy nekünk csak utána kell menni az igények felkeltésével és anyagi beruházásokkal, marketingtevékenységgel és egyebekkel.

- *Marosfalvi úr, hogyan gondolt arra, hogy érdemes vendéglátással, gasztronómiával keresni a kenyerét? Mi motiválta erre?*

— Annak idején, a nyolcvanas években az országot járva arra lettem figyelmes, hogy akármerre megyek, bármelyik étterembe ülök be, tulajdonképpen nincs sok értelme étlapot kérni, mert nagyjából tudtam, hogy mi van az étlapon. Ezek amolyan átlagételek voltak, és ráadásul ha az ember netán azt kérte, hogy jó, jó, de akkor ezt esetleg ezzel az eltéréssel szeretném, azt sem kapta meg. Sokat gondolkodtam rajta, hogy nem lehetne-e ezt másképp csinálni, mi ennek az akadály, mi az oka, hogy ez Magyaror-

szágon akkor mindenhol egyformán rossz volt. Nem találtam rá választ, és elhatároztam, hogy megpróbálok valamit javítani ezen az ügyön. 1983-ban sikerült megnyitni ezt az üzletet és úgy gondolom, hogy valamelyes eredménnyel működünk 15 éve.

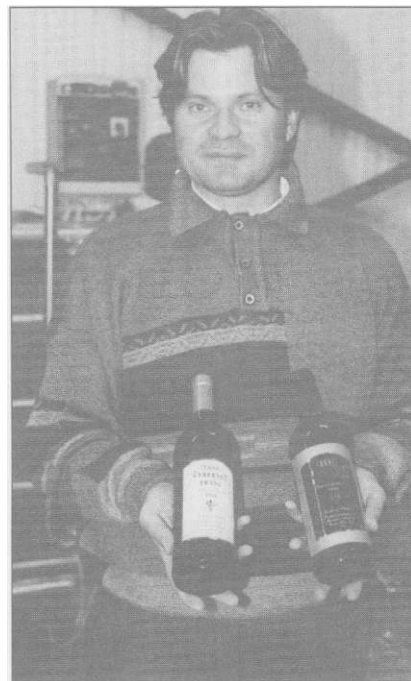
- *Ha már 15 éve működnek, akkor bizonyára vannak visszajáró vendégeik. Vannak akik ételért, italért jönnek Egerbe?*

- Hogyne, rengeteg ember sok kilométerről kimondottan egy-két féle étel miatt jön, vagy mások azért jönnek, mert szeretnék az összes nálunk kapható ételt végigkóstolni. Erre belföldi és külföldi vendégeink is vannak. Úgy gondolom, hogy külföldön a szájreklám nagyon jól működik, Magyarországon a reklám szintén jól működik. Csak hát itt az anyagi lehetőségek is beleszólnak az ügybe. Tehát várjuk a polgárosodást, és akkor ki fog alakulni az az igénykör, amit fizetőképes keresletnek nevezhetünk.

- *Mit gondol, mikor fog ez bekövetkezni?*

- Azt hiszem, hogy ez nagyon hamar be fog következni. Az elmúlt időszak alatt is láttam ennek jeleit, hogy fejlődik az idegenforgalom ebben a térségben, és némi adópolitikai és beruházási segítséggel együtt itt mi, azt hiszem, jó irányba haladunk.

Vincze Béla borász

- *Vincze úr, Franciaországban nyert magyar borral aranyérmét és bronzérmét. Mi van egy ilyen díj mögött, amelyhez most gratulálunk?*

- Köszönöm szépen a gratulációt. Egy ilyen díj mögött óriási munka van, és most már nagyon nagy boldogság, hogy ez így sikerült. Nagy dolog Franciaországban vörösborral és pláne Cabernet-vel nyerni, mert az aranyérmét Cabernet Franc-kal, a bronzot Cabernet Sauvignon-nal nyertük. Szokták mondani, hogy olyan ez, mint Japánban egy dzsúdóversenyen magyar versenyzőnek aranyat elérni.

- *Mióta foglalkozik borászkodással?*

- A Kertészeti Egyetemen végeztem. Az Egre Csillagok Szövetkezetnél voltam pincemester 11 évig, és 1994-től vagyok önálló borászati vállalkozó.

- *Itt vagyunk az egyik pincéjében. Ebben elég sok bor van, de azt gondolom, hogy beruházásnak sem volt kicsi.*

- Így van. 1994-95-ös áron ez egy 50 milliós beruházás volt, a többét részben saját erőből, részben a

Földművelésügyi Minisztériumnál elnyert pályázatból, illetve kamatmentes kölcsönből teremtettük elő.

- *Mennyi szőlője van?*

- A vállalkozáshoz 18 hektár saját szőlő tartozik jelen pillanatban, és most telepítünk 9 hektár kékszőlőt és Cabernet-t.

- *Avasson be bennünket a vertikumba, tehát hogyan lesz a szőlőből bor és a borból hogyan lesz olyan kereskedelmi árucikk, amelyet meg is vesznek?*

- Ez nagyon pénzigényes és munkaigényes folyamat, különösen ha vörösborról beszélünk, amelyet két-három évig kell érlelnünk és kezelgetnünk. A legfontosabb a borászatban, hogy - úgy érzem, szerénytelenség nélkül mondhatom - nagyon jó alapanyaggal dolgozunk. Mindenhol ezt hangoztatom, hogy elsődleges a szőlő, másodlagosak vagyunk mi, borászok és a technika, technológia. Csakis a legjobb minőségekkel dolgozom: Cabernet Sauvignon-nal, Cabernet Franc-kai, Merlot-val, Pinot Noire-ral kísérletezünk, és bikavérrel, ami most Egerben csúcspontosságú téma. A feldolgozásnál a legmesszebbmenőkig odafigyelünk a minőségre, a fajtatisztaságra, egészségi állapotra, cukorfokra. A jó technológiánkkal megpróbáljuk ebből a maximumot kihozni. A szakemberi gárda, amely mellettem dolgozik, mindössze két főből áll, két régi kollégám. Ők segítenek az úgynevezett

„csont nélküli” borkészítésben, ahol minden technológiát és technikai tudást bevetünk annak érdekében, hogy a legjobbat hozzuk ki az adott évjáratból. A feldolgozás után egy több évig tartó, két szakaszból álló érlelés következik. Amikor úgy döntünk, hogy ez a bor készen van, akkor tesszük palackba, és még néhány hónapot hagyjuk pihenni, mert a vörösbor különlegesen érzékeny erre, s fontos, hogy megfelelő ruhában és megfelelő közegben kerüljön a vevők elé. Átlagosan kétéves folyamat, mire a szőlőből egy felöltötött palackos bor a polcra kerülhet, vagy egy kereskedőnek följajánljuk megvételre.

- *Azt gondolom, hogy ez egy hosszú távú beruházás, és aki ilyenbe vág bele, annak bíznia kell a jövőben.*

- Mindig is optimista voltam, és most is az vagyok. Szerintem csak a nagy értékű, pontos, precíz munkákban van a jövő. Hiszek benne, hogy jó úton járunk. Ahhoz, hogy valaki most Magyarországon borászatba fogjon, nagyon nagy bátorság kell, de a múlt évek tapasztalatai és az elért eredmények feljogosítanak arra, hogy optimista legyek és bízzam a jövőben.

- *Azon kívül, hogy a borának a nevében benne van Eger, milyen kapcsolata van a várossal, szereti, idevalósi, vagy csak úgy véletlenül került ide?*

- Nem véletlenül, de nem vagyok

ősegi, mint ahogy nagyon sokan mások sem a városban. Tehát én is vidékről jöttem, de már itt érettségiztem, itt voltam katona, és az egyetem után ide jöttem vissza. Itt élünk a családommal, van három gyerekünk. Azt hiszem, hogy jó úton haladok afelé, hogy mint egri polgár, új polgár lassan a régiek közé tartozhassam.

- *Mindenesetre ezzel a két díjjal nemcsak magának szerzett nevet, hanem Eger városának is.*

- Remélem, szeretném remélni. Végül is nagyon sokat köszönhetek ennek a városnak. Itt tanultam, itt alapoztam meg, hogy a kertészeti egyetemre járhassek, középiskolai tanárainknak, osztályfőnökömnek nagy részük van abban, hogy ide eljutottam. Ha ezt meg tudom nekik hálálni ezzel, hogy végül is nevet szereztem ennek a városnak, akkor ez csak jó.

- *Van még valami, amit szeretne elmondani Eger jövőjéről, a borászatról, a szőlőről?*

- Optimista vagyok, elmondtam. Nagyon bízom abban, hogy Egernek az új 3-as út megépülésével még nagyobb lehetősége lesz a budapesti, külföldi és igazán tehető magyar turisták fogadására, hiszen akkor egy óra körüli távolságra leszünk Budapesttől. Azon kívül fantasztikus kulturális örökségünk van. Eger iskolaváros, papi város, nagyon fontos, hogy ezt kiemeljük, mert a papság nagyon sok értéket termelt itt. A gazdasági életben mindenképpen szerepet kell hogy játsszon továbbra is a bor, végül is Eger környéke és az egri borvidék az ország egyik leghíresebb borvidéke. A vörösborok mellett hadd szóljak a fehérborokról is, amelyek nagyon szép minőségben tudnak teremni itt, ez az egyedüli borvidék az országban, ahol mind a két bortípus megfelelő színvonalon teremhet. Úgy gondolom, hogy ha győzzük energiával és anyagi fedezettel is, akkor Eger jó, szép jövő elé nézhet. Nem hiszem azt, hogy a város lélekszámban növekedni fog, de természeti és gazdasági, valamint értelmi kincsekben igen. ■

Kényelem, Elegancia, Kikapcsolódás

Aktív pihenésre vágyik?

Kedveli a teniszt,
kreatív kikapcsolódást?

Rendezvényeinek keres helyszínt?

Első osztályú szállodában
kívánja elhelyezni vendégeit?

Ezt kínáljuk Önnek a
DANUBIUS HOTELS GROUP
minden igényt kielégítő,
elegáns szállodáiban.

BUDAPESTEN

Budapest Hilton**** de Luxe
Danubius Hotel Gellért**** Danubius Thermal Hotel Margitsziget****
Danubius Grand Hotel Margitsziget**** Danubius Thermal Hotel Helia****
Radisson SAS Béke Hotel**** Park Hotel Flamenco****
Grand Hotel Hungaria**** Hotel Budapest****
Hotel Astoria*** Hotel Erzsébet***
Hotel Stadion*** Hotel Expo***

TERMÁL SZÁLLODÁK VIDÉKEN

Danubius Thermal Hotel Hévíz****
Danubius Thermal Hotel Aqua****
Danubius Thermal Hotel Sárvár****
Danubius Thermal & Sport Hotel Bük****

VÁROSI SZÁLLODÁK VIDÉKEN

Eger: Hotel Eger-Park***
Győr: Hotel Rába***
Pécs: Hotel Palatinus*** • Hotel Pátria***
Sopron: Bio-Sport Hotel Lövér***
Szeged: Hotel Hungária***
Szombathely: Hotel Claudius*** • Hotel Savaria**
Székesfehérvár: Hotel Alba Regia***

BALATONI ÜDÜLŐSZÁLLODÁK

Keszthely: Danubius Hotel Helikon***
Balatonfüred: Hotel Annabella*** • Hotel Marina***

DANUBIUS HOTELS GROUP

Információ és szobafoglalás:
DANUBIUS HOTELS CSOPORT
1051 Budapest, Szent István tér 11.
Tel.: 374 7229, Fax: 269 2669

DANUBIUS TRAVELS
1052 Budapest, Szervita tér 8.
Tel.: 117 3652, Fax: 117 0210

Internet:

www.hungary.net/danubius • www.hungary.net/hungarhotels
E-mail: danubius@hungary.net • hmkgt@hungary.net

CSEPPBEN A TENGER

A Zichy Mihály emlékmúzeumról

Zala apró kis falu Somogy megyében, de neves szülőtte, Zichy Mihály és az ő emlékét ápoló múzeum révén láthatatlan szálak nyúlnak ki innen a világ távoli városai és vidékei: Grúzia és Skócia, Párizs és Szentpétervár felé. Zichy Mihály, a festő, a legjelentősebb XIX. századi magyar rajzművész ízig-vérig romantikus személyiség volt: hazafi és világpolgár - miként egy másik XIX. századi magyar, Liszt Ferenc. A két művész nagyra tartotta egymást. Liszt tanára volt

Zichy lányának, Szonjának a budapesti zeneakadémián, és Zichy köszönetképpen egy remekművű rajzzal ajándékozta meg őt: *A zene elkísér a bölcsőtől a koporsóig*. Ez a rajz ihlette Liszt utolsó zenekari művét, melynek ugyanaz a címe, mint a Zichy-képe.

Zichynek sok ezer rajzát őrzik orosz múzeumok, az Ermitázs, a Tretjakov képtár, de kis vidéki városok képtárai is; sok van Tbilisziben is, ahol a grúzok nemzeti festője lett, akárcsak a brit uralkodó család kastélyaiban, Windsorban, Balmoralban és Sandringhamben. Festményeinek leg-

A pusztítás géniuszának diadala

nagyobb gyűjteménye azonban Zalán található.

Zichy négy orosz cár (I. Miklós, II. Sándor, III. Sándor és II. Miklós) mellett volt udvari festő, de igazából Párizs volt törekvéseinek célpontja. Amikor a liberálisok üldözése a jövőjét veszélyeztette, elhagyta a cári udvart, és Párizsba költözött. De hat év után csalódottan búcsúzott a francia fővárostól. A Harmadik Köztársaság túl konzervatív, sőt reakciós volt a számára.

Festői főművét, *A pusztítás géniuszának diadala* című képét azonban itt alkotta. A képet néhány hónap alatt festette meg, és az 1878-i világkiállításra szánta. Ehelyett azonban a párizsi művészettörténet egyik legnagyobb botrányát kavarta, izelítőt adva ahhoz a későbbihez, amit Sztravinszkij *Tavaszdíszlet-ének* 1913-as bemutatója okozott.

A vászon közepén egy ifjú látható, akit a gonosz ördögi szimbóluma, egy Goethe Mephistójából, Madách Luciferéből és Lermontov Démonából összegyúrt alak, és ráadásul egy nőstényördög is csábít, hogy asszonyát és kisgyermekét elhagyva háborúba menjen. Körülöttük korabeli eseményeket - immár nem szimbolikusan - lefestő erőszakos és véres háborús jelenetek. Jobbra a pápa ül emberi koponyákból rakott halom tetején (az ő pápasága alatt csak nemrég avattak szentté egy főinkvizitort). A háttérben a német császár áll győzelmi pózban nemrég legyőzött ellensége, a földön fetregő III. Napóleon fölött. A bal sarokban a cár az ortodox keresztet magasba tartva vezeti katonáit újabb vágóhídra a törökök ellen. Ezt a mármár zsúfolt víziót azonban jól látható egység fogja össze. A kompozíció szinte szabályos háromszögének csúcsán az előrelendülő démon vezényli, sőt hangszereli az erőszak e pokoli vízióját. A kegyetlen forgatagban egyetlen vigasztaló jobbra, a háttérben Krisztus alakja jelenik meg sugárzó fényben.

Nem kétséges, hogy Zichy ihletője Delacroix volt, de lázalmas víziójában és féktelen szenvedélyében messze túltett a *Harc a barikádokon* festőjén. A művet barokk pátosz hatja át, barokkos fény-árnyhatásaival Caravaggióra emlékeztet, mélysárgái és vörös árnyalatai pedig Turnert idézik. Gautier - aki ekkor már nem élt - Zichy korábbi festményei kapcsán a Goyával való rokonságot emelte ki, mind az elgondolásban, mind a kivitelben.

Amint az várható volt, a kép kiállításának terve dühödt ellenállásba ütközött. A francia vendéglátók féltek a külföldi reakciótól, mert a korabeli erőpolitika nyílt vádiratával felérő festmény több jól felismerhető alakja a világkiállítás potenciális látogatója volt. Az osztrák-magyar nagykövetség erélyesen közbelépett (egy diplomatája, bizonyos gróf Zichy Edmund útján!) Ráadásul a franciák a kiállításról kitiltották saját festőik háborús képeit. Végül Zichy kénytelen volt

visszavonni e szívéhez legközelebb álló alkotását, és magánkiállításon mutatta be. A legtöbb korabeli francia művész nagyra értékelte a művet; ifjabb Alexandre Dumas ezt írta: „Ez a kép azokat az eszméket fejezi ki, amelyek mindenkiben élnek, de senki sem mondja ki. Ez a mi századunk története, a maga ellentéteivel, szakadékaival és mennyboltjaival.”

Egy igazi romantikus

Zichy Mihály 1827-ben született Zalán, köznemesi család leszármazottjaként, gyermekkorában környezetének hazafias és liberális eszméit szívta magába - azokat az eszméket, amelyek jegyében osztálya majd 1848-ban lemond előjogairól, és rövid időre megteremti Kelet-Közép-Európa első demokratikus rendszerét. A családi birtok közepes nagyságú volt, de súlyos adósságok terhelték, szemben a család másik ágának, a Zichy grófoknak latifundiumaival. A két család között olykor nyílt volt az ellenségeskedés: a grófi ág a Habsburgoknak tett szolgálataiért kapta a címét, míg a Zichyek fő ága a francia felvilágosodásból merítette műveltségét. A zalai múzeumban őrzött mintegy négyezer könyv javarészt Zichy nagatyjának a szerzeménye (akit történetesen szintén Zichy Mihálynak hívtak). Többségük XVIII, századi kiadású, és gazdag forrásul szolgált a festő rendíthetetlen szabadságszeretetének.

Zichy tehetsége hamar megnyilvánult - amint erről tizenhárom éves korában festett, most Zalán kiállított önarcképe tanúskodik -, de a család kívánsága az volt, hogy jogot tanuljon. Engedett a kívánságnak, de festeni is tanult, előbb Pesten, majd Bécsben, az osztrák biedermeier mester, Waldmüller keze alatt.

1847 végén következett Zichy pályáján a sorsforduló: I. Miklós cár fivérére meghívta, hogy lányát rajzolni tanítsa. Zichy Szentpétervárra költözött, és összesen negyvenegy évig élt ott mint négy cár udvari festője. Elismert külföldi művészként - magyar állampolgárságáról sohasem mondott le - olyan szellemi függetlenséget élvezhetett, amelyet nem kapott volna meg még a kiegyezés utáni liberális Magyarországon sem: a konzervatív és klerikális körök hajszát folytattak ellene túl modernnek ítélt eszméi miatt.

Szülohelyére, Zalára mindig mély honvágygal emlékezett. Többször is hazalátogatott, egy ízben pedig, 1880-ban még az is fölmerült, hogy végleg otthon maradjon. De az ellenséges fogadtatás, melyben az itthoni hivatalos kulturális körök részesítették, mégis arra bírta, hogy megint a nyakába vegye a világot, és függetlenségét megőrizve külföldön szolgálja más nemzetek és szeretett hazája kultúráját. Hosszú és termékeny utazást tett a Kaukázusban, majd visszatért az orosz udvarba. Végül annyi áskálódás és udvari intrika után az ő elsőprős életszerete is fanyar rezignációvá keseredett. Eletének utolsó szakaszában már nem látogatott Zalára sem, noha hön szeretett családjára felelőse, gyermekei, fivére - itt élték. Eseménydús élete 1906-ban ért véget. Barátai közt tudhatta Victor Hugót, az ifjabb Alexandre Dumas-t, a walesi herceget (a későbbi VII. Edwardot), Théophile Gautier-t, Maxim Gorkijt, a grúz nemzeti ébredés vezetőit. Választott hazája volt Grúzia, Franciaország és Oroszország.

Szilárd elhatározást, küldetéstudatot tükröző szavakban írt *A pusztítás géniuszáról*, egész életéről és művészetéről, melyet eszméi megvalósításának szentelt: „Hosszú életemben még nem volt arra eset, hogy véleményemet, meggyőződésemet eltagadtam és a mondani méltót ki nem mondtam volna.” „A művészet nem fényűzési cikk, a művészet és a művelődés eszköze, mint a nyomtatott könyv, és kötelessége, csakúgy, mint a könyvnek, hogy teljes meggyőző erejével a kor haladó eszméit szolgálja.” „Az orosz cárok relatív függetlenséghez szoktattak. Most még semmi kedvem kemény nyakamat kis szatrapák igájába hajtani.” „Hadd fussa át képem a világot, mint egy fájdalmas és ijesztő sikoltás.”

Zichy ellenzett mindennemű erőszakot, háborút, forradalmi dűlást, terrorselekményt, faji, vallási, etnikai üldözést - még a halálbüntetést is. Igazi prófétája volt az emberi jogoknak, a személyes és nemzeti azonosság, az emberi méltóság tiszteletének.

Mint a festő dedunokája ezt láttam magam előtt, amikor hosszú emigráció után 1990-ben hazatértem az immár szabad Magyarországra, hogy Zichy jelentőségének újraértékelésén fáradozzam, és felmutassam benne korunk vezető eszméjének, az emberi jogoknak igazi európai előfutárát. A budapesti Nemzeti Galéria hozzája-

rult, hogy *A pusztítás geniusza* és a *Zsidó mártírok* tartós letétként a zalai múzeumban kapjon elhelyezést. Ez a két szerzemény - s harmadikként az *Autodafé* (az inkvizíciós máglyahalál ábrázolása), mely már a múzeumban volt - jól mutatja Zichy Mihály emberjogi jelentőségét.

Zichy egész élete során különleges figyelemmel fordult a nők jogai és társadalmi helyzetük felé. Művészetében a szerelem eszméjét - mind a testi, mind a lelki szerelemét - megszabadította a százados előítéletektől. Egyik pompás rézkarca, egy szépséges női akt Zalán látható. Szerelmi aktust ábrázoló rajzai elsöprő érzéki vágyakról adnak bizonyosságot, alkotójuk szégyent nem ismerő hitvallásai ezek az örök emberi mellett. Alábbi szavai jól kifejezik, hogyan látta a szerelmet: „Azt, ami a világon a legnagyobb gyönyörűséget okozza, és életet ad - én nem tartom szégyenletesnek... Nem a tárgyban rejlik a botránkozató, hanem a módban, ahogy az előadva van. Egy Madonna szűzies ártatlansága és egy szerelmes pár testi egyesülése egyforma nehézségű művészi feladat.”

De az anyaság is gyakori témája Zichy művészetének. Gyakran festette meg a gyermekét óvó anyát, és *A pusztítás géniuszá-n* az anyának saját édesanyja arcvonásait kölcsönözte.

A múzeum története

A zalai múzeum alapjait maga Zichy Mihály vetette meg. 1880-as hazalátogatása előtt arra kérte fivérét, hogy a kúria melegházát alakíttassa át műteremmé. Párizsból ideküldte műgyűjteményét és bútorait. Zalán festette meg a Zola-regény ihlette képét: *Nana, avagy a modern szírién*. A kép korántsem pusztán illusztráció, Zichy maradék nélkül azonosult Zola társadalomkritikájával. A festmény tökéletes kompozíciója és gazdag színvilága felülmúlja legtöbb korai művét.

Halála után sok személyes holmiját szállították Szentpétervárról Magyar-

országra. A múzeum anyagának harmadik fő részét azok a reprodukciók és litográfiák alkotják, amelyeket szüleim gyűjtöttek: Csicsery-Rónay István alezredes és felesége, Zichy Mária Alexandra, a festő unokája és örököse. Ők rendezték be 1927-ben a Zichy-magánmúzeumot. 1929-ben leplezték le az épület külső falán a Zichyt ábrázoló domborművet, Sidló Ferenc alkotását, Somogy vármegye ajándékát.

1944-ben, amikor a környék a visszavonuló németek és az előrenyomuló szovjet hadsereg harcainak színterévé vált, sok tárgyat széthordták

A múzeum madártávlatból

vagy tönkretettek a házba beszállásolt menekülők. Én akkor Budapesten voltam. A főváros ötvenegy napos ostroma után az első adandó alkalommal siettem Zalára. A „sietés” akkoriban azt jelentette, hogy a 150 kilométeres utat sikerült öt nap alatt megtennem. Utaztam vagon tetején lapulva, szovjet katonai tehervonaton megbújva, gyalog vagy húsz kilométert, vigyázva, hogy elkerüljem az orosz katonai rendőrséget, amely Szibériába irányított volna. Kaposvárra érkezvén az állomáson szovjet tiszték egy csoportjába botlottam. Teljesen meg voltak zavarodva. Roosevelt halálhíre bombaként robbant: mind meg volt győződve, hogy napokon belül kitör a háború a Szovjetunió és az Egyesült Államok között.

Másnap megérkeztem Zalára, ahol megtudtam, hogy a szomszéd község, Tab szovjet katonai parancsnoka a

múzeum anyagának zömét elvitte, és saját szállására hordatta. Sietve Tabra mentem, és megmutattam a parancsnoknak a Vorosilov marsalltól, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság főnökétől kapott nyílt parancsot, amely felszólítja a szovjet hatóságokat, hogy minden tekintetben legyenek a segítségemre. Néhány napon belül csaknem minden visszakerült Zalára.

Néhány év múlva azonban, 1947-ben a kommunisták, akik szovjet segítséggel átvették a hatalmat, letartóztattak, és nyolc hónapig börtönben tartottak. Úgy éreztem, nincs más választásom, mint az emigráció. Attól fogva édesanyám vigyázta a múzeum gyűjteményét.

1949-ben, miután távollétemben börtönbüntetésre ítélték, az államvédelmi hatóság emberei és párttitkárok feldúlták a múzeumot - még a falu iskoláisi is Zichy-levelekbe csomagolták tízóraijukat. Édesanyám riadóztatva az országos múzeumi központot, amely Bényi László festőt küldte ki, hogy mentse meg a kifosztott múzeumot, szerezze vissza az ellopott tárgyakat, és nyissa meg újra a kiállítást (1991-ben magas állami kitüntetéssel jutalmazták bátor és eredményes munkájáért).

1977 és 1979 között az épületet a Somogy megyei tanács felújította, és a műalkotásokat a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum restaurálta. 1979-ben a Zichy Mihály Emlékmúzeum újra megnyílt a nagyközönség előtt. Édesanyám, aki haláláig, 1986-ig a múzeum igazgatója volt, eleitől fogva erőit a múzeum jövőjének biztosítására koncentrált. Sikerült elérnie, hogy anyagát magángyűjteménnyé nyilvánítsák, mely a család tulajdonában van, de állami kezelésben, vagyis a Rippl-Rónai Múzeum vezetése alatt áll. A megíjodott múzeumot 1992-ben Göncz Árpád köztársasági elnök avatta föl; az avatáson többek között francia és orosz küldöttség is Jelen volt. Néhány mondat Göncz Árpád szavaiból: „Zichy életműve hatalmas ívet fog át... Egészen egyéni, senki máséhoz nem hasonlítható módon sűríti magába kora egész művészetét. Mi-

csoda öröm, hogy ilyen nagy távlatokat átölelő kiállítás látható Somogy megye szívében... A kiállítás ide fog csábítani mindenkit, aki látni akarja cseppben a tengert, mert a nagyvilágot láthatják meg Zalán."

Nem sorolom a nyolc kiállítási terem teljes leltárát, csak a legfontosabbakat emelem ki (a már említettek mellett). A festmények közül kiemelkedik a *Skót fáklyatánc*. A családi teremben egy bámulatos szépségű vízfestmény a művész anyósát ábrázolja. Kevés rajza van ugyan kiállítva, de az egyik teremben ott sorakoznak híres könyvillusztrációinak reprodukciói: a *Faust*, *Az ember tragédiája*, *Arany János balladái*. Az egyik szobát Zichy és kortársai életének és a múzeum történetének dokumentumai töltik meg.

Zichy maga is gyűjtő volt, a múzeumban láthatók régi fegyverek, indiai ébenfa bútorok, egy szibériai sámán öltözet és más egzotikus tárgyak, így egy óriáspipa-gyűjtemény is. Különleges látványosság a grúz szoba. Intarziás székei és ládái fölött párját ritkító ikon, egy grúz fekete Madonna örökődik. A falakat a Rusztaveli elbeszélő költeményéhez, *A tigrisbőrös lovag*-hoz készített harmincnégy Zichy-illusztráció fotója díszíti - Grúzia adományozta őket a múzeumnak a kézi festésű mennyezet egy grúziai házból származik. De a kiállítás alaphangját a főhelyen függő hatalmas kép adja meg, *A pusztítás géniuszának diadala*.

Szép színe van
Georgiái Mária
A modern szirén

Zalán nemrég megalakult a Zichy Mihály Alapítvány a múzeum támogatására, a művész hagyatékának ápolására és terjesztésére szerte a világban. ■

Rockenbauer Zoltán

A SZÉLMENYASSZONY

Alma Mahler

Nem volt nála szebb eladó polgárleány a száz évvel ezelőtti Bécsben. S bár fűzőbe nem szorított alakja az eszményinél erőteljesebbnek tetszett, és formás lábait a kötelezően bokáig érő szoknya következtében nem láhatták férfiszemek, karsú nyaka, gömbölyű álla, finom metszésű orra, fénylő haja s ragyogó kék szeme mindenkit megigézett. És mily odaadóan figyelt minden egyes szóra - csak kevesen tudták, hogy az enyhén oldalra billentett fej, a fürkésző tekintet nem a bókoló szavaknak szól, annak jele inkább, hogy a lány valamely gyermekkori nyavalya átkaként fél fülére alig hall.

Ki ez a bájos teremtség, aki lenyü-

gözi a jómódú szalonok művészeit, ha fesztelenül idézi Platón és Nietzsche-t, amint épp egy operabemutatóról vagy az őszi tárlatról cseveg? Ő Alma, a néhai Schindler festő lánya. Nevelőapja - aki koránál fogva inkább a bátyja lehetne - Karl Moll, maga is jőnevű festő, Schindler egykori tanítványa, a társasági élet fő szervezője. Gustav Klimttel és egy tucat formabontó festővel együtt alakítják meg a Secessiont, a századforduló legnagyobb hatású művészi csoport-

Kokoschka: A Szélményasszony, 1914. Bázeli

ját. Alma is vonzódik a képzőművészethez, rajzol és fest, de leginkább szobrászkodik - Helmernél tanulja a mesterséget, annál a szobrásznál, aki imádott édesapja, Emil Schindler vonásait is márványba véste a Wiener Stadtpark számára. Alma verseket is ír (hogyan is lehetne másképp?), de az igazi szerelme a muzsika. Nagyszerűen zongorázik, és kívülről fújja a Wagner-operák hangszálgylkos nőszerepeit. Komponál. Zeneszerző szeretne lenni és karmester, pontosabban: az *első karmesternő*, aki a saját operáit vezényli majd a Bécsi Operában.

Csoda-e, ha a *szépség megszállottja*, Gustav Klimt beléseret? Igaz, a festő harmincöt éves és a lány csak tizenhét... Ártatlan és kevésbé ártatlan csókok követik egymást; Klimt esküszik, hogy megszökteti... míg nem a veszélyesre forduló idillnek véget vet az anyai szigor és féltés. Anna Moll homályos sejtéstől vezérelve belelapozott lánya titkos naplójába, és Klimtet - szecsesszió ide, mozgalom oda - egy időre kitiltják a Moll-házból...

„Gustav Klimt volt életem első nagy szerelme” - írta később Alma a naplójába. A szülők mindenesetre könnyebb szívvel íratják be a vak orgonistához, Josef Laborhoz, hogy kontrapunktot tanuljon; zeneszerzésre Alexander von Zemlinsky oktatja, a jeles opera- és dalszerző, akit ekkoriban a fiatal Schönberg is mestereként tisztel. Zemlinsky csúf volt, mint az ördög, de nagyszerű tanár lehetett. „Ocsmány gnóm volt - írja róla Alma -, töpszli és áll nélküli, foghíjas, bortól büzlő és mosdatlan - mégis elbűvölt ragyogó intelligenciájával... Egy alkalommal a Trisztánt játszotta nekem. A zongorára támaszkodva hallgattam, a térdeim remegtek... és egymás karjaiba omlottunk.” Thomas Mann-nál olvas az ember efféle történetet. De Zemlinsky számára Alma nem novellahős volt, hanem a hús-vér valóság... azaz, *egészen* mégsem. Két éven át rajongott Almáért, a dalait és a szerelmét ajánlotta neki, nőül akarta venni... és Alma *szinte mindent* megadott neki. Szerette a csúnya Zemlinskyt, aki igazi támasza volt a komponálásban. A komponálásban, amit mindennél többre tartott.

Am egy novemberi napon, 1901-et írtak akkor, Alma estélyre volt hivatalos, ahol neves emberek gyülekeztek. Ott volt Klimt, a hajdani kedves, és Max Burckhard, a Burgtheater igazgatója, aki maga is szerelmével ostromolta Almát. A kiténtetett vendég ezúttal a bécsi Operaház különc igazgatója volt,

Gustav Mahler, aki amúgy nem szívesen járt szalonokba. Az est folyamán Alma hevesen nekitámadt Mahlernek - Zemlinsky védelmében, persze, akinek legújabb balettjét az igazgató már fél éve válasz nélkül fektette a fiókjában. A vita izgalomban kipirult leányarc, és a lelkesedés, ahogyan Alma az igazát védte, megbabonázta az idősödő, agglegény karnagyot. A kisasszony dalokat is ír? Küldje el nekem! Vezényelni szeretne? Átadom önnek a pálcát, jöjjön csak el egy meghallgatásra! Egy hét sem telt bele, és Mahler megkérte Alma Schindler kezét. A bécsiek nem akartak hinni a fülüknek. Bruno Walter szinte rémülten írta a szüleinek: „Mi, Mahler barátai nagy gondban vagyunk e miatt a do-

Mahler kisebbik lányával, Annával

A bécsi Szecsesszió tagjai: balról a második (ül) Gustav Klimt

log miatt; ő 41 éves, a lány 22, ünnepezt székesség, fényes társasági élethez szokott, a férfi zárkózott és a magányt szereti; (...) magát Mahlert is feszélyezi, kényelmetlen neki a völégénység, és dühös lesz, ha gratulálnak neki.”

Alma is kétségek között örlődött. Mahler különös személyisége nagy

hatással volt rá, de a zenéjét nem szerette. Két évvel korábban, az első szimfónia bécsi bemutatóján otthagytta a hangversenyt, olyannyira felháborította annak harsánysága. És Mahler vajon szereti-e az ő zenéjét? „Egy dolog nem hagy nyugodni - írja a naplójába. - Ösztönzőleg hat-e majd Mahler a munkáimra? Szeretni fogja-e annyira, mint Zemlinsky?” A válasz hamarabb megérkezett, mintsem Alma komolyan föltehetette volna a kérdést jövődöbelijének. „Ma nehéz szívvel fogok a levélíráshoz, drága Almám - kezdte Mahler vég nélküli írásos monológját

-, mert végül is fájdalmat kell okoznom neked, tudom, de nem tehetek másként.” Alma szeme riadtan siklik lefelé a sorokan, oldalak sorjájának, mire Mahler a lényegre tér: „Nem tartanád-e lehetségesnek, hogy ezentúl úgy tekints az én zenémre, mint ami a *tiéd*? (... Hogy boldogok legyünk

(...), neked a feleségemnek és nem a kollégámnak kell lenned, ez nyilvánvaló! Képes lennél-e rá, (...) hogy teljesen lemondj a *saját zenédről*, hogy a sajátodként birtokold az *enyémet*?" És a következtetés: „Ezentúl nem lesz más foglalkozásod, csak az, hogy engem boldoggá tégy. Megértesz-e, Alma? (...) Mert ebben a darabban, amely lehet, hogy komédia lesz, lehet, hogy tragédia (egyik sem bizonyos), a szerepeket jól kell kiosztani. És a »komponista« szerepe - tehát azé, aki »dolgozik« - engem illet. A tiéd a szerető hitvesé, a megértő társé.”

Franz Werfel

sokára megszületik a kis Anna. Mahler el van ragadtatva. Alma pedig a gyermeknevelés mellett kottát másol: férje gazdagon hangszerelt műveinek tisztázatait készíti. Legalább hasznosulnak zenei ismeretei. Elmaradoznak a régi ismerősök, Mahler ritkán jár társaságba, Alma tehát még ritkábban. Leginkább éppen az Opera hiányzik neki: az igazgatói páholyban ugyanis Alma édesanyja és Mahler húga fogadja a bécsi művészvilág hódolatát, amíg ő otthon gyermeket nevel. A szobafogságra kárhoztatott fiatalasszonyon a depresszió jelei mutatkoznak. „Úgy érzem - írja naplójába -, mintha a szárnyaimat vágták volna le. Ó, Gustav, miért engem láncoltál magadhoz, engem, a repülni vágyó, színes madárkát, holott egy fehér libára inkább lett volna szükséged?” Majd később: „Gustav éli az életét, és nekem is élni kell az ő életét. Képtelen vagyok rá, hogy csak a gyermekem-

egy váratlan családi tragédia roppantja ketté. 1907-ben meghal nagyobbik lányuk, Mária. A szerencsétlen apára pedig fokozatosan súlyosbodó szív-bajt mér a sors. Különös, de Almát éppen e megpróbáltatások segítik vissza tetszhalott állapotából az életbe. A betegség kiszolgáltatottá teszi Mahlert: már nem olyan nyomasztó a családfő főlénye. Alma előbb futó kalandba keveredik Ossip Gabriloviccsal, a virtuóz zongoristával és karmesterrel, ám a muzsikus túlságosan is tiszteli Mahlert: Alma iránti szerelme elől házasságba menekül. De nem sokkal ké-

Oskar Kokoschka

Walter Gropius idős korában

Alma úgy érzi, mintha „jeges kéz tépte volna ki a szívet a mellkasából”, mégis igent mond. Tudja, hogy egy életre búcsút vett a komponálástól. Azt hihetnék: nem nagy áldozat, bohókás álmait adta fel csupán a lány azért, hogy igazgatóné lehessen Gustav Mahler oldalán. De nem így van. Alma 22 éves korára komoly zongoradabokat és több mint száz dalt szerzett. Egy opera vázlatát is megfogalmazta már. És Alma dalai nem holmi rózsaszín masnis kacatok. Mindössze tizennégy maradt közülük az utókorra, olykor hangversenyteremben is megszólalnak. Sejtelmes alkonyi párába és holdfénybe öltöztetett szerzemények - Wolfot és főként Zemlinskyt idézik. Cseppnyíval több borongós hangulat, mint zenei invenció, egy szárba sosem szökkent zenei életmű emlékei. Nem alábbvalóak Mahler, Schönberg vagy Berg első zsenyéinél.

Alma márciusban járult Mahlerrel az oltár elé, méhében az egy hónapja megfogant Máriával. Elfogadta, hogy az legyen, amit várnak tőle: odaadó asszony, gondoskodó anya. Igyekezett tehát boldoggá tenni despota, bár szeretetre méltó férjét. Mária után nem-

mel foglalkozzam." Megint máskor: „Ó, bárcsak meglenne még a zeném! Ha folytathatnám a tanulmányaimat, ha lenne valakim, aki tanít engem, aki célt mutatna, amire törekedhetnék! De csak vegetálok tovább magamba roskadva." Férje mit sem vesz észre, nem veszi komolyan, hogy hitvesét rémálomok gyötrik éjszaka, és egyre gyakrabban nyúl a likőrös butellához. Mahler babaház-idilljét végül nem Alma egyre romló lelkiállapota, hanem

sőbb feltűnik egy másik fiatalember, aki jóval elszántabbnak mutatkozik Gabriloviccsnál. Előkelő német család sarja, és, mondják, felettébb tehetséges építész. Walter Gropiusnak hívják. Szinte az első találkozáskor elcsavarja Alma fejét, ám nem elégszik meg ennyivel: nőül akarja venni, mégpedig nyomban. Emelkedett hangú levélben kéri meg a kezét, de a borítékot véletlenségből (vagy nagyon is szándékosan?) Gustav Mahlernek címzi. Mahler nem rendez jelenetet, nem kiabál. Most döbben rá, hogy elveszítheti, ami a legfontosabb neki, elveszítheti Almát. Alma is megijed. Tudja jól, ha elhagyja férjét, azzal meg is öli. Mahlerrel marad. De ketjük viszonya gyökeresen megváltozik: Mahler ettől kezdve gyermeki rajongással veszi körül nejét. Ő, aki mindig megfélemedezett a családi ünnepekről, karácsonykor ajándékok tömkelegét halmozza az asztalra, majd az egészet vörös brokáttal takarja le, és kazalnyi virággal szórja be. Alma visszariad: a virágokkal borított hosszú asztal nyitott koporsóra emlékezteti. Mahlert azonban nem lehet elkedetveníteni: felfedezi Alma dalait. „Hiszen ezek a

dalok kiválóak! - kiált fel, miközben lelkesen klimpírozik a zongorán, és rekedt hangon énekel. - Azonnal folytasd, dolgozz rajtuk, és kiadjuk őket." Az Universal kiadónál 1910-ben együtt lát napvilágot Alma *Öt dal-a az Ezrek szimfóniája* partitúrájával, mintha a kis dalcsozor és a monumentális nyolcadik szimfónia ikertestvérek volnának! De Mahler már Alma ápoló csókjai sem menthetik meg, az asszony pedig régen eltemette zenei álmait. Nem ír új dalt többé.

Mahler halálát követően akadt kérébőven. Gropius például, bár mintha Mahler neje jobban kellett volna neki, mint az özvegye; aztán Dr. Fraenkel, Mahler kezelőorvosa, aki eszeveszetteen szerelmes Almába, és később azért vesz el egy Ganna Walska nevű nőt, mert az ő nevében szintén sok az „a”, vagy Paul Kammerer, a biológus, aki nő ember léteére Mahler sírján akarja föbe löni magát, ha az asszony visszautasítaná házassági ajánlatát. Almának viszont esze ágában sincs újra férjhez menni. *Gustav Mahler özvegye*: a leginkább neki illő szerep.

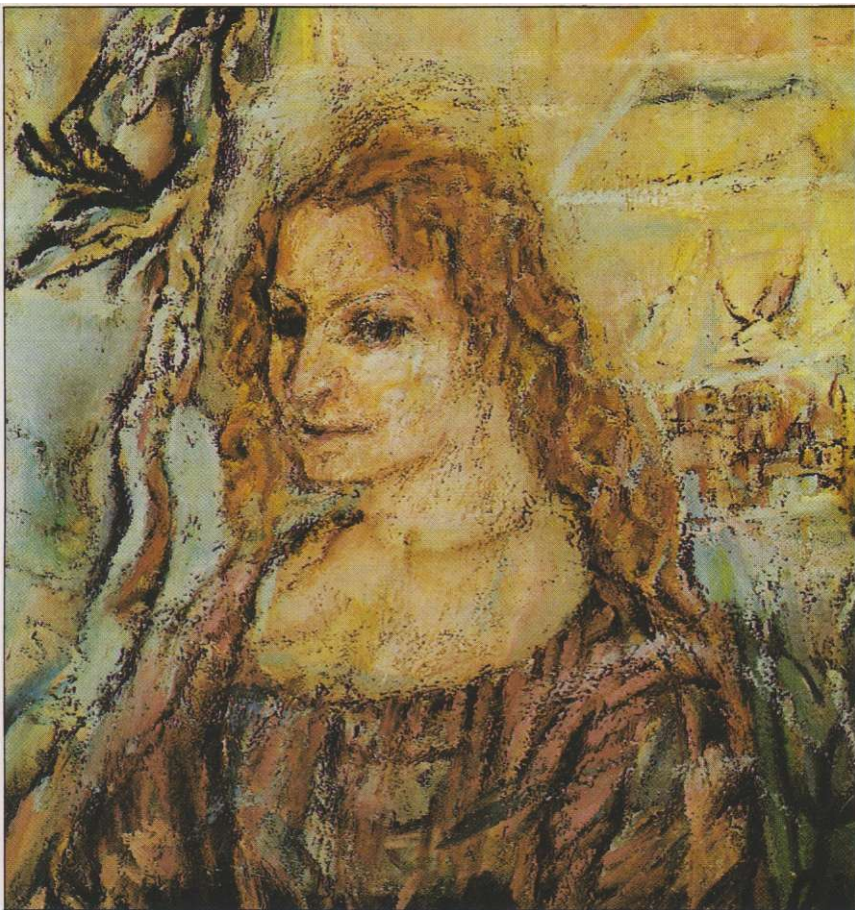
„Miért nem rendelsz portrét Kokoschkától?” - kérdezte egy tavaszi napon Karl Moll nevelt lányát. Valóban, miért is ne? Oskar Kokoschka fiatal, tehetséges művész - és igazi botrányhős. Néhány éve a rendőrség vett véget egyik szindarabja, a *Gyilkos, az asszonyok reménye* bemutatójának. Vásznaí ugyancsak megosztják a bécsiéket. Vannak, akik rajonganak értük, Moll szerint egyenesen zseniálisak, Ferenc Ferdinánd, a trónörökös viszont nagy nyilvánosság előtt „disznóságnak” minősítette őket, és úgy nyilatkozott a festőről, hogy „az ilyen fickó megérdemelné, hogy összetörjék minden csontját”. Miközben Kokoschka portrét fest, Alma a Trisztánból zongorázik, és az „Jzolda szerelmi halálát” éneklí. A Trisztán delejes hatása ezúttal sem marad el... „Képtelen volt folytatni a rajzolás - így Alma. - Mindketten felálltunk, és ő hirtelen, szenvedélyesen magához szorított. Ez a szenvedély teljesen ismeretlen volt számomra...”

Igen, ez a vad szenvedély nem ismer mértéket. Kokoschka éppolyan egzaltált, mint festményei vagy drámái. Minden idejét Almával akarja tölteni: szeretkezni, festeni, újra szeretkezni... Alma azonban megszokta, hogy egyedül alszik. De ha éjszaka elküldi a festőt, az hajnalig nem tágít az ablak alól. És átkozottul féltékeny. Főként a halott Mahlerre. Házassági szándékát is elég

különös módon fejezi ki: ellopja az asszony okmányait, és előjegyezteti az esküvő napját Döblingben, a polgármesteri hivatalnál. Alma szédül, elege van. Szigorú rendet vezet be: három naponta csak egyszer találkozhatnak. A festő az üres napokon levelekkel bombázza: „Nem várhatok tovább, hozzám kell jönnöd azonnal, máskülönben nagyszerű tehetségem nyomorultul elenyészik...” Alma megenyhül: hozzá megyek, ha előbb festesz egy igazi remekművet! - évődik. Kokosch-

vesznek. Másnap Alma elmegy a kórházba, és elveteti a gyermeket. Úgy érzi, a picivel együtt Kokoschka rossz szellemét is kivágta a testéből. Tévedett. Soha nem tudott megszabadulni Kokoschka varázsától.

Egy hónappal később Ferenc Ferdinándot lelövik Szarajevóban. Kitor a háború, és Alma egyedül marad. Gropius (aki csak azt követően szakított Almával, hogy egy berlini tárlaton felismerte Kokoschka vásznain) bevonult. Bevonult Kokoschka is. A front

Kokoschka portréja Almáról

ka tehát megfesti a remekművet viharos szerelmükről. A *Szélmenyasszony* azóta sem hiányozhat egyetlen reprezentatív albumából sem.

Alma terhes lesz. A festő határtalanul boldog: mire sem vágyott jobban, mint egy fiúgyermekre Almától. (Mert fiú lesz, nem vitás!) Együtt rendezik be Alma új, semmeringi villáját, közösnek szánt otthonukat. És ekkor különös alakú csomagot hoz a posta: a három éve elhunyt Mahler halotti maszkját. Kokoschka ordít: nem hajlandó együtt élni egy halottal. Össze-

szivacsként szívta fel a századelő művészeit, és bizony sokan veszték oda közülük, vagy váltak örökre nyomorékká. Kokoschka halálhíre is a lapok hasábjaira kerül. Alma azonnal a festő lakására rohan, hogy kimenekítse a neki írt leveleit és a róla készült rajzokat. Mindig is fontos volt számára, hogy kézben tartsa magánmitológiáját.

A háború első évének végén Gropius hadnagy kétnapos eltávozást kap a frontról, s ez a két nap elegendő neki, hogy hirtelen felindulásból feleségül vegye Almát. Egy év múlva megszűletik kettejük leánygyermeké, az angyali Manon.

És nem halt meg Kokoschka sem:

igaz, egy fejlődés leterítette, s az alapszöveg még a szuronyával is átdöfte a halottnak vélt ellenség mellkasát, mégis életben maradt. Bécsbe hozzák, a kórházban tusakodik az életért, és Almát szeretné látni. De Alma nem megy el hozzá. Sem most, sem egy év múlva, amikor a festő újra megsebesül. Részvétlenség? Bizonyára nem. Talán önvédelem: Alma túlságosan is szerette Kokoschkát...

Második házassága amúgy semmi- ben sem hasonlít az elsőhöz. Férjét csak ritkán látja, mivel az a harctéren gyűjti az érdemkereszteket; ő pedig végre nagyvilági életet él: újrászervezi művészársaságát: Schönberg, Berg, Klimt, Bruno Walter, Hugo von Hoffmansthal járnak a szalonjába. Valamint egy fiatal költő: Franz Werfel. Írói pályája már felívelőben van, de a világhírt csak másfél évtized múlva hozza meg neki a törökországi örmények lemészárlásáról írott regénye, a *Musza Dagh negyven napja*. Werfel éppúgy 27 éves, mint Gropius volt akkor, amikor megismerte Almát. Prágai zsidó család fia, és Almát antiszemita meggyőződése ellenére fatális vonzalom fűzi a zsidó férfiakhoz. „Képtelen vagyok zsidók nélkül élni...” - állapítja meg tárgyilagosan. Mahler zsidó volt, bár kikeresztelkedett. Zsidó volt Gabilovics is, és most Werfel... Werfel ráadásul baloldali, már-már kommunista! Mi sem idegenebb a nagypolgári életet élő Almatól, mint a *proletariátus diktatúrájának eszménye*. Werfelből azonban érzékiség sugárzik, és pont ez hiányzik Gropiusból. Ráadásul imádja a muzsikát. Igaz, Verdiért rajong, nem Wagnerért, de a zsidók már csak ilyenek Alma szerint, képtelenek megérteni az igazi német zenét. (Elfelejtette volna, Mahler mennyire bálványozta Wagnert?!)

Az 1918. január 5-i Mahler-hangversenyt Mengelberg vezényli Bécsben. Ott ül Franz Werfel is, de mintha egy hang sem jutna el hozzá a nagyszerű előadásból. Almát nézi csak, és Alma is őt. Micsoda illetlenség Mahler özvegyétől, Gropius nejétől! Éppen hét hónap múlva megszületik Alma kisfia, Martin. Alma minden szülsége bonyodalmakkal terhes, ez utóbbi különösen. A koraszülött kisfiú gyengécske, nem akar sírni... Az orvosok az életéért küzdenek. Gropius idegesen rója a kilométereket a kórház folyosóján. Van azonban valaki, aki még nála is jobban aggódik: Werfel, az igazi apa. Nem mehet a kórház közelébe, hát telefonál. Gropius a legszerencsétlenebb pillanatban nyit be

Almához. „Ki volt az?” kérdi. Alma képtelen hazudni: „Werfel.” Nem kell többet mondania. Gropius mindent ért.

Walter Gropius nem egyszerűen úriember, több annál. (Három hónap múlva csak az ő közbenjárása menti meg Werfelt a letartóztatástól. Az író ugyanis 1918 novemberében belekeveredett a bécsi forradalomba. Alma elszörnyedésére Vörös Gárdát szervezett, s gyűjtő hangú beszédeket harsozott a barikádokon.) Gropius szomorúan veszi tudomásul azt is, hogy korszakalkotó építészeti elképzelései nem kötik le Almát, a Bauhaus közel sem lelkesíti annyira, mint egykor a szecesszió. Békésen válnak el.

„Vajon miért nem sikerült a házasságom Walterrel? - morfondírozik Alma. - Szép ember, tehetséges művész, az én fajtám, sőt az én vérem (még közös távoli rokonaink is élnek Hamburgban). Annyira tetszett nekem... Szerelmes voltam belé... Talán a zene, amit ő nem értett, talán az választott el bennünket...”

A kis Martin mindössze tíz hónapot élt. Hárman gyászolták sajátjuként: Werfel, Alma - és Gropius. „Bár csak haltam volna meg én helyetted” - mondta Almának. Pedig tizenöt év múlva Gropius édeslányát, Manont is eltemetik. A tündéri Manont, akiért Bécs éppúgy rajongott, mint Almáért hajdanán. Tizennyolc évesen paralízis támadja meg, és egy év alatt az egész teste fokozatosan megbénul. Lehetetlen megmenteni. Utolsó szavaival anyját vigasztalja: „Hagyj nyugodtan meghalni, nem fogok már felgyógyulni... Túlteszed magad rajta, Mama,

mint ahogy eddig is mindenem... mint ahogyan bárki más...” Manon halálának hírére Alban Berg félbehagyja második operája, a Lulu hangszerelését, hogy megalkossa és rekviemül *Egy angyal emlékének* ajánlja hegedűversenyét. (Érezte-e vajon Berg, hogy e remekművel saját rekviemét is megírja egyben? A Lulu örökre befejezetlen maradt.)

Almának, bármennyire is szeretne volna, nem született már több gyermeke. Mikor 1929-ben végül hozzámegy Werfelhez, éppen ötvenéves. A harmincas évek brutálisan változó világát, a fasizmus térhódítását kettesben élik meg. Hihetetlen, hogy kezdetben nemcsak Alma, de Werfel is lelkesedett Hitlerért. Bizott benne, hogy felveszik a Német Írók Szövetségébe, egy nyilatkozatot is aláírt, amelyben lojalitásáról biztosította a náci rezsimet. Micsoda naivitás! Hamarosan könyvmáglyák világitanak a fekete német éjszakában, és a zsidó Werfel művei nem kerülhetik el az autodafét.

Aztán, persze, Bécsből is menekülni kellett. Alma kényszeredetten osztozik a menekülő zsidók sorsában. Otthagyni Bécsset... mintha az életétől válna meg. De az egyre tehetlenebb Werfelt meg kell menteni, Alma hát kémhistóriába illő, kalandos szökést szervez Amerikába. Werfel ott hal meg 1945-ben, Alma mellett, híres íróként, súlyos szívbajban.

Manonnak nem lett igaza. Alma tényleg gyorsan túltette magát minden - két ember elvesztését kivéve. A drága Manon volt az egyik, a másik... nem, nem Werfel: Kokoschka. A *rossz szellem* fél évszázadon át kísérti. Melankolikusabb hangulataiban csak róla sóhajtozik naplójában. „Sosem szerettem igazán Mahler muzsikáját, és sosem érdekelték igazán Werfel írásai, de Kokoschka, igen, Kokoschka mindig nagy hatással volt rám.”

A festő 1962-ben meg akarja látogatni, de Alma újra csak nemet mond. Még hogy Oskar vénasszonyként lássa! Kokoschka megérti; táviratot küld: „Drága Alma, most már úgyis örökre együtt maradunk Bázelenben, a *Szélmenyasszony* vásznán.”

Az idősödő Alma az emigrációban is megpróbálta újrászervezni a szalont. De Bécsset nem lehet az Újvilágba költöztetni, és mikor a háború után fontolóra vette, hogy visszaköltözzön az osztrák fővárosba, keserűen tapasztalta, hogy az a Bécs már nem létezik. Vasseprűvel kisöpörte a történelem.

1964-ben tért csak vissza: Mahler és Manon mellé, a grinzingi temetőbe. ■

A HOLNAP VÁROSAI

Harminc éven belül az emberiség háromnegyede városokban él. Havonta egy London méretű nagyváros lakosságával növekszik a városok összslakossága, miközben terjeszkedésük is megállíthatatlan.

Az urbanizáció évszázadában a városok növekedésének és terjeszkedésének modellje is átalakult. Miközben továbbra is tömegesen vándorol a rurális szegény népesség a munkát és megélhetést biztosító nagyvárosokba, a fejlett országokban a középosztály és egyes tevékenységek kivonulnak a városközpontból.

A magasabb jövedelmű rétegek és tevékenységeik kivonulása az elővárosok gyűrűjébe óriási fejlesztési projektek megvalósítását és beruházások egész láncolatát eredményezi. Az agglomerációt és a városkörnyéki településeket a cityvel összekötő úthálózat gyorsabban fejlődik, mint a kettő között lévő átmeneti zóna vagy az egyre elhanyagoltabbá váló történelmi városmag. Ennek a folyamatnak a kísérőjelensége, hogy az elmúlt évtizedekben világszerte elhanyagolták és sok helyen lebontották, megszüntették az urbánus közösségek által létrehozott emberi léptékű tereket. Az elővárosiasodás következtében történelmi városaink olyan komplex és kezelhetetlen struktúrákká változtak, amelyek társadalmi problémáira egyre nehezebben találunk megoldásokat. Közhely, hogy a városi társadalom gyors ütemben polarizálódik. A belső városrészekben koncentrálnak a szegénység és romló közbiztonság az őrzött területek csendes elszigeteltségébe üldözi a polgárokat.

Richard Rogers urbanista találóan állapítja meg egy 1995-ös elő-

adásában, hogy „paradox módon a globális demokratizálódás korszakában a városi társadalom egyre inkább polarizált, szegregált közösségekre szakad”. Ennek következtében átalakul a városi tér és az egész urbánus közeg. A körülöttünk lévő, hagyományosan városias tér vitalitása csökken, s másutt keressük és találjuk meg a számunkra fontos szükségletek kielégítésének a lehetőségét.

A szakirodalom két csoportra osztja a városi tereket: „egyfelhasználású” és „többfunkciós”, nyitott terekről beszél. „Egyfelhasználású” az olyan városi tér, amelynek a célja egyetlen városi funkció betöltése. Ilyenek például a külvárosi lakótelepek, az ipari övezetek vagy a bevásárlóközpontok. Ezzel szemben a nyüzsgő sétálóutca és -terek, a kávéházi teraszok, a hagyományos piacok a többfunkciós, nyitott tér kategóriájába sorolhatók. Figyeljük meg - írja Rogers -, hogy az utóbbiakra a lassúbb ritmus jellemző, szívesebben álljuk az emberek tekintetét, kedvünkre elvegyülhetünk, általában ezeken a helyeken nem sietünk. Az

olaszoknak van egy kifejezésük, amely leírja a férfiak, gyerekek és nők viselkedését, vagyis azt a módot, ahogy ezeken a tereken sétálnak: *la passeggiata*.

A mai nagyvárosokban mindkét kategóriájú térségnek van létjogosultsága. Az egyfunkciós terek inkább a munka-, a fogyasztás- és az autonómia-igényünket elégítik ki. Ezek a terek a „hatékonyságot” tudják biztosítani. A szükségletkielégítés mellett ezeken a helyeken megvásárolhatjuk vagy egyszerűen megkapjuk a biztonságot. Úgy érezzük, nem vagyunk kiszolgáltatva. Ezek az új típusú városi terek kiszámíthatóak, és az általuk biztosított szolgáltatással együtt speciális védelmet is nyújtanak.

A többfunkciós terekben is van valami közös. A társadalom különböző rétegeihez és csoportjaihoz tartozókat gyűjtik egybe. Nem szegregáltak, saját jogú közintézményeként működnek. Ezek a közterületek

A Duna Plaza bevásárlóközpont

Lakótelep

alakulnak, esetleg stagnálnak vagy visszafejlődnek. A fejlődés nem feltétlenül azonos a növekedéssel, az extenzív fejlődéssel. A város fejlődése elsősorban az urbanizációs színvonal és a polgárosodás fejlődését jelenti. Budapesten az elmúlt korszakok területet növelő extenzív fejlődése, a településösszevonások után elsősorban a meglévő beépített területek urbanizációs színvonalát kell növelnünk. Extenzív fejlődés helyett intenzív fejlődésre kell törekednünk.

Az urbanizációs színvonal emelkedése dinamikus, de feloldható elmentmondásban van a természeti környezet terhelhetőségével. A világ fejlettebb nagyvárosainak mintájára belátható időn belül Budapesten is át kell állnunk a „fenntartható fejlődés” új pályájára.

A Wekerle-telep kertvárosi település

a városi kultúra színterei. Olyan közterek, amelyeken a városi társadalom és a polgári lét egésze megnyilvánulhat. A legtágabb értelemben vett városrehabilitáció ezeknek a lakható találkozási helyeknek, köztereknek a megvédését és kiterjesztését jelenti.

A városok és városrészek a történelem során fejlődnek, növekednek,

A posztmodern társadalom nagyra értékeli az autonómiát, a kényelmet és a biztonságot, de áhítozik az igazi közösségre és a hagyományos városi környezetre is. A városközpontok promenádjain és a történelmi városrészek autómentesített közterein hullámzó hétfői és ünnepi kavalkád ezt az igényünket demonstrálja. A bevásárlóközpontok színpadi díszletként megépített utcái, az ipari parkokban megépített parkok és a föld alá helyezett sétáló- és bevásárlóutcák is a történelmi városok utánpótlásai.

Az utánpótláshoz a valóság elől menekülünk. Köztudott, hogy egyre inkább a bűnözéstől és az erőszaktól való félelem, valamint a környezet-szennyeződés és a közlekedési zavarok miatt keletkező negatív beállítódás jellemzi a nagyvárosokkal kapcsolatos közvélekedést. A nagyváros megoldhatatlan és feloldhatatlan autonómiák és válságócok halmazaként jelenik meg előttünk. Ebben meghatározó szerepet játszik a romló közbiztonság. A közterek veszélyessé válnak, és a városokba beköltözik a félelem. Emiatt érezzük úgy, hogy az utcai és a köztéri piac nem olyan vonzó, mint a biztonságot nyújtó bevásárlóközpont. Városainkban a városi diáknegyedek felváltja a zárt, őrzött egyetemi campus. A gazdagabbak falakat emelnek lakóterületeik köré. A zárt, privát vil-

lágokba tilos a bemenet, a kapukban őrök vigyáznak. A gazdagabbak védett villákba, a szegények pedig belvárosi és lakótelepi gettók csapdájába kerülnek.

Ha keresztülautózzunk Phoenix vagy Los Angeles elővárosain, az a benyomásunk támad, hogy a századvégi városfejlődés kizárólagos célja az, hogy elkülönítsen bennünket. Bár a kontinentális Európa városai még nem mentek el ilyen messzire, itt is megfigyelhetjük az emberek visszaszorulását az elővárosokba, megfigyelhetjük a privát védelmi rendszerek megjelenését és a növekvő szlamok szegénycultúráinak összes kísérőjelenését.

génykultúráinak összes kísérőjelenését.

Budapest elkerülheti a negatív városfejlődési trendeket, ha okul belőlük, és a pozitív példákat próbálja követni. Hadd emeljem ki a városközpont kérdéskörét. Budapest „radiokoncentrikus” szerkezetű, egy főközpontú világváros. Célunk éppen ezért ennek a túlterhelt centrumnak a tehermentesítése, amely a főbb városi funkciók decentralizálásával érhető el.

A Duna Budapest „főutcája”. Ezért egyrészt a Belvárost kell „szét-

húznunk" a Duna mentén északi és déli irányban. A déli Váci utca sétalóutcává alakítása, a rekonstruált Nagyvásárcsarnoknál majdan létrejövő új metrómegállónál kialakuló csomópont ezt szolgálja.

Másrészt a főközpontot melléközpontok, azaz városrészközpontok és úgynevezett „városkapuk” kifejlesztésével kell tehermentesítenünk. Ebben segítséget nyújthat a Munkáskörút terve, melynek révén ezek a negyedek közvetlen kapcsolatba kerülnek egymással, csökkentve a Belváros túlzásúfoltságát is.

A városfejlesztés szempontjából

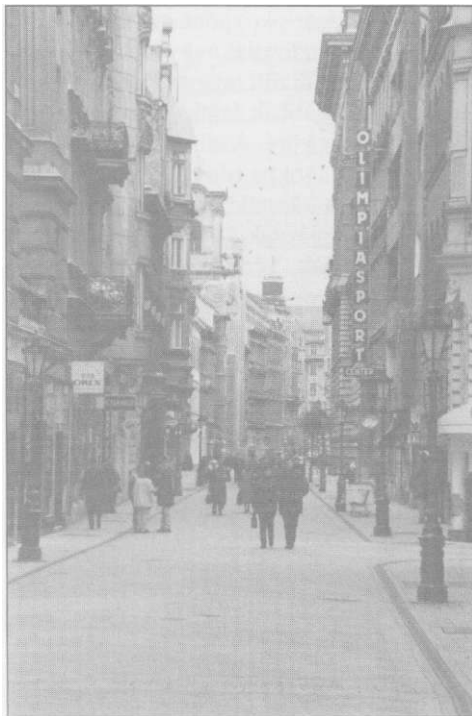
ózus megoldási kísérlet. A milánói és brüsszeli fedett belvárosi csarnokokban és galériákban, a barcelonai Ramblason vagy a London városának arculatát meghatározó közparkokban az európai városi közösségekhez tartozónak érezhetjük magunkat.

Amikor a párizsi hatóságok úgy döntöttek, hogy a Pompidou Központ alapterületének felével meg egyező térséget „piazza” építésére használják fel, a civil létet kívánták ösztönözni. A nyugsgó köztér beillesztése a Pompidou Központba a történelmi köztérek tapasztalatából fakad. A tervezők számára a marra-

kechi Jamaa El Afna, a velencei Szent Márk tér és a Siena szívében fekvő Campo, a Palio lovasverseny színtere voltak a példák. Az épület és a köztér, a Pompidou Központ és a Place Beaubourg közötti kapcsolat a zsongó közélet és szórakozás előtt nyitott teret, és a környező terület revitalizációját is megindította.

Az aktív polgárok és a többfunkciós terekben zajló városi élet alapvető alkotóelemei a jó városnak és a polgári identitásnak.

Rotterdam például a kormány által támogatott, közösségorientált fejlesztés modellje. Az egész városra kiterje-

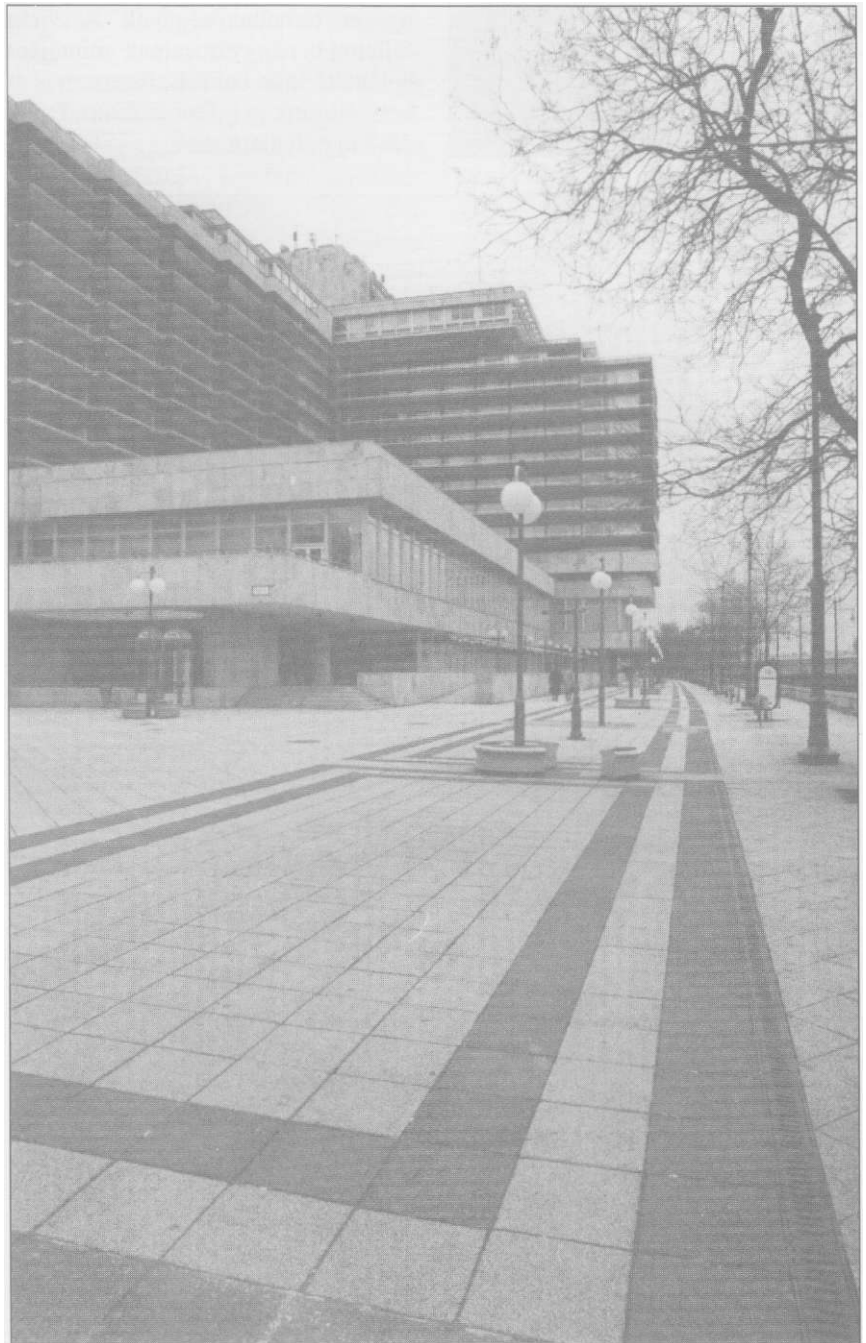

Sétálóutca, a Váci utcának a vásárcsarnokhoz vezető része

A pesti Dunakorzó

küntetett fontosságú a belső városmag és a külső területek között elterülő átmeneti zóna. Ha ezt a zónát a fejlődés spontán módja átlépi, akkor mintegy zárványként marad meg és szlamosodása, esetenként gettósodása visszafordíthatatlanná válik. Ennek megakadályozására tudatos rehabilitációs beavatkozásokkal ezt az átmeneti zónát „vegyesvárosias” zónaként kell integrálnunk. Kiváló példa erre a Ferencvárosban megvalósuló minőségi tömbrehabilitáció.

Van Budapest előtt néhány grandí-

dő stratégiai tervben meghatározták azokat a főbb irányokat, amelyek felé a lakosok szerint a városnak haladnia kell. A kikötői dokkok folyamatos tanulmányozás, vita és együttműködés témái. A város körüli terület jórészt állami tulajdon, és mint ilyen, átadható a közösségnek - akkor, amikor erre szükség van, nem pedig amikor valaki elég pénzzel rendelkezik ahhoz, hogy

Józsefvárosi részlet

A ferencvárosi tömbrehabilitáció egyik utcája

Az Europark bevásárlóközpont a Határ útnál

telket vásároljon. A város sejtyszerűen növekszik és osztódik, vegyes, három-ezer-ötezer fős lakóközösségek jönnek létre, ahol vannak munkahelyek, üzletek, iskolák és lakások. Minden új közösségnek legalább egyharmada a szomszédos közösségek túlsorsorulásából keletkezik, s ez biztosítja, hogy társadalmilag koherens egész legyen a végeredmény. Ily módon Rotterdam

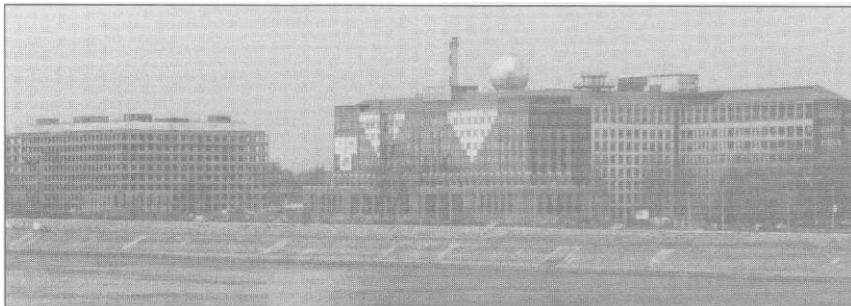
nem oszlik elkülönülő zónákra és izolált közösségekre.

Spanyolországban Franco uralma után polgármester-választásokra került sor. Barcelonában az erőteljes

építészeti tervének elkészítésébe: egy használaton kívüli ipari dokktérület átalakításába. Ez a terület elválasztotta a várost a tengertől, jellegében hasonló volt a világon bárhol

nak az emberek, és amelyeket bárki szívesen felkeres.

Ezek a megközelítésmódok jól illusztrálják, hogy milyen stratégiákkal alkalmazkodnak a városi társadalmak saját kultúrájukhoz, és miképpen választanak a gazdasági kihívásokra. A holnap városaiban a polgárok beleszólhatnak városuk alakításába. Bar-

Az új egyetemi tömb a Duna partján

A Petőfi híd pesti hídfője: a Boráros tér

támogatást élvező polgármesteri vezetés teljesen átalakította a várost. Pascal Maragai polgármester és kultuszminisztere, Oriol Bohigas építész az 1992-es olimpiai játékokat használta fel katalizátorként városépítési víziójuk valóra váltásához, amely messze túlmutatott az olimpiai létesítményeken. Beletartozott az egész város stratégiai alaptervének kidolgozása, az utcák felújítása, és nem kevésbé jelentős a 150 új köztér kialakítása. A legkitűnőbb építészeket vonták be a város ambiciózus

megtalálható tengerparti iparvárosok megfelelő városrészeihez. Az eredmény: a város hosszú partszakaszon újra érintkezik a tengerrel. Az egyes projekteken túl Maragai olyan légkört teremtett, amelyben a magán-szektor készségesen alkalmazkodik az állami vezetéshez, mivel a kivitelezők látják a hosszú távú városfejlesztés általános előnyeit, de ugyanígy felismerik a közérdeket is. E demokratikus folyamat révén Barcelona igazi világszínvonalú várossá nőtt, ahol szívesen élnek és dolgoz-

celona, Rotterdam és Párizs gazdasága gyorsan és dinamikusan növekszik, és ezáltal bővülő forrásokat képez a városrendezés és -tervezés közhasznú céljainak szolgálatára. Ugyanakkor a három város fejlődésében megmutató közös törekvések azt bizonyítják hogy csak a polgárok részvétele és a városvezetés őszinte elkötelezettsége együttesen képes átalakítani városaink fizikai és társadalmi szövetét.

Budapestnek is ezt az utat kell követnie, hogy régióink legvonzóbb központja maradjon. ■

Antal László

VALÓBAN ELSŐ SZÁMÚ KÖZELLENSÉG?

*Az infláció leküzdésének esélyei
és társadalmi költségei*

1. A kiinduló kérdés

Aligha akad valaki - politikus, vállalkozó, gazdasági szakember vagy akár csak egyszerű járókelő -, akit ha megkérdeznénk, ne tudna néhány keserűen rossz szót mondani az inflációról. Olyan kivételes jelenségről van tehát szó, amelyet illetően a társadalom nem megosztott, hanem (negatív) értékítélete maradéktalanul egybeesik. Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy az infláció általános bizonytalanságot kelt - a bevásárló háziasszonyban és a befektető üzletemberben egyaránt torzíja a gazdasági kalkulációt, alattomosan újraelosztja a jövedelmeket, sőt a vagyonokat is. (Ennek a folyamatnak vannak nyertesei és vesztesei.¹) Mindezek nyomán kevesebb lesz a beruházás, mint lenne stabil árak mellett, gyengülnek a gaz-

daság teljesítményei, s így végül is az egész társadalom rosszabbul él, mint élhetne. Akadnak példák arra, hogy ilyenkor a vagyon egy része a biztonságosabb külföldre, máskor viszont aranyba menekül, ami nyilván erőforrások kivonását jelenti a gazdaságnak azokról a területeiről (reálbefektetések), ahol azok hasznot hajthatnának, bővíthetnék a munkaalkalmat. Így az infláció tetemes gazdasági veszteséget okoz, hosszabb távon nemcsak egyeseknek, hanem csökkenti az össztársadalmi jólétet, miközben rontja a társadalmi közérzetet is.

Végül az is magától értetődőnek tűnik, hogy az infláció (korántsem teljes körűen felsorolt) negatív hatásai különösen markánsan, esetleg egyenesen elviselhetetlenül (gazdasági anarchiát okozva) jelentkeznek, ha az infláció gyors és gyorsuló, ingadozó, ha

együtt jár az árarányok durva és nem előrelátható változásával és a társadalmi rétegek jövedelmi arányainak kiszámíthatatlan változásával. Az évi többszáz, esetleg többezer százalékos inflációval lehetetlen együtt élni.² Ilyenkor a pénz már elveszti mérce szerepét, anarchia keletkezik, helyébe a naturális csere lép (mint Magyarországon a II. világháború után), esetleg egy külső valuta tölti be részlegesen ezt a funkciót (mint a viharos jugoszláv infláció időszakában a márka).

A kérdés az, hogy ha az infláció hátrányai ennyire egyértelműek, ráadásul ritka társadalmi egyetértés tapasztalható az infláció káros voltában, akkor miért jellemző az országok széles körére az árak makacs és időről időre viharossá váló emelkedése. Ez ugyanis a fejlett ipari országok kivételével³ ma is tény.

¹Óvni attól a közkeletű demagógiától, hogy az infláció a szegényeket sújtja és a gazdagoknak kedvez. Ez lehetséges, de nem szükségszerű. Ha pl. az árszínvonal-emelkedés gyorsul, akkor egyebek között azok járnak jól, akiknek jelentős fix kamatozású adósságuk van, míg hitelezőik veszítenek. Gondoljunk csak a hosszú lejáratú (30-35 éves) lakáskölcsönök esetére Magyarországon a nem is olyan távoli múltban. Az árszínvonal gyorsuló emelkedése ezeket az adósságokat néhány év leforgása alatt majdhogynem jelentéktelenné zsugorította. Éppen ez kényszerítette ki a rendszer megváltoztatását.

²Érvelés helyett lássunk néhány példát a szélsőséges inflációs periódusokra. A hiperinfláció kezdő és záróhónapjai közötti árszínvonal-emelkedés mértéke az alábbi volt.

Magyarországon	1923. III. és 1924. II. között	44-szeres
	1945. VIII. és 1946. VI. között	3,81x10 ²⁷ -szeres
Németországban	1922. VIII. és 1923. XI. között	4,70x10 ¹⁰ -szeres
Szovjetunióban	1921. XII. és 1924. I. között	1,24x10 ⁵ -szeres

V.ö.: Bánfi Tamás - Hagelmayer István: *Pénzelmélet és pénzügypolitika*. (KJK 1984. 346. o.)

³A fogyasztói árak emelkedése 1996-ban
- a fejlett ipari (OECD) országokban 2,3%
- fejlődő országokban (kelet-európai régió nélkül) 15,0%
- Oroszországban 47,7%
- Ukrajnában 90,0% volt.

Forrás: KOPINT, Konjunktúrajelentés 1977/3

A kézenfekvő válaszok mindegyikében van ugyan igazságtartalom, de azért egyik sem igazán meggyőző. Így például igaz, hogy súlyos háborúk után gyakran alakul ki szélsőséges pénzromlás, de ez csak az esetek kis részét magyarázza, azt sem meggyőzően. (Alakult ki már számos országban három számjegyű infláció ilyen típusú események nélkül, másfelől végképp nem ilyen okokban keresendő a nem szélsőséges, de makacs - például a magyarországi vagy ahhoz hasonló - áremelkedés magyarázata.) Nem sok magyarázó ereje van a külső sokkokra való hivatkozásnak (például a hetvenes években az olajárak emelkedése) sem. Ezek ugyan bizonyosan az árak gyorsuló emelkedéséhez vezetnek világszerte - elsősorban persze a külső erőforrásra (nyersanyagra, energiahordozóra) nagymértékben rászoruló gazdaságokban -, de ezek csak egy-egy viszonylag rövidebb időszakban szolgálhattak kielégítő magyarázatul.⁴

Nem alaptalan az a hipotézis sem, hogy az állami beavatkozások okozói lehetnek az árak elfutásának. A legnyilvánvalóbb eset a „bankóprés”. Valóban az 1946-os pengőinfláció legrosszabb hónapjaiban a pénzkibocsátás 93 (!) százaléka az állami költségvetés deficitjének fedezetéül szolgált. Így nem is csoda, hogy a frissen kibocsátott, egyre duzzadó pénztömeget nemigen lehetett árukat kapni az üzletekben. Ilyen szélsőséges megoldásokra azonban az állam csak akkor fanyalodik, ha a gazdaság állapota katasztrofális, és az ilyen helyzeteket többnyire pénzreform követi.

Az államnak azonban nemcsak az ilyen már megoldhatatlan helyzetekben lehet inflációt okozó szerepe. Van némi igazság az állam szerepének elfogulatlan pozitív értékelésével aligha vádolható Nobel-díjas Hayek érvelésében: „Engem egyáltalán nem nyugtat meg az a tény, hogy az ügyeket intéző köztisztviselők - legalábbis bizonyos országokban - általában intelligens, jóindulatú és becsületes emberek. A probléma az, hogy amennyiben a kormány a jelenlegi politikai rendszerben hatalmon akar maradni, úgy

⁴Kétségtelen, hogy a nyersanyagok és főként az energiahordozók árának változása szinte valamennyi termék előállításának költségeit befolyásolja, ezért alkalmas tovaterjedő világméretű inflációs hullámok keltésére, de az is igaz, hogy hosszabb távon nem növekednek gyorsabban az anyag- és energiahordozók árai a késztermékekénél.

nincs más választása, mint hogy hatalmát meghatározott csoportok szolgálatába állítsa, s mindig akad olyan erős érdek, amely azt diktálja, hogy többletpénzekből fedezzenek pótlólagos kiadásokat. Bármennyire károsnak tekintik is általában az inflációt, mindig vannak jelentős embercsoportok - beleértve azokat is, akikben a kollektívizmusra hajlamos kormányok előszeretettel keresik támaszukat -, amelyek rövid távon sokat nyerne az inflációból, ha mással nem, hát azzal, hogy egy időre elodázzák az olyan jövedelmcsökkenést, amiről - ilyen az emberi természet - szeretnék azt hinni, hogy megszűnik, ha sikerül átvészelní a szükséghelyzetet.”⁵ Ez a gondolatmenet - bár némiképp egyoldalú - már nem extrém helyzetekre vonatkozik, hanem a mindennapi ár-emelkedés háttérében meghúzódó érdekharcokat, azoknak legalábbis egyik fontos motívumát mutatja be. Valahogy nálunk is így történik. A pénzügyminiszter azzal érvel, hogy nincs elég bevétele a költségvetésnek, a többi tárca vezetői viszont arra hivatkoznak, hogy saját felelősségi körükben súlyos társadalmi károkat vagy gazdasági veszteségeket okozna egyik vagy másik program elhagyása pénz hiányában. Ki vitatná, hogy a környezetvédelmi befektetések hasznosak, a metró vagy az autópályák kiépítése szükséges, az egészségügy műszerellátását javítani kell, hogy

⁵F. Hayek: *Harc a keynesi infláció ellen (A piac és szabadság c. kötetben, KJK 1995.)*

⁶Jól hangzik, de nem értelmes válasz az a gyakran ismételtgetett sztereotípiá, hogy a "fontos" szükségletek kielégítésére lenne forrás, ha a más területeken érvényesülő pazarlást felszámolnánk. A pazarlás persze tény, de a többleti-gények nyomása nem vezet a többi területeken takarékosabb, ésszerűbb gazdálkodásra. A pazarlásnak - amelynek megszüntetésére persze akkor is törekedni kellene, ha abszurditásként feltételeznénk, hogy nincsenek kielégítetlen szükségletek (ami persze lehetetlen) - ugyanis mélyebb okai vannak. A tapasztalatok szerint a gazdaságnak nem a piac által ellenőrzött szektorában, gyakorlatilag tehát abban a körben, ahol kollektív döntések érvényesülnek, sokkal gyengébb a költségtakarékossághoz fűződő érdek, mint a vállalkozó szektorban. A szolgáltatásokat nyújtó intézmények (pl. iskolák, kórházak) a jövőhagyott feladatokhoz szükséges finanszírozási forrásokat kapják meg a központi költségvetésből vagy a helyi önkormányzatoktól, esetleg a társadalombiztosítástól. Az intézmények érdeke a kedvezőbb előirányzat beharcolása, éppen az általuk ellátott fontos feladatokra hivatkozva. Ez az érdekmotívum a vállalkozói szektorban egyszerűen hiányzik. Számukra nincs fontos funkció, csak olyan termékek, szolgáltatások léteznek, amelyek vagy eladhatók a piacon, vagy nem, vagy profitábilisak, vagy nem.

többet kellene költeni kultúrára, több rendőrré lenne szükség, vagy növelné az általános társadalmi jólétet, ha több erőforrást fordítana az állam lakástámogatásra vagy családi juttatásokra? Ilyen helyzetekben a konkrét szükségletekkel szemben nem mindig, de gyakran alulmarad az az ellenérv, hogy nincs pénz. Az eredmény rendszerint a lehetőségeket meghaladó pénzköltés, amely az ország eladósodásához és/vagy inflációhoz vezet.⁶

Ha jobban belegondolunk, akkor a folyamatok illetően alakulása majdhogynem természetes. Ha a társadalom olyan dilemma előtt áll, hogy valamilyen döntés az állampolgárok összessége szempontjából vitathatatlannal előnyös, de egy-egy állampolgár számára csak szerény előnyt (például pénzmegtakarítást) eredményez, ellenben létezik egy szűk csoport, amelyet személyenként sokkal nagyobb veszteség fenyeget, akkor igen nagy valószínűséggel megszerveződik az érintettek koalíciója, miközben a többség álláspontja rendszerint nem fogalmazódik meg hasonló, szervezett formában. Így „az erőforrások elosztása - mivel a szervezetlen csoportok nem képesek elhárítani a számukra hátrányos változásokat, és nem tudnak kölcsönösen előnyös egyezséget kötni a többiekkel - kívül esne a játék »magján«, azaz nem lenne Pareto-optimális. Ha viszont bizonyos csoportok kimaradnak az alkufolyamatból, semmi alap sincs annak feltételezésére, hogy a létrejövő eredmény esetében bárminemű méltányosságról lehet beszélni. Ráadásul fennáll annak valószínűsége, hogy az alkudozás és a körülményes döntéshozatal költségei olyan társadalom kialakulásához vezetnek, amelyben a csoportok alkujának eredményeként minden esetben rossz vagy kifogásolható döntések születnek.”⁷ A döntések ilyen kimene-telét valószínűsíti az is, hogy az állampolgárok *adótudatossága* (tax awareness) alacsony. Kevésbé elegánsan fogalmazva arról van szó, hogy az állampolgárnak fogalma sincs arról, mely döntés mibe kerül, vagyis mekkora többletadóterhet (vagy többlet-inflációt!) eredményez, él az az illúzió, hogy az egy-egy csoport számára nyújtott kedvezmények egyáltalán nem növelik a többiek terheit. *A pénz vásárlóértékének csökkenése ebben az*

⁷Mancur Olson: *Nemzetek felemelkedése és hanyatlása* (KJK. 1987. 73. o.)

kekre, 15 százalékát lakásfenntartásra,
10 százalékát szórakozásra, üdülésre, kultúrára,

értelemben egy adó, amelyet mindenki kénytelen megfizetni, miközben sohasem világos a kapcsolat az állam által nyújtott kedvezmények és az „inflációs adó” között.⁸

2. Adalékok az infláció természetéhez

Az infláció leküzdéséhez először is meg kell ismernünk a folyamat természetét: okait, más jelenségekkel való összefüggéseit, hatásmechanizmusait, gazdasági és társadalmi következményeit, végül, de nem utolsósorban visszaszorításának társadalmi költségeit is. A felsorolt kérdésekre teljes körű választ adni természetesen lehetetlen. Nemcsak a terjedelmi korlátok miatt, de azért sem, mert számos kérdés még tisztázatlan és feltehetően az is marad a jövőben. Így arra szorítok, hogy rövid áttekintést adjak, egyes problémáknál megelégedve pusztán a kérdés felvetésével.

A közvélemény a fogyasztói árak emelkedésével azonosítja az inflációt, és nem is jár messze az igazságtól. Az infláció szó maga *felfúvódást* jelent (t. i. a pénzforgalom felfúvódását). Ez az elnevezés már magában rejti, vagy inkább sugallja a lehetséges magyarázatot is: „túl sok a pénz”. A Nobel-díjas Samuelson ugyanerről a jelenségről a következőket állítja: „Inflációról akkor beszélünk, ha az árak és a költségek általános színvonala emelkedik... Defláción azt értjük, hogy az árak és a költségek általában esnek.”⁹ (Persze ez a meghatározás is sugall valamit: az ár-emelkedést a költségek növekedésével hozza összefüggésbe.) Az infláción ma általában a pénzegységért vásárolható árujavarok volumenének zsugorodását, vagyis a *pénzromlást* értik (más szóval az árszínvonal-emelkedés reciprokát). A pénz vásárlóerejét - amelynek csökkenése az infláció - Keynes, akinek elmélete alapvetően befolyásolta a modern közgazdasági gondolkodást, nemcsak az elméleti szakemberekét, de a gyakorló gazdaságpolitikusokét is, a következőképpen definiálja: „Minthogy a pénz vásárlóereje valaminő adott összefüggésben az egységnyi pénzen megvásárolható áru mennyiségétől függ, ezért a nagysága valamely áruhalmaz árán mérhető le. Ezt az áruhalmazt különféle egyedi javakból, szolgáltatásokból kell összeválogatni, ama fontosságuknak megfelelő arányokban, mellyel mint megvételre váró tárgyak rendelkeznek.”¹⁰ A kissé körülményesen meghatározott áruhalmaz, amelyet a fontosságuk szerint kellene összeállítani, legalábbis az átlagfogyasztó számára a *fogyasztói kosár*: ha például a háztartások átlagosan jövedelmük 40 százalékát költik élelmiszerekre, 10 százalékát tartós fogyasztási cik-

10 százalékát ruházatkódásra és így tovább, akkor logikusnak tűnik, hogy ilyen süllylal veszik figyelembe az egyes áru- és szolgáltatáscsoportok áremelkedését az átlagos fogyasztói árindex kiszámításakor. Ennek ellenére a háztartások törvénszerűen szubjektíve magasabbnak értékelik az áremelkedést a valóságosnál, másfelől az is igaz, hogy az így kiszámított index nem teljesen pontosan mér.¹¹

Ami az infláció eredendő okait illeti - mint korábban már jeleztem -, a tankönyvek költség- és keresleti (cost pushed and demand pulled) inflációról beszélnek. A kérdés az, hogy végtére is mi a *mozgatórugó*, a költségek permanens emelkedése vagy pedig a pénzbióság okozza-e az árak emelkedését. Kétségtelenül létezik mind a

⁸V.ö.: Csontos L. - Kornai J. - Tóth J. Gy.: „Az állampolgár, az adók és a jóléti rendszer reformja. Egy kérdőíves felmérés tapasztalatai.” (Századvég 1996/1.)

⁹P. Samuelson - W. D. Nordhaus: *Közgazdaságtan* (KJK, 329. o.)

$$P = \frac{B}{F \cdot f}, \text{ ahol}$$

P a fogyasztói árszínvonalat,
B a bérből és fizetésből élők nominális bérösszegét.
F az összes fogyasztás volumenét,
f a nem bérből élők fogyasztásának volumenét jelenti.

Az összefüggés tehát a béreket állítja szembe a bérből vásárolt fogyasztási javak összességével. (V.ö.: Erdős Péter: *Bér, profit, adóztatás*. KJK. 1976.)

⁸V.ö.: Csontos L. - Kornai J. - Tóth J. Gy.: „Az állampolgár, az adók és a jóléti rendszer reformja. Egy kérdőíves felmérés tapasztalatai.” (Századvég 1996/1.)

⁹P. Samuelson - W. D. Nordhaus: *Közgazdaságtan* (KJK, 329. o.)

¹⁰J. M. Keynes: *A Treatise on Money* (Mac-Millan, London 1930). Hasonló gondolatmeneten alapszik, de talán jobban rámutat a lényegi összefüggésre Erdős Péter képlete, amely szerint a fogyasztói árszínvonal a következőképpen határozható meg:

két motívum. Az előbbinek tipikus esete a *bér-ár spirál*, amikor a nyugvopontra nem jutó bérharcok termelékenységgel nem fedeztet nominális béremelkedést kényszerítenek ki, ami azután költséginflációba torkollik. Így válhat a szociális partnerek megegyezési készségének hiánya vagy az irreális bérkövetelés az infláció mozgatórugójává. A magyarországi tapasztalatok alapján a költségek (elsősorban a bérköltség), az árfolyam - várható, vagy újabban deklarált - változása, valamint a már elhatározott hatósági árváltozások alapján több-kevesebb biztonsággal előre lehetett jelezni az árak emelkedésének mértékét. (Ez mindössze annyit jelent, hogy az esetleges túlkereslet első lépésben az ország külső eladósodásában, majd a lakossági jövedelmek - a vállalkozók számára a költségek - növekedése formájában jelentkezett, majd csak a második lépésben okozták a növekvő költségek az árak emelkedését.) Újabban azonban egyre inkább kimutatható a keresleti inflációs motívum is, amikor a pénzbőség közvetlenül azonnali áremelkedéshez vezetett. Igazában egyik megközelítés sem ad megbízható magyarázatot az infláció jelenségére.

Minden elemzés megkülönbözteti az infláció fokozatait.¹² A fokozatok számában és a hozzátartozó küszöbértékekben nincs egyetértés, de azt hi-

¹¹Az árindex az „átlagfogyasztóra” vonatkozik, aki természetesen nem létezik. Az a háztartás, amely többet fogyaszt az átlagosnál gyorsabban dráguló termékekből és szolgáltatásokból, többet veszít a pénzromlásban, mint amelyik pont fordítva viselkedik. A szubjektív értékítélet magasabbra értékeli a rendszeresen fogyasztott alapvető termékek és szolgáltatások árváltozásait, mint a ritkábban vásárolt tartós fogyasztási cikkeket. Továbbá a fogyasztó (jömagam is, ha fogyasztóként gondolkodom) hajlamos nem az összes jövedelmét szembeállítani az összes vásárlóerővel, hanem a fix (rezsi) kiadásai feletti, azaz *diszponábilis* jövedelmét az abból vásárolható jöszágokkal. A felsorolt okok miatt többé-kevésbé elkerülhetetlen, hogy szubjektíve rosszabbul ítélik meg helyzetüket a valóságosnál.

Más természetű kérdés, hogy a fogyasztói árindex nem számol a *vagyonhatásokkal*, amelyek nem elhanyagolhatóak, és - ellentétben a közhiedelemmel - nem csak a gazdagok szűk körénél veendőek figyelembe. A korábban már említett példa a lakáshitelek által teremtett kötelezettségek átértékelődése, vagy most a földjézálog-hitelezés problematikája arról győző meg, hogy a vagyonok és vagyonjellegű elkötelezettségek egészen széles kört érintenek. Elvileg az infláció mérésekor helyesebben járunk el, ha nem a fogyasztási javakra korlátozódik az árszínvonal-emelkedés (és a pénzromlás) mérése, hanem az összes jövedelmet (a GDP-t) alkotó jöszágokra.

¹²Lásd pl. Samuelson - Nordhaus, i.m., 333. o.

szem, ez nem is lényeges. Megkülönböztetünk *küszó* (mondjuk egyszámjegyű), valamint *mérsékelt inflációt* (10-30 százalékos közötti éves fogyasztói áremelkedéssel),¹³ továbbá gyors (vagy *vágtató*) inflációt, végül *hiperinflációt* (évi többszáz vagy több ezer százalékos áremelkedéssel). Vitathatatlan, hogy a különböző fokozatok durván eltérő következményekkel járnak. A *küszó inflációt lehet kifejezetten kedvező a gazdasági fejlődés szempontjából* (sokak szerint általában az is), a mérsékelt inflációval akár tartósan is lehet együtt élni (erre a gazdaságtörténeti tapasztalatok a példák gazdag sorozatát adják), ráadásul még az sem igaz, hogy a mérsékelt infláció hosszabb távon okvetlenül rosszabb gazdasági teljesítménnyel jár, mint mondjuk az egyszámjegyű inflációval jellemezhető országokban.

Kritikusabb a helyzet a másik két típus esetében: „Amikor tartóssá válik a vágtató infláció, súlyos gazdasági torzulások lépnek fel. Általában véve a legtöbb szerződést indexálják egy árindexhez vagy egy olyan külföldi valutához kötvé, mint a dollár. Mivel a pénz igen gyorsan veszíti el az értékét - a reálkamata évi 50-100 százalékos az emberek igyekeznek elkerülni, hogy a legszükségesebb minimumnál többet tartsanak. A pénzpiacok elcsatnyulnak, és a pénzalapokat általában adagolással, nem pedig a kamatlábak révén osztják el. Az emberek javakat halmoznak fel, házakat vesznek, és sohasem adnak kölcsön pénzt a szokásos kamatok mellett. *A meglepő tulajdonképpen az, hogy évi több mint 200 százalékos inflációjú gazdaságok igen jó teljesítményt képesek nyújtani. Az olyan országok, mint Brazília és Izrael egy ideig gyorsan növekedtek, jöllehet az árak vágtába csaptak. Míg a vágtató inflációt a gazdaságok a jelek szerint túlélik, sőt egyesek prosperálnak is, egy következő és halálos fokozat lép be, amikor a hiperinfláció rákja jelentkezik.*”¹⁴

A két szélső fokozat (csúszó, illetve hiperinfláció) értékelése egyértelmű, míg a két közbülső inkább negatív, de azért bizonytalan. Mindeneset-

¹³Ez a kategória pl. D. Burton és S. Fisher: *Ending Moderate Inflation* (kézirat Bp. 1996), illetve R. Dornbush és S. Fisher: *Moderate inflation* (World Bank Economic Review 1993) munkáinak központi fogalma. A kérdés, amely a középpontban áll, hogyan lehet a mérsékelt inflációt átvinni az egyszámjegyű inflációba.

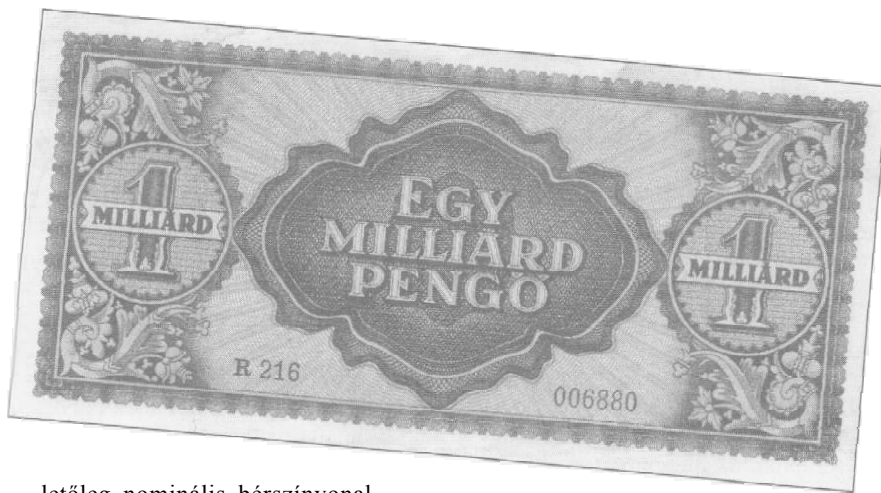
¹⁴Samuelson - Nordhaus, i.m., 335. o.

re tény, hogy a második világháborút követően teljesen stabil árszínvonalra nem akad példa. De tény az is, hogy a fejlett ipari országok az elmúlt évtizedben sikerrel szorították le az inflációt, amelynek mértéke 1993 óta a fejlett ipari országokban és ezen belül az Európai Unió tagországaiban 1992 óta 2,5-3,0 százalékos között ingadozik, és ennél csak a Görögországban tapasztalható lényegesen magasabb áremelkedés (8,2 százalékos 1996-ban). Igaz viszont az is, hogy az infláció leszorítása az uniós országokban a munkanélküliség emelkedésével párosult (átlagos szintje 1996-ban 10,5 százalékos, vagyis éppen annyi, mint a válság sújtotta Magyarországon).

Az inflációra az elvi lehetőséget az adja meg, hogy megszűnt az önálló értékkel bíró (arany) pénz. *Az aranystandard megszűnése óta kizárólag a jegybankok mértéktartásán múlik, hogy sikerül-e elkerülni vagy legalább kordában tartani a pénzromlást.* (Ezért kap újabban világszerte egyre nagyobb hangsúlyt a jegybank függetlensége.) Az infláció elvi lehetőségét teremti meg másfelől az a modern gazdaságra érvényes megfigyelés, hogy a *bérek és az árak egyaránt lefelé merevnek.* Akár a bérarányokban, akár az árarányokban végbemenő változások, amelyek a gazdasági változások (például technológiai fejlődés) szükségszerű velejárói, csak felfelé irányuló korrekciók (árszínvonal-, il-

¹⁵M. Keynes: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz elmélete* c. nagyhatású művében (KJK, 1965) abból indul ki, hogy az a piacgazdaság, amelyben az állam konzervatív - árstabilitást és költségvetési egyensúlyt előtérbe állító - gazdaságpolitikát folytat, nem biztosítja a *hatékony keresletet*, azaz a kereslet és kínálat egyensúlya nem az optimális, hanem annál alacsonyabb termelési szint mellett következik be, és olyan foglalkoztatás mellett, amely nemcsak átmeneti, hanem tartós munkanélküliséggel fennmaradását is feltételezi. (Gondolatmenetnek igazolása során támaszkodik a bérek és árak lefelé való merevségére vonatkozó megfigyelésre is.) Következtetése szerint, amely mindmáig nagy hatást gyakorol a gazdaságpolitikusokra a konzervatív gazdaságpolitika helyett célszerű tudatosan vállalt (korlátozott mértékű) költségvetési deficit és mérsékelt infláció segítségével biztosítani a termelés, a beruházások, és foglalkoztatás magasabb szintjét, mint amely konzervatív politika mellett a piaci erők szabad játéka alapján kialakulna. Végül is mindenki jól jár.

Keynes elméletét az 1929-33-as nagy világgazdasági válság tapasztalatainak hatása alatt fogalmazta meg, és gondolatai a II. világháború után széles körben váltak a nemzeti gazdaságpolitikák alapjává. Elmélete mindmáig vitatott, ám az aligha vitatható, hogy meghatározott körülmények között - versenyképes kapacitástartalékok megléte, amelyek a deficitfinanszírozás által teremtett többletkereslet révén többlettermelést biztosítanak - valóban alkalmazható az általa javasolt terápia, ám csak mértékkel.

letőleg nominális bérszínvonal-emelkedés) formájában tudnak megvalósulni, ami kizárja az árszínvonal változatlanlanságát, vagy pontosabban, értelmetlenné teszik a mindenáron az árszínvonal változatlanul tartására irányuló konzervatív pénzügypolitikát.¹⁵

A kormányzat - mint e cikk elején igyekeztem érzékeltetni -, eltérően a jegybanktól, az inflációval kapcsolatban legalábbis kétarcú. A monetáris bázisnak, vagyis a jegybankpénznek¹⁶ a növekedése (némi leegyszerűsítéssel) a jegybank nyereségét növeli, amit viszont a jegybank az államháztartásba fizet be. A gazdaság bővülő pénzforgalma részben a gazdaság fejlődéséből, a jövedelmek növekedéséből származik, részben azonban az inflációból. A gazdaságban lebonyolított tranzakciókhoz szükséges pénztömeg mindkét okból növekszik. Ez a többletpénz-szükséglet hasonló ahhoz az esethez, amikor egy kereskedő pénzben mért forgalma növekszik - akár azért, mert az aktivitása nő, akár egyszerűen azért, mert infláció van -, ezzel növekszik a forgótőke-szükséglete is. Az emiatt, illetve a jegybankon át keletkezett többlet tulajdonképpen „nemzetgazdasági forgótőke-növekmény”, nem árualapok megvásárlására szolgál. Így a jegybankpénz növekedése tetemes nyereséget eredményez, amelyet a tradíciók alapján, de azért is, mert ez a nyereség ténylegesen a költségvetés bevételeit képezi, a kamara hasznának vagy seigniorage-nak nevezik.

E többletbevétel kiszámítása több-

¹⁶A jegybankpénz nem azonos gazdaságban lévő pénztömegeg, amely a kereskedelmi bankok rövidlejáratú hitelezési tevékenysége nyomán keletkezik, amelyet még növel a bankjegy-és érmeállomány. A gyakorlatban pénznek (ún. széles értelemben vett pénznek) tekintett kategória lényegesen tágabb a jegybank tartozásait és a jegybankon kívüli gazdasági szereplők vagyónát megtestesítő jegybankpénznél.

féleképpen történhet, de mindenképp jelentős nagyságrendű.¹⁷ Egy nemzetközi összehasonlítás szerint az ilyen természetű jegybanki nyereség (jelentős részben valójában inflációs adó) 1993-ban Görögországban és Magyarországon a GDP 3,5 százalékát, Spanyolországban 2,9, Olaszországban 1,8 vagy Németországban 1 százalékát tette ki.¹⁸ Az államháztartásnak tehát számottevő érdeke fűződik az ilyen forrásból származó jövedelmekhez, ami ez esetben nem úri passzió, hanem sokan remélik, hogy „ezen eszköz segít bizonyos társadalomilag költséges struktúrák jelenségeinek, tüneteinek enyhítésében, egyensúlytalanságok megszüntetésében, illetve fenntartása révén gyakran elkerülhető az ilyen egyensúlytalanságok kialakulása.”¹⁹

Egyfelől ez a hipotézis, másfelől viszont az alkupozíciókból adódó kényszerhelyzetek sodorják bele a kormányzatokat az eleinte csak enyhén, később már gyorsulón inflációs gazdaságpolitikába. Kivételt a felismert és az inflációellenes platformot megerősítő kényszerhelyzetek jelentenek, vagy manapság az EU-tagországok közös valuta megteremtésére irá-

¹⁷Az ily módon keletkező jövedelem kiszámítása történhet úgy, hogy a jegybankpénz növekedéséből levonják a kereskedelmi bankok által a jegybanknál elhelyezett kötelező tartalékok után a jegybank által fizetett kamatokat (mert ennyivel kisebb a jegybank nyeresége), vagy másik megközelítésben a készpénzállomány növekménye és a jegybanknál elhelyezett kereskedelmi banki tartalékoknál a piaci kamatláb és a jegybank által a tartalékok után fizetett (a piacinál alacsonyabb) kamatláb különbözete-ként adódó kamatnyereség összegeként határozható meg. (V.ö. Kun János: *Seigniorage és az államadósság terhei*. MNB füzetek, 1995/3)

¹⁸Lásd: Kun János, i.m.

¹⁹Lásd: *Vincze János* magyarországi inflációról szóló írását: *Magyar motívumok. Figyelő*, 1997. okt. 22.

nyuló igyekezete, amely gazdaságpolitikai súlypontváltással jár.

A jegybankon és a kormányzaton kívüli szereplők a vállalkozások, a háztartások és a nemzetközi pénzpiac. Az inflációban játszott, korántsem passzív szerepüket két tényező, a várakozások, valamint a kormányzati gazdaságpolitika *kredibilitása* motíválja elsősorban. A vállalkozók ár-és bérkialakítási gyakorlatát azok a szerződések alakítják, amelyeket a beszállító vállalatokkal és vevőkkel, illetve a munkavállalókkal kötnek (ezek részben negyedévesek, részben ennél hosszabb időszakra vonatkoznak), ezeket pedig az általános konjunktúra-alakulásra, inflációra, forintleértékelésre vonatkozó várakozásaikra alapozzák. Az inflációs várakozásoknak kitüntetett szerepük van ebben a folyamatban, mert a vállalatok ehhez igazítják beszerzési és értékesítési árait, bérézési gyakorlatukat,²⁰ ezzel mintegy *beigazolva saját várakozásaikat*. Ez magyarázza az inflációs folyamat tehetetlenségét és tartósságát. Végül is ez tekinthető a tartósan fennmaradó infláció egyik lényeges okának.

A kérdés most az, hogy mi befolyásolja a várakozásokat. A magyar tapasztalatok szerint a vállalkozások és megtakarítási döntéseik meghozatalakor a háztartások is elsősorban a múltbeli tapasztalatokra építenek (ezek az *adaptív várakozások*), míg a kormányzat és a konjunktúrakutatók a jövőre vonatkozó ismeretekből indulnak ki (ezek a *racionális várakozások*). Így kialakul a várakozások *aszimmetriája*, amely különösen olyan periódusban lényeges, amikor az infláció üteme lényegesen változik: növekszik vagy - mint most Magyarországon - csökken.²¹ Ilyenkor eltér a múltbeli tapasztalatok alapján kialakuló piaci kamatláb és a jövőbeni várható áremelkedés alapján²² számítható (forward inflációs) kamatláb, azaz *ha valóban csökken az infláció, akkor ez a legnagyobb kölcsönigénybevevő, a kor-*

²⁰Ez természetesen nem a feltételezett átlagérték mechanikus alkalmazását jelenti, de szilárd kiindulópontot az egyes vállalkozások kalkulációihoz, magatartásukhoz (ahhoz tehát, hogy milyen határig engedékenyek és hol válnak merevvé).

²¹A várakozások először Keynes elméletében játszanak központi szerepet (i.m.). Az inflációs várakozások hatását elemzi a magyar tapasztalatok alapján a Pénzügykutató Rt. *Infláció a magyar gazdaságban 1990 után* c. tanulmánya (Kézirat. 1996. aug.)

mányzat számára a reálkamatok emelkedését eredményezi, annál nagyobb mértékben, minél nagyobb az eltérés a múltbeli és a várható infláció között. Elébevégya írásom végkövetkeztetésének, ilyenkor azt kell mondani, hogy az infláció letörésének (egyik) társadalmi költségeleme a múlton alapuló várakozások alapján kialakuló piaci kamatszint és a jövőbeni inflációt tekintve véve reálisnak tekinthető kamatszint különözete, amely abból adódik, hogy a kamatok csak késleltetetten követik nyomon az infláció változását.

Ha már itt tartunk, lényeges a különbség az *anticipált* és *nem anticipált* infláció között. „Csak a meglepetés számít” - írja a Nobel-díjas Friedman. A nem várt - vagy nem feltételezett - változások teljesen eltérő reakciókat váltanak ki a gazdasági szereplőkből, mint az előre bekalkuláltak. Így például a várt jövedelemnövekedés nagyobb része fogyasztásra költődik, míg a nem vártat, mivel nem stabil, inkább megtakarítják.²³ A várt infláció a korábbi már megszokott viselkedési szabályokat élteti tovább, a nem várt pedig kilendít ebből az állapotból.

Vizsakanyarodva most az infláció mélyebb okaihoz (ez tulajdonképpen a lényegi kérdés), megkülönböztetjük az infláció *fundamentális* és *inerciális* okait. Az előbbieket relatív árváltozásokban, strukturális átrendeződésekben (ahogyan a magyar külkereskedelem struktúrája például eltolódott a keleti regionális kereskedelemtől a nyugat-európai kereskedelem felé), külső és belső sokkhatásokban vagy olyan gazdaságpolitikai változásokban nyilvánulnak meg, amelyek az ár-és adórendszert gyökeresen átalakítják (ilyen volt Magyarországon 1989-90-ben az adóreform és az ártámogatások radikális leépítése vagy 1995-ben a radikális forintleértékelés és a vámpótlék egyidejű bevezetése), míg az utóbbi a várakozások önfenn-

tartó erejének következménye. A piacgazdasági átmenet, mint ezt valamennyi kelet-európai ország tapasztalatai igazolják, elkerülhetetlen átmeneti inflációs hatásokkal jár - már csak a széles körű hiányhelyzetek megszüntetése miatt is -, amelyek azután enyhülnek: vagy egycsapásra, vagy pedig fokozatosan.²⁴

A jelenlegi magyarországi viszonyokról bizonyosan elmondhatjuk, hogy az infláció fundamentális okozóinak jelentősége legalábbis csökkent. Ezzel szemben egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az inerciális (vagy máskepp, a várakozások által mozgatott) tényezők. Az előre meghirdetett csúszóárfolyam-rendszer - amely időről időre csökkentette a leértékelés havi ütemét és egyben kiszámíthatóvá tette a jegybanki cselekvést²⁵ - kezdetben egyértelműen az inflációs várakozások lehűtésére szolgált. Most kezdjük érzékelni azt a veszélyt, hogy ez a szabályozás idővel egyre inkább az inflációs várakozások átörökítésére, stabilizálására, így a rendszer tehetlenségi nyomatékának fenntartására fog irányulni. Előnyei tehát elvesznek, és a kezdeti tudatosság sodródásá válhat. A következmény eléggé egyszerű: *a magyarországi tapasztalatokat alapul véve, a kilencvenes évek elején még egyértelműen az infláció fundamentális okai domináltak, 1995-ben ismét ilyen helyzet alakult ki a leértékeléssel és a vámpótlékkal, azóta viszont a fundamentális tényezők szerepe háttérbe szorult, növekszik viszont a „tehetlenségi nyomaték”.*

²⁴Csehországban pl. volt egy olyan év, amikor az árindex 50%-ot meghaladó volt, de ezt követően a fogyasztói árszintemelkedés alacsony szintben állapodott meg, egészen mostanáig. (Kérdés, hogy a közelmúltban megindult és tartósan ígérkező visszaesés változtat-e ezen az általános értékelésen. Ma úgy tűnik, igen.) Magyarországon mindez fordítva esett meg. Nem volt egy évre koncentrált sokkszerű áremelkedés és ugyancsak sokkszerű reálbér-csökkenés, mint a Moldva partján, viszont az infláció konok kísérőjelenségnek bizonyult. Mái sem tudja megmondani senki, melyik az okosabb stratégia, ráadásul a választást a két elvileg lehetséges út között nem racionális megfontolások, sokkal inkább politikai és lélektani motívumok befolyásolták. (Ezek utólagos megideologizálása feleslegesnek tűnik.)

²³Tipikus, hogy a betéti kamatok - kincstárjegy hozamok - mindenki reflexszerűen a múltbeli inflációhoz és nem a hitel vagy a kötvény lejáratkor érvényesülő árszintemelkedéshez viszonyítja, jóllehet pl. az egy évre lekötött pénz reálkamata valójában az egy év alatt *majd* bekövetkező pénzromlás és az egy éves nominális kamatláb viszonya alapján kalkulálható. Azt, hogy itt nem egyszerűen tévedésről van szó, bizonyítja, hogy vállalkozói mindösszeben, hitelfelvevőként a kamatot akár ugyanaz az ember is a jövőbeni árszínvonal-emelkedéssel méri, aki fogyasztóként másként gondolkodik.

²⁵A kiszámíthatóság nemcsak abban nyilvánul meg, hogy előre tudjuk, milyen mértékben fog leértékelődni a forint külföldi valutákkal szembeni árfolyama, ezzel elejét véve a leértékelési spekulációknak, de abban is, hogy a jegybank kinyilvánítja az intervenciós sáv szélességét (ma $\pm 2,25\%$), vagyis azt a határt, ahová, ha a deklarált középértéktől elmozdul az árfolyam, akkor a jegybank korlátlanul rendelkezésre áll. E határon túlnyúló spekulációknak tehát egyszerűen nincs értelme.

Az infláció inerciális elemének hátterében talán legfontosabb magyarázó tényezőként a *gazdaságpolitika kredibilitása* áll. Ha a piaci szereplők nem bíznak a gazdaságpolitikában, akkor stratégiájukat szükségképpen saját múltbeli tapasztalataira építik, többé-kevésbé függetlenül a gazdaságpolitika kinyilvánított céljaitól.²⁶

A gazdaságpolitikai szavahihetőség persze összetett fogalom, ott kezdődik, hogy a célok áttekinthetőek, jól strukturáltak és persze hihetőek legyenek. Beletartozik az is, hogy egyértelmű eszközök álljanak rendelkezésre a kinyilvánított célok elérésére. Végül nagyon fontos szerepük lehet a gazdaságpolitikával kapcsolatos múltbeli tapasztalatoknak, annak, hogy megvalósultak-e a korábban meghirdetett célok, és milyen gyakran került sor cikk-cakkokra. Mondani sem kell, hogy Magyarország, ahol a kilencvenes évtized minden évében meghirdették, hogy két év múlva elérjük az „alagút végét”, ezen a téren nem áll valami jól, bár talán most - nem utolsósorban a kiszámítható árfolyamrendszer bevezetésével - némileg javul.

3. Mibe kerül tehát az infláció lehűtése?

Fejtegetéseimből talán annyi kiderül, hogy az infláció okairól, hatásmechanizmusairól és következményeiről szigorú, statisztikailag jól verifikálható összefüggések, szabályszerűségek aránylag ritkán mutathatók ki. Csaknem minden, az inflációval kapcsolatos elmélet örök vita tárgyát képezi. Gyanítom, hogy ezek zömét még sokáig nem fogják lezárni.

Ellenben létezik igen sok olyan egyszerű logikai összefüggés, amely *ceteris paribus*, vagyis az összes egyéb körülményt változtatlanak véve - okkal valószínűsíthető. (Más kérdés, hogy az összes egyéb körülmény nemigen szokott változatlan maradni.)

²⁶Kopits György „Az előre meghirdetett csúszó árfolyamrendszer” c. cikkében (*Közg. Szemle* (1995/9) azt vizsgálja, hogy mely országok alkalmazták ezt az eszközt sikeresen és melyek kényszerültek bele újabb nagy leértékelésbe, hogy azután előlről kezdjék a stabilizációt. Az általa bemutatott példák arról győznek meg, hogy a sikeres és kudarcot vallott országok között a mérhető gazdasági teljesítményekben (növekedés, államadósság, fizetési mérleghelyzet stb.) talán nem is mutatkozott igazán markáns különbség. A lényeg az volt, hogy az egyik közben *biztak* a gazdaságpolitikában, a másikban viszont nem.

Ilyen szilárd kiindulópont lehet az is, hogy a többszáz százalékos vagy a még azt is meghaladó inflációval nemigen lehet együtt élni (bár, mint láttuk, ellenpéldák még erre is akadnak). Ilyen helyzetekben általában erős társadalmi konszenzus alakul ki, amely ha kell, még a bérekben való önmegtartóztatás vagy a vállalkozók áralakítási szabadságának csorbitása árán is, tudatában annak, hogy ez a növekedés átmeneti lanygulásával jár, vállalja a rendteremtést, az anarchiával fenyegető infláció letörését.

Más a helyzet azonban a gyors (10-30 százalékos körüli) infláció csökkentése esetében. Ezzel az inflációs mértékkel már együtt lehet élni, kialakulnak azok az iratlan szabályok vagy (mint Magyarországon néhány nagy monopólium esetében, vagy régebben Olaszországban vagy Izraelben a bérindexálás bevezetésével) szerződésben rögzített előírások, megint másutt az inflációhoz kötött kamatozású kötvények bevezetésével kísérleteznek. Ezek az eszközök valóban képesek lényegesen enyhíteni az infláció romboló hatásain, de azon az áron, hogy a várakozások „betonozódnak”, így az inflációból való kilépés egyre nehezebbé válik, már csak azért is, mert az inflációval való békés együttélést biztosító mechanizmusok, technikák kifejlődése éppen azt az erős társadalmi konszenzust zárja ki, amely pedig az árszintemelkedés megfékezéséhez nélkülözhetetlen lenne. Innen a gyakran beigazolódott tapasztalat: az évi 300 százalékos inflációt gyorsan le lehet szorítani évi 15-20 százalékra, innen azonban keresveszteséssel küzdelem kezdődik a százalékokkal a büvös egyszámjegyű infláció elérése érdekében. Valami ilyesmi történik most Magyarországon is.

Az erős társadalmi konszenzus hiánya persze nem véletlen. Egy gazdaságtörténész, Philips hosszú távú (százéves) statisztikai adatok alapján kimutatta az infláció és a munkanélküliség alakulása közötti kapcsolatot. Ez az összefüggés Philips-görbe néven vult be a közgazdaságtanba, mondani sem kell, azóta is vitatják. A neves gazdaságtörténész állítása az, hogy a normális konjunktúraciklusok menetében az inflációs ráta csökkenése általában a munkanélküliség emelkedésével jár és viszont, az infláció gyorsulása enyhíti a munkanélküliséggel kapcsolatos társadalmi feszültségeket.²⁷ Időközben bebizonyosodott, hogy az infláció és a

munkanélküliség alakulása közötti negatív korreláció távolról sem a természeti törvény erejével érvényesülő összefüggés. (Az 1973-ban kirobbant olajválság után az országok széles körében megismerhettük a *stagfláció* jelenségét, amikor egyidejűleg nő, majd magas szinten állandósul az infláció, emelkedik a munkanélküliség szintje is, miközben a gazdasági teljesítmények alig emelkednek.) Ettől azonban még igaz marad, hogy az üzleti ciklusok normális menetében *átváltás* (trade off) érvényesül a növekedés, a munkanélküliség és az infláció között (ezek mindegyike a gazdaságpolitika alapcéljai közé sorolható). Világosan fogalmazva, az infláció gyors csökkenésének ára a gazdasági növekedés lassulása és a magasabb munkanélküliségi szint (avagy a foglalkoztatás mérsékeltebb bővülése) lehet. Ezekkel az összefüggésekkel a gazdaságpolitikuskoknak bizony számolni kell.²⁸ Ilyesmi következett be például akkor, amikor az európai uniós országok konzekvensen csökkentették inflációs rátájukat annak érdekében, hogy megteremtődjenek az előfeltételei az egységes európai valuta majdani bevezetésének, s a nem szándékolt eredmény a munkanélküliségi ráta egyre több szociális feszültséggel járó emelkedése lett. De az sem véletlen, hogy az inflációval viaskodó Magyarországon annyira lassan csökken a munkanélküliség. A látványosabb eredmény eléréséhez tudomásul kellene venni a magasabb inflációs ráta tényét.

Összefoglalva: az infláció leküzdése

²⁷ Az állításban lényeges a „konjunktúraciklusok menetében” kitétel. Senki sem gondolja ugyanis azt, hogy a mérsékeltből a vágató inflációba való átmenet alkalmas lenne a foglalkoztatás bővítésére. Az érv csupán arra korlátozódik, hogy az infláció mérséklése (pl. néhány százalékponttal) a túlfűtött konjunktúra lehűtésének eszköze, többé-kevésbé elkerülhetetlenül mérsékli a gazdasági növekedés ütemét, így kihasználatlanul maradnak olyan kapacitások, amelyek nagyobb kereslet, azaz nagyobb pénz-bőség, azaz valamivel magasabb infláció mellett bizonyára hasznosulnának. Ezért az infláció lefékezésének nagyobb súlyt adó gazdaságpolitika szükségképpen a munkanélküliség emelkedéséhez vezet.

²⁸ Ezt az összefüggést próbálja közelíteni az ún. Nairu (non accelerating inflation rate of unemployment) modell, amely arra a kérdésre keresi a (mennyiségi) választ, hogy a munkanélküliségnek mekkora az elkerülhetetlen szintje ahhoz, hogy az infláció ne gyorsuljon fel alattomosan.

²⁹ A prémium természetesen ahhoz a kamathoz viszonyítva értendő, amelyet a külföldi befektető a nemzetközi pénzpiacon nagy biztonsággal elérhetne.

általában növekedési áldozatokkal és makacsabb munkanélküliségi problémákkal jár. Ezek a társadalmi költségek vagy áldozatok mérsékelhetők ugyan körültekintő gazdaságpolitikával, de aligha megszüntethetők. Ehhez még hozzá kell tenni, hogy minél gyengébb a gazdaságpolitika iránti bizalom - és e tekintetben, mint említettem, nem állunk túlságosan jól -, annál nagyobbak a radikális antiinflációs politika költségei. Így például annál nagyobb kamatfelárat kell fizetni (reálkamatokban mérve természetesen) az államháztartás adósságáért és nagyobb kamatprémiumot²⁹ a külföldi befektetőknek, hogy Magyarországon ruházzanak be. De annál jobban emelkednek azok a költségek is, amelyek a jegybankot terhelik, amely éppen az infláció leszorítása érdekében igyekszik szűkíteni (sterilizálni) a hazai piacon megjelenő pénzmennyiséget, oly módon, hogy nyíltpiaci műveleteket bonyolít le, azaz különféle értékpapírokat ad el, hogy ezzel csökkentse a forgalomban lévő pénz mennyiségét. Az ilyen irányú nyílt piaci műveletek (szaknyelven sterilizáció) természetesen felfelé srófolják a kamatlábakat, ily módon növelve az antiinflációs politika költségeit.

Az infláció leszorításának társadalmi költségei tehát eléggé nyilvánvalóak. (A felsoroláshoz még hozzátehetnénk a költségvetési kiadások megkurtítását, ami ellen természetesen a kultúra, a tudomány, az oktatás és egészségügy egyaránt tiltakozik.) Persze az infláció leszorításának is vannak előnyei. Ezek azonban hosszabb távon realizálódnak, igaz, akkor tartósan, amennyiben a gazdaság növekedési potenciálja, magyarul az utolérés sebessége gyorsul fel. Ez hallatlan nagy eredmény, de távolról sem olyan kézzelfogható, mint az előbb felsorolt társadalmi költségek.

Mit tehet ilyenkor a gazdaságpolitika? Azt, amit Magyarországon is megpróbál, olyan fokozatossággal csökkentve az inflációt, hogy az ne járjon túlságosan nagy növekedési áldozatokkal és nagy feszültségekkel a szűkös költségvetési források körüli alkudozásban. Egy ilyen „óvatos antiinflációs” politika körülbelül az ezredforduló utánra éri el a büvös egyszámjegyű inflációt. Az alapállás a régi jó közmondásra épül: „a kecske is jóllakjon, de a káposzta is megmaradjon”. Kérdés, van-e annak reális veszélye, hogy a fordítottja történik, vagyis a kecske éhes marad, miközben a káposzta elrohad? ■

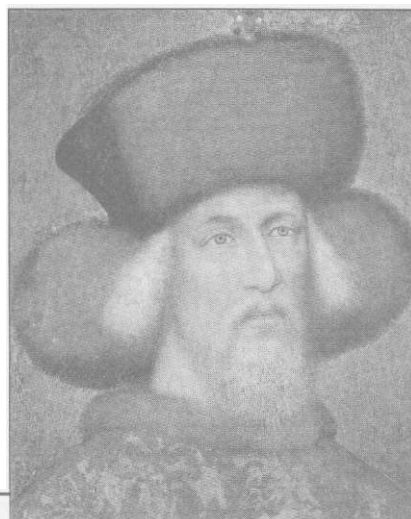
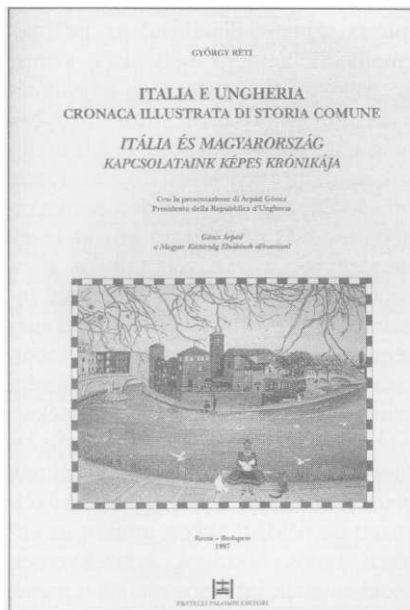
ITÁLIA ÉS MAGYARORSZÁG

Egy nélkülözhetetlen kézikönyv

Ritkán fordul elő, de az is lehet, sohase volt még ilyen, hogy a magyar köztársasági elnök lásson el bevezetővel egy kétnyelvű színes kapcsolattörténeti áttekintést. Ráadásul azután, hogy kéziratban kapta meg, de így is segítségére volt, mielőtt a repülőgép hivatalos vizitre vitte római kollégájához. A tervezett mű annyira megragadta s olyan jó összegzését kínálta a tárgyalások előzményeinek, hogy méltatására mindenképpen sort kerített. „Alig száz oldalon végig tudtam követni a két ország közös, egymás nélkül megismerhetetlen történelmét” - írja Göncz Árpád, majd így folytatja: „A szerző egy kötettel műfajt teremtett, nagyon hasznos műfajt, ami valahol a tudomány és a gyakorlati kézikönyv határmezsgyéjén helyezkedik el - amolyan »útjelző« műfajt, amelynek nyomán a témakör részleteiben bármerre biztonsággal indulhatunk el.”

Pedig Itália és Magyarország kapcsolatai igazán szerteágazóak, immár több mint ezer éve. Az alcím meghatározása szerint ez a „képes krónika”, amely Réti György hosszas kutatói munkájának gyümölcse (és korábbi közleményeinek summázata is egyben), remek olvashatóssággal vezet végig minket a közös histórián, mégpedig az egymás mellett párhuzamosan futó kétnyelvű szöveggel, mellette rögtön felkínálva annak látványos illusztrációit is. Megjelöli egymáshoz oly közeli életünk kölcsönösen fontos vonatkozási pontjait, a kalandozások korától megannyi politikai és kulturális epizódon át a jelenkori gazdaságig. A félsziget (s annak változatos sorsa) igazán nincs messze tőlünk Európában, ügyeink gyak-

Italia e Ungheria - cronaca illustrata di storia comune, Itália és Magyarország - kapcsolataink képes krónikája. Roma-Budapest, ed. Fratelli Palombi, 1997. 158 o.

ran összefonódnak. Ezer és ezer példát sorol a könyv erre, attól kezdve, hogy Modenában így imádkoztak: „A magyarok nyilaitól ments meg Uram, minket” („De sagittis Hungarorum libera nos. Domine”), hogy Nagy Lajos királyunk egyidőben Szicília és Jeruzsálem koronás uralkodója is volt, hogy Korvin Mátyás - szellemi együttműködésünk fényes korszakában - Bonfini mester feljegyzése szerint „Pannóniát második Itáliává akarta tenni”. Ez azonban nem sikerült. Jött a török megszállás, s jött megannyi megszálló még, nehéz volt visszanyerni a függetlenséget. De Itália - amelynek egyesítéséért sok magyar áldozta életét - az első világháború szerencsétlen szembenállását leszámítva mindig igyekezett segíteni bennünket, s egymás értékeit (kivált a szabadságszeretetet) nemcsak Kossuth és Garibaldi korában, de később is számon tartottuk.

Réti György szépen dokumentálja mindezt a könyvének végén található terjedelmes bibliográfiával is, amelyből az olvasó megismerheti a bő forrásanyagot. Bármilyen szakma művelője legyen, ezt jól hasznosíthatja.

Érdeemes elmélyülni egyébként e csodálatos, kontinensünkön szinte egyedülálló viszony érdekességeiben. Amint a szerző írja sommatatában: „Politikai, kulturális és gazdasági kapcsolatainknak egymásba fonódó, sokoldalú fejlődése biztató a jövőre nézve, és jó kilátásokat nyújt az időnként felmerülő nehézségek közös erővel történő leküzdéséhez.”

Látogasson bárki a mediterrán vidékre vagy a Duna partjaira, osztani fogja az olasz és a magyar nép barátságát megörökítő Réti György szavait.

Szabó György

Kányádi Sándor

FÖLFESLETT METAFORÁK

Egymásba kapaszkodó történetek

Kereken harminc esztendővel ezelőtt az osztrák PEN Club meghívására Bécsben az erdélyi, pontosabban a romániai magyar költészetéről nyílt alkalmam beszélni, és akkor költészetünk talán legjellegzetesebb sajátosságát, jobb híján egy magam kreálta-csiholta esztétikai műszóval potenciális szimbolizmusnak neveztem. Olyan lappangó, készenléti jelképiséget értettem s értek ezen, mely csak bizonyos életérzés-frontbetörésekkor szokott kihajolni a költeményből, s ad egészen más, társadalmi töltést, értelmet, sőt szerepet az eladdig szerelmesnek, tájleíró-festőnek érzett-vélt verseknek vagy éppen a kicsik gyönyörködtetésére, szókincsük gazdagítására szánt játékos versikéknek. Azóta saját bőrömön is tapasztalhattam a készenléti is mondható jelképiség jelenvalóságát.

Megértem áradását, hőmpölygését, s az utóbbi hat-hét évben láthattam mederbe húzódását.

A vers ma nálunk is az, aminek lennie kell, kellene, csak vers. Talán?

Az olvasó már nem keres, nem érez benne, nem érez bele társadalmi, politikai töltést. Egyelőre legalábbis nem. Nincs rá szükség, mint az inséges időkben, amikor se szabad közélet, se szabadnak mondható sajtó nem volt, amikor az írásra, főleg a versre hárult minden nemzeti és társadalmi közteherviselés, amikor kivált a nemzetiségi létben, itt, Kelet-Közép-Európában a vers volt, biológiai hasonlatlanul élve, szellemi életünk egyetlen anyagcsere-lehetősége. Mindent metaforásítanunk kellett, vagy metaforásított maga az olvasó, aki folyton a sorok között, sorok mögött keresgélt. És aki keres, az talál, ahogyan az írás is mondja.

Mosolyogni való példák, esetek jutnak eszembe, ha visszagondolok. Nemcsak a szavak energiáját növelték beleélésükkel az olvasók, de bizonyos szerzőket már-már legendásították. Annak aztán minden megnyilvánulására figyeltek, szavait áhitattal adták tovább. Elég volt, ha az a Valaki, akit

rendszerint csak a keresztnévén említettek, télvíz idején azt találta mondani, hogy jön a tavasz, máris úgy röppent tovább, hogy a tél már a végét járja, nemsokára itt a Tavasz - és ezt nem akárci mondta. És nyomatéku kacsintottak is hozzá.

Harminc évig egy gyermeklapnál ettem a kenyerem javát, s ahogy mondani szoktam: több évszakot írtam, mint értem. Mi másról lehetett volna tisztességesen írni? Volt hát részem jócskán az imént említett dicsőségben. Íme egy példa.

Valamikor a hetvenes évek legelején egy eldugott erdélyi falu iskolájában történt, hogy a találkozó alkalmából rögtönzött kis műsor apró versmondói a megilletődöttségtől bele-belesültek a versekbe. Ezért, hogy önbizalmuk helyreálljon, elmondtuk együtt egy közismert Petőfi-verset, melyről tudtam, hogy mindenki tudja, a jelenlévő felnőttek is, mindenki, aki legalább két-három évet járt iskolába. Utána meg elméjük élességének bizonyítására fogadást kötöttem velük, hogy háromszori közös elmondással meg tudnak tanulni egy eddig sose hallott, olvasott verset. Nagy volt az öröm, mert már harmadszorra segítségem nélkül fújták, hogy

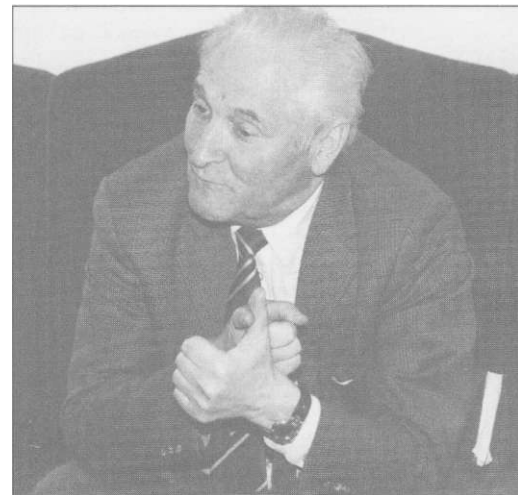
*Betemetett a nagy hó
erdőt, mezőt, rétet.
Minden, mint a nagyanyó
haja hófehér lett.
Minden, mint a nagyapó
bajsa hófehér lett,
csak a fekete rigó
maradt feketének.*

A fogadást megnyertem. Már a májpástétomos szendvicسنél tartottunk - akkoriban napokig azon éltem, májpástétom volt a legolcsóbb konzerv, másra nemigen futotta a szerény tanítói, tanári, könyvtárosi fizetésből. Ők voltak leggyakoribb vendéglátóim. Sokszor naponta három-négy faluban, iskolában, művelődési hajlékban is szolgáltam - már a szendvicسنél tartottunk, amikor a fiatal magyar

irodalom szakos tanár halkán, mintha konspirálna azt mondja:

- A rigó mégis megmaradt feketének, és meg is fog maradni!

Hirtelen nem értettem, mit akar mondani, és kezdtem magyarázni, hogy igen, olyan, mint egy gyermekrajz - később ez is lett a versike címe -, egy fehér lap, azon egy, feketével odarajzolt rigó. Értjük mi, hogy itt miről van szó: a rigó, ha a fene fenét eszik is, megmarad feketének! - mondta, és biztatóan kacsintott is hozzá, jelezve, hogy tudjuk, amit tudunk. Mit mondtam volna egy szegény szerencsétlen, szegény semmitlen ma-

gyar tanárnak, nem rendíthettem meg a hitében. De másnap, amikor egy nagyobb város gyermekkönyvtárában, méghozzá egyik volt egyetemi kollégám, az akkori főkönyvtáros hunyorított a rigóhoz, mondván, hogy azt szereti a verseimben, hogy mindig ott vagyunk, ha csak egy rigó képében is, de mindig ott vagyunk, elnevettem magam. Hiába próbáltam tréfára fordítani, viccel elhessenteni a rigómat. Kinevetett, mondhatod, amit akarsz, mi tudjuk, hogy rólunk van szó. A végén már magam is kezdtem hinni a mi rigóságunkban, de azért annyira nem éltem bele magam, hogy ne humoros történetként meséljem el pár hónappal később egy jugoszláviai magyar tár-

saságban. Jót neveltünk volna, ha egy tudós férfiú, Tito elnök valamikori nemzetiségi minisztere halálos komolysággal szánkra nem tapasztja a nevetést. Igazuk van, ha jelképet látnak benne, magad is tudat alatt biztosan annak szántad. Ezek után már hiábavaló lett volna minden további magyarázkodás. Bele kellett törődnöm, egyszer s mindenkorra, hogy fű, fa, virág, bokor tél, tavasz, nyár, ősz, egyszóval minden évszak, minden növény, állat és madár jelképpé válik a versben. Ez volt a helyzet, a vers helyzet. Amennyire mulatságos, annyira szomorú is.

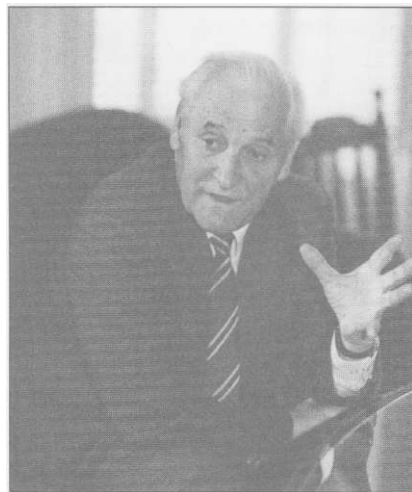
Előfordult s nem ritkán, hogy az olvasót megelőzve már az éber előolvasó - a cenzor - gyanút fogott. Rendellenességet, összeférhetlenséget sejtett például a század nagy román költőjének, Tudor Arghezinnek előrehaladott kora és *Szomjas vagyok* című valóságban öregkori remek versének mondanója között. A vers így kezdődik:

*Tengődöm lassacskán,
ehetném, ihatnám,
de nem mondhatom meg,
mindenkinek,
milyen étel, milyen manna
táplálhatna...*

És aztán felsorolja, hogy mi mindene van s, hogy... mindenből elege van, jóból és rosszból kazlak... és az utolsó sorban meg azt mondja: Rád vagyok éhes, téged szomjazlak.

Mi az, hogy mindenből elege van, miből van neki elege? S ha mindene megvan, akkor mire vásik még a foga, mire szomjazik ez a nyolcvanon felüli vénember? Csak nem azt akarja elhíttetni velünk, hogy szerelmes! Nevetséges lenne az ő korában. Így gondolkodhattak az elővigyázatos elő- vagy inkább előbbolvasók. És nem engedhették, hogy a nemzet nagy költője esetleg nevetségessé váljék azzal, hogy vénségében szerelmet vall. Ezt senki épeszű olvasó el nem hinné, hanem valami mögöttest kezdenének keresgélni, valaminek a jelképét, még rá gondolni is rossz, hogy milyen gondolatok, gondolatársítások születhetnek az effajta öregemberi rigmusokból. Ilyesmik járhattak meg a vigyázó-szeműek eszét, ott a túloldalon, ami nem is csoda olyan korban, amikor szállóigeként szállt szájról szájra egy fegyelmezett kis funkcionárius elhíresült mondása, hogy: gondolkodni veszélyes dolog, mert aki gondolkodik, elle-

nünk is gondolkodhat. Summa summarum: a vers nem jelenhetett meg az ország vezető kulturális és irodalmi lapjában. Nem tudom, hogy s miként magyarázták meg a mesternek, mert amikor rákérdeztem, csak mosolygott és legyintett egyet, és köszönte, hogy volt bátorságom lefordítani magyarra és publikálni. Nem bátorság kellett hozzá, hanem idő és türelem, legalább három hétig gyöttrődtem, amíg azt a mindössze huszonnégy soros remekművet sikerült magyarrá hódítanom. A magyar cenzornak eszébe sem jutott,

hogy kéziratból is fordíthattam, bátorsága se lett volna Arghezit megkérdőjelezni. Az is lehet, hogy annak vette, ami: szerelmes versnek. Öregkori szerelem másokkal is, még Goethével is megesett, gondolhatta, mert akadt olykor köztük klasszikusokat is olvasó, sőt igen művelt alkalmazott is. Így történt, hogy a legnagyobb akkor élő román költő verse a saját hazájában egy kisebbségi, magyar hetilapban láthatott először nyomdafestéket.

Manapság már ilyen titokzatos dolgok nem történülnek a verssel s a vers körül. Érthető, hogy az érdeklődés is meglankadt iránta. Hol vannak már a többeszes, több tízezres példányszámú verseskötetek? Megcsappantak, pár százásra, jó esetben párezresre apadtak. Azt kell mondanom, ha fájó szívvel is, hogy hála istennek.

*fölfeslettek a metaforák
mint valami viseltes dunyhák
pihéi közt már csak a moly rág
szétfújni a szelek is unják*

Nem kell már versekbe, metaforákba csomagolni azt, amit közölni lehet újságban, tévében, rádióban, vagy

akár az utcán is ki lehet kiabálni. De azért valami nosztalgiával vegyes való aggodalom is vegyül a hála istennek-be. A gáttalanul ömlő, inkább szikesítő, mint termékenyítő versek áradata láttán, önkéntelenül is eszünkbe jut, amit Thomas Mann adott a napot újságolvasással kezdő öreg Goethe szájába: miért is utálok én a drágalátos sajtószabadságot? Mert csak közepszerűséget szül. - Hát, valljuk be, ebben is van valamicske igazság.

*ruhátlanul bőrig lehántva
kínálja magát pedig téljő
pucérkodik a vers akár a
saját testéből éledgelő*

Az is gyakori mostanában az egyébként igen tehetségesnek mutató fiatalok köreiben, hogy a vers kihívóan öltözködik, frakkban, cilinderben sétapálcával kanyarodik vissza, mint egy nosztalgia kirándulásra, a két háború közti időbe. A szabó alatt ing helyett újságpapír van, s nem mindig sejtethető, hogy akarattal felejtettek alsót, azaz gatyát is húzni a nadrág alá, vagy arra még nem futja és überhaupt mondanak valami olyant, amit régen nem bírt volna ki a nyomdafesték. Nyilvánvaló, hogy egyfajta lázadás, legalábbis polgárpukkasztás akar lenni, a közelmúlt túltöltözöttsége ellen. - Miközben azon sírunk, hogy nekünk - és ez igaz is - nincs nyugati értelemben polgárságunk. Nagyon igaza van T. S. Eliot úrnak abban, hogy a költészet a nyelv elkötelezettje. Nyelv nélkül ugyanis nincs költészet. A költészetnek érdeke és kötelessége fölkarolni, gazdagítani, árnyalni a nyelvet — és menteni, ha kimpusztulás, kiirtás fenyegeti. Ettől az utóbbtól voltunk mi is megijedve még nem is olyan régen, ezért érthető, ha voltak, vannak szerzők, akik minden művüket igyekeztek úgy fölruházni nyelvileg, mint egy menyasszonyt szokás a hagyományörzőbb vidékeken, hogy sokszor ki se látszott belőle maga a menyasszony. Emlékszem, egyszer egy magyar származású és magyarul jól tudó amerikai hölgygel ültem a fővárosi nemzeti színházban vendégeskedő vidéki társulat erdélyi darabot játszó előadásán. Abban reménykedtem, hátha megtetszik ez a nálunk nagy sikerrel játszott színmű, megtetszik a hölgynek, s mert hivatásos, sőt diplomás műfordító, hátha lefordítja. Sértődötten tapasztaltam, hogy előadás közben elszende-

rült. Azzal mentegetőzött, hogy a hímzés szép a falon vagy terítón, de ez a szerző, ez nem profi. Minden bizonnyal, az említett mai fiatalok, ennek a túllőttözöttségnek, a hímzésnek mutatnak nemcsak számfüvet, hanem olykor meztelen ülepet is, hogy finoman fejezzem ki magam. A nyelv természetesen nem lehet célja az irodalomnak, a költészetnek, de nem is csak eszköze. Egymáséi. Élettársak, következésképpen kortársak. Az élő nyelv mindig korszerű. Az igazi költők attól igaziak és mindig kortársak nyelvilag is, ha korunk élő nyelvét sikerül olyanná sűríteniük, hogy abban megőrződjék a múlt minden értéke, íze-zamata, és túl azon, hogy érzékletességével, gazdagságával gyönyörködtet, egyben alkalmas alapanyagul is szolgál az utódoknak.

Bölcselkedés helyett inkább egy példázattal próbálom szemléltetni, hogy miért is szunnyadhatott el a fordítónő az említett előadáson.

Annak idején, amikor a telefont kitalálták, nemsokára rá össze akarták kötni az öreg kontinentst az újjal. Európát Amerikával. Ezer egyidejű beszélgetésre alkalmas kábel építésébe fogtak. El is készült a kábel, s a kor ízlésének, stílusának, a szecessziónak megfelelően szépen kicirádázták, megmunkálták. Annak ellenére, hogy az óceán mélyére, fenekére fektették, ahol még a halak se nagyon gyönyörködhetnek benne. El is szakad néhányszor fektetés közben, de kiemelték, megjavították. Tudtommal ma is üzemképes. Nagyon nagy és korszerű teljesítmény volt. De ha ma, a tudomány, a technika mai ismeretében, amikor az a kunszt, hogy minél kisebb közegellenállással minél több jelet küldjünk - de azért csinján a jelekkel is, lásd később —, szóval hogy minél több jelet küldjünk minél távolabbra - például Beckett, magyarban és mértéktartóbban: Nemes Nagy, Pilinszky, Weöres amikor az a kunszt, amint már mondtam, akkor ha valaki egy vidéki malom mellékesen generálta áramát egy túlcirádázott, takarékosnak semmiképpen se mondható szecessziós kábelen próbálja a szomszéd faluba továbbítani, az nemcsak korszerűtlen, hanem finoman szólva mosolygató, vagy legalábbis álmosító.

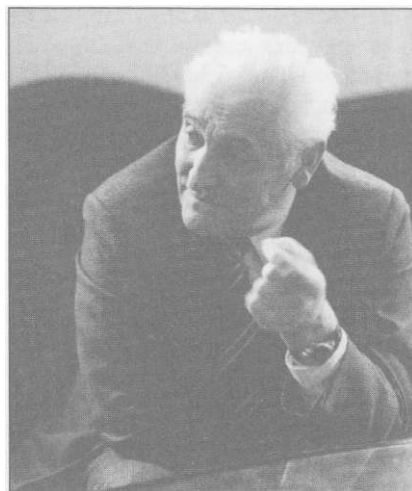
- A jó írás pontosan fogalmaz, a dilettáns igyekszik szépen írni - mondta és írta nemegyszer Illyés Gyula.

A költészet és a nyelv egymásra-

utaltságáról masabb példázataim is vannak. Ugyancsak a korszerűség jegyében. A korszerűségnek nyelvenként, országonként különböző lehet a lakóhelye, de olykor a mibenléte is.

Egyik kitűnő svéd költő, aki, amint hallottam mostanában nagy beteg, tizenvalahány évvel ezelőtt az Énekek énekének újrafordításával küszködött. Annyira elavultak voltak a meglévő fordítások? Egy kicsit megöregedtek - mondta az újrafordítással, a maradék svéd vallásos érzületre is appellálva, szeretnék valamit tenni ezért a kiveszőfélben lévő nyelvért - magyarázta. Az angol veszélyeztetné? Részben az angol is, de kiváltképpen a *Zeichensprache* - nyomatékosította németül is. - A jelnyelv. A minden fogalmat csak jelezni törekvés, a betűszavasítás. Még valami olyat is mondott svédül, amit Thinsz Géza ott élő kollégám és barátom nyelvkiharérésnek, nyelvmiskárolásnak fordított, enyhítve ezzel a svéd kolléga aggodalmán is legalább egy nevetés erejéig.

Nem tartozik szorosan a tárgyunkhoz, de ha már Stockholmban járunk,

ahová minden ősszel sóvárgó tekintetek szoktak szállni a világliteratura legelrejtettebb berkeiből is, hadd mondjam el, pletykáljam tovább, amit Thomas barátunktól hallottam ebédelni menőben. - Ez itt a híres Tőzsdepalota - bökött oldalba szelíden, s fölmutatott a valóban impozáns épületre. - Itt szoktak havonta szunyókálni a tizenkét vénnek, akiknek egy fiatalabb vén fölolvass az éppen esedékes világirodalomból. Olvas, olvas, egyhangúan, egykedvűen, tárgyilagosan. Aztán egyszer csak megemeli a hangját, a bölcsek fölriadnak, és azt mondják: ez

az! És azon az őszön az kapja azt a bizonyosat. De ez csak amolyan mende-monda, azok találták ki, azok terjesztik, akiknek esélyük sincs arra, hogy valaha is valamit föl- vagy éppen elolvassanak tőlük. Az ebéd roppant előkelő helyen történt. Az étlapot spektálva gondoltam, megkóstolom a mitológiát, a Csodaszarvast. Így hát rэн-szarvast választottam, bormártással. Mit mondjak? Autentikus volt, többézer éves. Ezután is inkább csak a nyomában járok, kést nem fogok rá, villára nem nyársalom.

A költészet és a nyelv, s tegyük hozzá, a nyelvet beszélő közösség egymásra utaltságát szemléltető példázatért szinte vissza se kell fordulnunk a svédektől, elég, ha áthajózzunk Tallinba. Tavalyelőtt télen igen bensőséges, rokoni melegségű könyvbe-mutatóm volt az észteknél, ahol azt találtam mondani, s nem minden szándék nélkül - mert évekkal ezelőtt egy oslói bemutatóm már lőttem ugyanezzel a puskaporral, de ezt is megvallottam a talliniaknak - azt mondtam.

büszke vagyok, hogy észtil, büszkébb, mint ha angolul jelentek volna meg veiseim. Egy kicsit meghökkenetek ekkora hízelgés hallatán, de jót derültek, mikor látták, mintha fizikaórán lennék, szemléltetve indokolom meg büszkeségem okát. Fölvettem egy üres poharat, szerencsére az asztalon ott voltak a szükséges taneszközök: víz és gyümölcslé. Vettem hát a pohárt, olyanformán, ahogyan a papok szokták - nem profanizáló szándékkal, csupán a játék kedvéért mondom, hogyan vettem a pohárt -, és félíg töltöttem vízzel. Csöppentettem belé két-három csöpp gyümölcslevet. Választott-e valamit is a víz ízén? - kérdeztem magasra tartva a poharat. Nem, nemigen - mondták kórusban. Erre töltöttem hozzá jó kétujjnyit a gyümölcsleből. És most? Most már igen - ismerték el egyhangúlag. Na látjátok, testvéreim - ezt mondtam annak idején a norvégoknak is ha angolul jelentem volna meg, annyit se jelentett volna, mint az a pár csöpp lé a vízben. A nagy népek önellátóak. Nem szorulnak nemhogy ránk, kicsikre, de még más nagy népekre sem. A franciáknál nincs tudtommal Shakes-peare-kultusz, és fordítva, a britek sem csinálnak olyan nagy dolgot mások nagyjaiból. klasszikusokból, mint például mi, magyarok. Ismerik, értékelik, élnek velük. Kis nép fiának-lányának igen nagy szerencséjének is

kell lennie, hogy belekerüljön a nagy népek irodalmi látkörébe. Mi, a kicsik, a még kisebbek, nem lévén önel-látóak, igyekvőbbek, iparkodóbbak vagyunk, mondjuk ki, műveltebbek is, mint a nagy népek általában. Számbe-li csököttségünkben többre töréssel, mindent ismemi-tudni akarással, ha úgy tetszik, nagyobb műveltségre va-ló igyekezettel próbáljuk egyenlővé tenni magunkat. Szerencsénkre ebben segítségünkre vannak a költőink, nagyjaink legtöbbször egyben fordító is, eképpen a világirodalom, a világ köl-tészetének színe-javát a magyar költé-szet szintjén, színvonalán ismerheti meg a mindenkori magyar olvasó. És így van ez tudtommal a több kisebb-nagyobb európai népnél is. Hát ezért merészelttem büszkébbnek érezni ma-gam észtil. Annál is büszkébb csak akkor lettem volna, ha... De ez egy másik történet.

A finnugor írók második világtalál-kozóján arra kértek föl, hogy monda-nám el a lélekszámra harmadik finn-ugor nép bánatát. A rangsorolás az én leleményem, mert az első ugye a nagy-ságos magyar nemzet, a második méltóságos finn, és a harmadik, minden dí-szítő jelző epitheton ornans nélkül az erdélyi, pontosabban a romániai ma-gyar, mert mi majdnem kétszer annyian vagyunk, mint mondjuk az észtek. Mit mondhatnék, mit panaszkodnék én a kis keleti finnugoroknak, akik csak ebben a században is olyasmiket éltek meg a volt szovjet birodalom minden népével együtt, amit ma már senki előtt sem kell ecsetelni: voltak a küldöttek közt olyanok is, akik a volt Gulagok te-rületéről érkeztek, s legalább két hétig jöttek, amíg megérkeztek a magyaror-

szági Eger városába. Olyan területek-ről jöttek, ahol - később ottjártamkor magam is a saját bőrömön tapasztalhat-tam - katedrális nagyságú felhőkben támadnak nyári alkonyokon-estéken-éj-szakákon a szúnyogok a Volga felé tar-tó folyók mentén. Ott tudtam meg, hogy az egyik legegyszerűbb kivégzési mód az volt, hogy este meztelenre vet-köztetve kikötötték egy fához az elítél-tet, és reggelre a szúnyogok végeztek vele. Borsódzó háttal meséltem egyik román kollégámnak, csak legyintett, sóhajtván is a legyintés mellé. Hát nem olvastad, hogy itt nálunk a Duna-deltá-ban rafináltabban csinálták? Derékgig piócák közé lógatták a kiszemeltet, és csak a derékon felüli részét bízták a szúnyogokra.

Mondtam volna hát el panaszkép-pen a kis keleti rokonoknak azt, hogy a nagyobbik fiam gyors számvetése szerint az utóbbi tíz-tizenöt esztendő-ben csak az ő óvodai-iskolai-egyetemi társai, barátai közül több mint hatvan-nan élnek szétszóródva, jó esetben Magyarországon, de sokuk nyugaton Skandináviától Amerikán át Ausztrá-liáig vagy éppen Új-Zélandig? Egy osztják, vogul, de egy cseremis vagy votják számára az is irigylésre méltó, hogy egyetlen erdélyi magyar fiatal-ember ismeretségi köréből egyáltalán ennyi anyanyelvi értelmiségi kerülhe-tett ki, nem is beszélve ennyi útlevél vagy rosszabb esetben is szökési lehe-tőségről. Az én bánatom az ő szemük-ben dicsekvésszámba ment volna. Is-merve hát a keletibbek sorsát, nem azt kellene-e mondanom, amit az a ci-gánylány mondott, akit a következő metafora-történetben idézek föl.

Amikor még a fiaim kisebbek vol-tak, és úgynevezett háztartási alkalm-zozatra, magyarán szolgálólányra szorultunk, nemigen volt akkoriban ilyen célú fölösleges munkaerő. Hosszú tudakozódás, levelezés után ajánlottak a messzi Keleti-Kárpátok egyik völgyéből egy lányt, akiért érte kellett mennem, mert a lány még a legközelebbi városkába is kétszer ha járt életében. Egyébként jóra való, megbízható teremtés - mondta az ajánló. Ami úgy is volt. Érte vonatoz-tam-kocsiztam hát. És a helyszínen, amikor elővezették, mint egy benn-szülöttet, akkor láttam, hogy egy szép ébenhajú, elefántcsont fogú jól meg-termett, jó tartású cigánylányt kísért elém az édesanyja nagy siránkozások közepette. Ne búsuljon, néném, nem katonának viszem, nyugtattam meg a

nénit. Ettől egyszerre elapadtak a könnyei. És józan utasításokkal látott el, hogyan s miként bánjunk az ő lá-nyával. Magam pedig már készítettem magamban a magyarázatot, amit eset-legesen a feleségem megnyugtatóra kell mondanom, ha netán kételyei, faji előítéletei lennének. Nixon elnöknek is - akkor ő volt az Államok elnöke -, neki is van fekete alkalmazottja. Mi pedig, akik nemzetiségiek vagyunk, akik mindenféle megkülönböztetés el-len küzdöttünk, küzdünk... - de nem került sor védőbeszédre. A feleségem az első kicsi meglepetés után fölmér-te, hogy valóban egy jóra való, tiszta, rendes és - sajnos, már az első este ki-derült - analfabéta lányunk van. A na-gyobbik fiam azonnal nekilátott az írástudatlanság fölszámolásához, ma-gam meg odaálltam mosogatni, hogy a házimunka se maradjon el. Pár na-pig nem is volt semmi baj, de egyre homályosodó tekintettel nézett ki az ablakon, abba az irányba, ahol a szü-lőföldjét sejtette. Nemsokára igaza lett az odaválási újságíró kollégáknak, azt jósolták ugyanis, egy hetet se fog kibírni az övéi nélkül. Ha aranyba foglaljuk, akkor se. Nem is telt ki a hét egészen, amikor szégyenkezve, könnyet is ejtve azzal állt elénk, hogy aaz Úristen bocsássa meg az ő vétkét, mert ilyen jó dolga, tudja, hogy talán többet soha se lesz életében, bocsás-suk meg mi is neki, de ő nem tud az övéi nélkül élni. Megértettük, hogyne értettük volna meg. Elmentem meg-venni neki a vonatjegyet. A feleségem meg elment vele, hogy vegyenek va-lami ajándékot az édesanyjának, ha már szolgált, ha rövid ideig is, ne menjen haza üres kézzel.

És most jön a metafora!

Akkoriban még afrikai diákok is tanultak a mi városunkban, s amint mennek az utcán szembejön velük egy éjfékete fiatalember. A mi lányunk ijedten bújt a feleségemhez.

- Jaj e' mi? - kérdezte ijedten.
- Néger - válaszolta a feleségem.
- A' mi?
- Ember, fekete ember.

Boldog mosoly ömlött szét a ci-gánylány arcán.

- Hát akkor mi még ne szóljunk semmit.

A keleti rokonoknak vigaszul, hogy vannak nálunknál is méltatlan-nabb körülmények közt, örök riada-lomban élők, akikhez képest ők mondhatják, amit a cigánylány mon-dott a nálánál sötétebb bőrű fiatallem-

ber láttán, elmondtam a következő indián történetet. - Nem a vadnyugatról, nem az északamerikai vadászmezőről valót, ahol a mintegy százharminc törzs alig több mint félmillió lelket számlál, vagyis valamivel kevesebbet, mint amennyi votják él Izsevszk környékén vagy Oroszország más vidékein. Értésüléseim egy indián paptól származnak, a hetvenes évek elejéről, és az Egyesült Államok bukaresti követségének tájékoztatójából, a nyolcvanas évek végéről, valamint az izsevszki egyetem finnugor katedrájáról, ahol udmurt-votják-magyar és udmurt-finn szak is van, magyar és finn lektorátussal. Ez a történet a gyönyörűséges Rio de Janeiróból való. Ott hallottam a nemzetközi PEN-kongresszuson.

A magyar PEN elnöke mindjárt az első nap után a rá jellemző kedves, de csipős humorral azt találta mondani vacsora utáni tengerparti sétánkon, a híres Copacabana Plaza hotel előtt, ahol különben a szállásunk volt: Úgy tetszik, mintha ez csak a sápadtarcúak kongresszusa lenne. - Magam is gondoltam ilyesmit. Csak a liftesfiú bőre kezd szint váltani, barnulni, aztán mire leérünk az alagsorba, az úszómedence kifutójába, ott már mindenki éjfekete - egészítettem ki H. M. barátom észrevételét. Meg azt is hallottam, hogy a bőr színét is beírják a személyi igazolványokba... Egy indián lány azért mégiscsak volt köztünk. Odavalósi, bennszülött. Ő tartotta a záróbankett előtti, utolsó előadást, amire már csak kevesen voltak kíváncsiak. Mindenki a nagy vacsorára készülődött, ami állítólag a világ legelegánsabb yacht-klubjában várt minket. A lány meg arról beszélt, hogy az ő törzse a brazil őserdőkben még a század huszas éveiben négyszázezerre volt tehető, s jelenleg mindössze hét-ezren, ha vannak. Nem betegségek, nem golyók végeztek s végeznek velük mind a mai napig. A lányt valahogy elfelejtették meghívni a vacsorára. Az egyik stockholmi kolléga hívta meg, a maga költségére, amit persze aztán nem kellett fizetnie. De a barnabőrű pincér a sápadtarcú urat akarta elsősül kiszolgálni, hátat fordítva bennszülött sorstársának. Előbb a hölgyet! - dörrent a pincérre a svéd kolléga. Hát akkor ti - mondtam vigaszul keleti rokonainknak ti még ne szóljatok semmit.

A szóban forgó finnugor írótalálkón egy csinos négygyermekes ész

kolléganővel ismerkedtem meg, aki egy szerény külsejű verskötetet fogott a kezében, a saját kötetét. Hány példányban jelent meg? - kérdeztem, s elkértem, hogy belepillantsak. Ötezerben - mondta szemérmesen. Ez igen, mondtam, de nem lepődtem meg. Nálunk is fordult elő a nehezebb időkben, hogy a közel kétmilliónyi romániai magyarnak tizenöt-húszezer példányban jelentek meg verskötetek, de egymilliónyinak mégiscsak nagy dolog ekkora példányszám. Nyugaton nagyon nagy valakinek kell lennie, nagyon közismert angolnak, németnek, hogy ekkora példányszámot elérjen. Próbáltam volna szerezni a kollégánó kis könyvéből, hogy észtil tudó barátaim segítségével esetleg fordítsak is belőle. De lelke fölött csak az az egy kötete volt, és azt már valakinek odaigérte. Ne sajnáljam, mert úgyse sokra mennék vele - vigasztalt mosolyogva -, mert dél-észtil van. Dél-észtil? És olyan nagy a különbség, hogy észtil nem lehet megérteni? Megérteni meg lehet, ha valaki megtanul dél-észtil. És hány dél-észtil van a világon? Huszonötezer.

Hát ezért mondtam Tallinban, hogy büszkébb vagyok az észtil nyelvű kötetemre, mintha angolra fordítottak volna. Még büszkébb csak akkor volnék, ha dél-észtil jelentem volna meg. De azért az sem olyan szégyenleni való, ha valaki magyart vagy más kispé fia t véletlenül angolra is lefordítanak.

Végezetül visszakanyarodnék a potenciális, vagyis készenléti jelképiséghez. Harminc év múltán történt, hogy tavaly nyáron a Helsink Fesztivál vendégeként ugyancsak az erdélyi, romániai versről, ez esetben a saját verseimről volt szó. Imponáló körülmények között, egy kilencszáz személyes dugig tele sátor közönsége előtt folyó purpárlén többek közt arról is beszéltem, hogy miért jártam-járhatam be eddig a földkerekség majdnem minden magyarok is lakta területét - és hol nem lagnának magyarok? Nemcsak azért vállaltam el meghívásaikat, mert így sok csodás és egyébként elérhetetlen országba, földrészre juthattam el. A valódi cél a megmérettetés vágya volt. Jó alkalom kínálkozott arra, hogy kipróbáljam azokat a verseket, melyeket én a román szocializmus körülményei közt írtam, és az még a szomszédos magyarországi szocializmustól is különbözött, azokat az én verseimet, melyeket a közös nyelven kívül a csak gyéres vagy csak

régebbi irodalmi-történelmi emléktöredékeken kívül más nemigen köthet, köthetett a közeli és távoli országokban élő magyarokkal. A nagyvilágnak, benne a diaszpóra magyarságának versek-e, annak tetszenek-e a verseim? Dicsekvés nélkül mondhatom, annak tetszettek. Ennél nagyobb elismerésre aligha vágyhat költőféle ember. Csak azon csodálkoztam, hogy bizonyosak közülük, és éppen a legrázósabbnak számítók, melyeket időközben más, nyugati nyelvekre is lefordítottak, svédre, norvégra, németre, hollandra s talán angolra is, sőt alkalmam volt néhányszor hatásukat is lemérni, azon csodálkoztam, mit mondhat egy biztos, polgári békében élő nép polgárainak az én versem, például az, hogy:

*a ház előtt egész éjszaka
ott állt egy terepjáró
égőféklámpával állt
mintha csak éppen akkor
érkezett volna mintha
éppen indulni akart volna
szellőztettem már lefekvéshez
készülődve kihajoltam
ki szoktam nézni mielőtt
az ablakot becsuknám és*

*akkor megláttam égő
féklámpával a terepjárót
nofene szaladt ki a számon
történt valami kérdezte a feleségem
semmi mondtam csak egy terepjáró
miféle terepjáró afféle
terejjáró mondtam a függőnyt is
eligazítva innen is talán
látható mondtam az
ablak sarkához húzódva...*

De hosszú a vers, nem folytatom. Summa summarum: a házaspár nem tud elaludni. Fél. Egész éjszaka félnek. Hogy mi féltünk, annak oka volt. De mitől fél a svéd, a holland vagy éppen a hidegvéréről híres angol? Miért mond számukra is a vers. És mit mond? Ha nagyképu volnék, azt kelene mondanom: a század belenőtt a versembe. Arról van szó, hogy a félelmeink nem egymásba oldódtak a vasfüggöny lebontásával, hanem egymásba olvadtak. Mindegy, hogy a Szekuritate, az ÁVÓ, a KGB vagy a maffia kocsija áll-e a házunk előtt. Bármikor, bárhonnán elrabolhatnak, fölrobbanhatnak. A századvég nagy egyetemes életérzése, sajnos - erről beszélgettünk a finnekkel -, a századvég nagy közös életérzése: A FÉLELEM. ■

Halász Anna

VÁLASZ EGY KÉRDŐÍVRE

Hat és fél év után választ kaptam a német Vöröskereszt arolseni nemzetközi keresztszolgálatától, anyám és a magam deportálásának nyilvántartott nyomairól és apám haláláról. A keleti fronton szabadulva, jóformán a csatatéren, nem volt kitől igazolást kapjunk vagy kérjünk: a Vörös Hadsereg Danzig ostromával volt elfoglalva, mi meg találmra menekültünk el az ágyútűzből - véletlen alkalmatosságokkal, három és fél hét alatt vergődünk haza Váradra. A nyírtott fejünk s a csíkos rabruhánk a rávart számmal volt az egyetlen igazolványunk. A ruhát kölcsönadtuk egy kiállításához, és nem kaptuk vissza, csak az egyik kiskabát-ról lebontott szám maradt meg. Apám holtta nyilvánítását a számmal együtt anyám valószínűleg eredetiben küldte el a Ceausescu-féle 1970-es jóvátételi beugratáshoz. Erre a magyar kárpótlási folyamat beindulásakor jöttem rá. Ezért fordultam Arolsenhez, 1991 júniusában. Anyám még azon az őszön meghalt, s csak az idén merült fel a lehetőség, hogy deportálásban elhalt szülőkért jóvátételt adjanak. Apám holtta nyilvánításának másolatát válaszbélyeges borítékkal és okmánybélyeggel kértem a nagyváradai anyakönyvi hivataltól - nem találták. Végül a beadványom elment két tanulóvalomással; egy Pesten élő kollégától, aki fogolytársa volt, és egy Váradon élő kollégától, egykori szomszédaink fiától, aki elemista gyerek volt, amikor minket elvittek.

Egyáltalán nem számítottam már az arolseni válaszra. Jeck levéltáros arról értesít, hogy anyámat és engem megtaláltak a hazatértek névsorában, majd így folytatja: „Fájlaljuk, hogy édesapja halálának igazolását kell továbbítanunk önnek, és utólagosan kérjük, fogadja őszinte részvétünket”. Mellékeli egyúttal a dönrhau Gross Rosen koncentrációs tábor fogolynilvántartásából apám személyi lapját, amely az elhalálozást és elhamvasztást is feltünteti, s hozzá egy kérdőívet a hiányzó anyakönyvi és egyéb személyi adatokról, hogy az úgynevezett elhalálozási könyvbe pontosan bevezethessék és a szabályos halotti bizonyítványt kiállíthassák.

Megjelent *A Hét* 1998. január 15-i számában

Köszönöm, fogadom őszinte részvétüket, s kicsit mosolygok a fiatal, lelkiismeretes tisztviselők zavart tapintatán: ötvenkét éve tudom, hogy apám nem él, csak épp bizonyítani nem tudtam. Valahol ez is beletartozott a Holocaustba: hogy az esetleges túlélők még a bizonyítékot illetően is üres kézzel maradjanak.

S most itt van előttem ez a nyilván tartási kivonat: 1 488 697. szám alatt, kiadták 1997. október 31-én. A mellékelt kérdőív, amely mindenekelőtt arra is kiterjed, hogy egyetértek-e kitöltésével (igen, egyetértek) nem foglalja magában mindazokat a pontokat, amelyeket a dönrhau nyilvántartási lap kitöltetlenül hagyott, mivel ennyi idő után már mindegy, vagy esetleg egy szabályos halotti bizonyítványba nem tartozik bele a kérdés, hogy a halott foglyot annak idején ki és hol tartóztatta le, s a halál okát sem szokás tán feltüntetni. Megpróbálom hát kitölteni a személyi lap hiányos rubrikáit is, a kérdőívvel együtt.

Szóval, kibontottam az arolseni borítékot. A papíron ez áll:

Név, keresztnév: Herschdörfer Hugó
Nemzetisége: magyar

Született: 1883. április 7-én (ez téves: 1893-ban született).

Családi állapot, szülők, végzettség, foglalkozás, lakhely és még sok minden - például a letartóztatás helye, időpontja, végrehajtója - válasz nélkül marad.

Fent nevezett a Gross Rosen - Dönrhau KZL (Kommando Wüstegiersdorf) foglya. *Fogolyszám:* 44 790.

Kategóriája: Zsidó.

Hova szállították tovább: Sehöva. A fogoly a Gross Rosen - Dönrhau KZL (Konzentrationslager) Wüstegiersdorf kommandójában meghalt, 1944. november 6-án.

A halál oka: nincs feltüntetve.

Elhamvasztották.

Megjegyzés: nincs.

Eddig az 1944-es nyilvántartási lap. A nemzetközi keresztszolgálat kiegészíti azzal az információval, hogy a 44 790-es fogolyszámot Gross Rosenben 1944 június elején adták ki, az Auschwitz koncentrációs táborból érkezett transport egy foglyának.

Az aznapi újságot az arolseni levéllel együtt vettem ki a postaládából, rajta a dátum: november 7.

Hát akkor vegyük a kérdőívet.

Az elhalálozott Hugó Herschdörfer (Herschdorer?)

Családneve: Herschdörfer - *Keresztnéve:* Hugó - *Esetleges születési neve* - nincs más, nem változtatott nevet, mint én.

Foglalkozása, esetleges végzettsége: Jogot tanult, csak az ügyvédi vizsgája s a doktorátusa hiányzott, de az 1918-as impériumváltozás folyamán már nem tudta befejezni. 1920 és 1940 között faipari tisztviselő volt, négy évenként váltakozva állásban vagy állástalanul.

Vallásfelekezete: izraelita.

Születési helye: Fogaras - *Esetleg a megye is:* Akkor Fogaras, ma Brassó. (Itt a születési bizonyítvány kéretik, felkiáltójellel - hát ha a váradi halottá nyilvánítást nem találják ebben a hanyag, zavaros bürokráciában, akkor egy múlt századi születési bizonyítványt, impériumváltozások és rendszerváltások után hogy tudnák kiasni? Odautazni anyagi és fizikai erőfáfordításban egyaránt meghaladja a kondíciót. S ha volna is rá mód, kétséges, hogy megtalálnák.)

Utolsó lakhelye: Nagyvárad, Kálvária utca 5. - Bihar megye.

Családi állapota: Nős, két gyerek. *Feleségének neve, lányneve, keresztnéve:* Herschdörferné Becker Ella.

Házasságkötés dátuma és helye: 1920. május 6. Petrósz-Pietroasa, Bihar megye. (Megint az abszurd kérdés: a bizonyítvány... Lásd, mint fent.)

Felesége halálának dátuma és helye: 1991. október 7., Bukarest.

Az elhalálozott apjának neve: Herschdörfer József.

Anyja neve: Herschdörferné Hermann Vilma.

Állampolgársága (állampolgárságuk): Akkor magyar, azelőtt román, még azelőtt... azóta... a jövőben...? Netán Európa...?

Megjegyzés: Van, igen, van megjegyzésem. Elsősorban: mit ér az állampolgárság, ha az állam egy szuperszuperhatalom parancsára polgárainak egy bizonyos, félmilliónál nagyobb kategóri-

ájáról másodpercek alatt leveszi a kezét, hogy az veszítse el emberi jogait és polgárjogát? Ha az állam nem védi tovább, és kitaszítja az emberek sorából, akkor mi az állam? Társadalmi szerződésből született respublica, ami kölcsönösséget tételezne jogok és kötelességek ügyében - vagy üres szó? Vagy még rosszabb: intézményesített tömeggyilkosság, aminek ma új, változatos formái és ürügyei vannak...

S most egészítem ki a fogolynyilvántartás bizonyos adatait.

Elsősorban, ismeretes, volt ott sok más kategória is: lengyel, német, francia stb. polgári politikai fogoly, kommunista, homoszexuális, bűnöző, sikasztótól gyilkosig - ez utóbbiakból kerültek ki a kápók. A nyilvántartás következő kérdése:

Ki tartóztatta le a későbbi 44 790. számú Gross Rosen-Dörnhau-i foglyot?

Válasz: a foglyot a magyar királyi csendőrség tartóztatta le és kísérte be családostul 1944. május 5-én a nagyváradi gettóba. Végül:

A halál oka: Ismeretlen, a bejegyzés szerint. De én ismerem! Dr. Imre Andor bőrgyógyász, volt fogolytársa mondta el, hogy apám Dörnhauban ételosztó volt - és éhenhalt, mert csak arra ügyelt, hogy a serdülő fiúknak jusson elég (?) étel, és neki magának nem egyszer nem jutott.

De öt hónap? Egy ép, egészséges, ereje teljében levő férfi felörlődéséhez?

A negyvenes évek kezdetétől egész Európában pusztított az ős-AIDS, a társadalmi-közéleti immunelégtelenség, megelőzve évtizedekkel a testi kór vírusát: Radnóti *Hamadik Razglednicájának* sorait: „A század bűzös, vad csomókban áll, / Fölöttünk fű a förtelmes halál” - a mai fiatalok nem a munkaszolgálatos századra, hanem magára a huszadikra értik.

Az öt hónap előzményei: Röviddel a bécsi döntés után, még 1940 őszén Herschdorfer Hugót leépítik a marosvölgyi, gyergyóvárhegyi fűrésztől a 2. zsidótörvény alapján. Ő az érintettek közül a legújabb, a többieknek szerzett jogai voltak. A keleti háborút közvetlenül megelőző hónapok során - itt, *akkor* határvidéken máris - elvitték azokat a zsidókat, akik nem az 1940-es Magyarország területén születtek. Hugo is, a fia is Dél-Erdélyben született, s ezért menekülni kellett vissza, az ország belsejébe - pedig a tankönyveink hátán ott volt a három térkép: kétoldalt

Nagy-Magyarország, közötté a trianoni, illetve az 1940-es térkép, s hozzá a felirat, hogy: így van, így lesz, nem, nem soha! A német hadvezetés által megvont határ megcsönkította a fő vasútvonalat, kikanyarította belőle a vasúti csomópontot, Székelykocsárdot, aminek így a román vasút se vehette hasznát, csak a német katonavonatok közlekedhettek háborítatlanul. (Állítólag nem volt ez galád stratégiai sakkhúzás, csakhogy ebbe a zugba esett az aranyosgyéresi Sodronyipar-vállalat, s annak főrésztvényese ott volt a tárgyaláson a román küldöttségben, kissé elájult, megszánták, és meghagyták neki a gyárát, amit majd nyolc év múlva államosított a kommunista kormányzat.) Bennünket - és még mennyi mindenkit! - nem szánt meg senki. Elköltözni bútorostul, úgy, hogy a holmit átrakják vagonból teherautóra, majd újból vasúti kocsiba - mindez megfizethetetlen volt egy leépített család számára. Szüleiméknek mindenük ottmaradt. Másfél évi állástalanság során felélték a zongorát, majd amikor a fia bevonult munkaszolgálatra, hogy rendesen felszerelhesse, Hugo eladta a hálószobát is. Akire rábízta a többit, azt is deportálták 1944 tavaszán. Felesége, Ella 1945 tavaszán hazatérve, nem talált meg semmit.

Hugo még két évig dolgozott aztán a váradi zsidókórház adminisztrátorként - neki kellett pénzt szereznie azoktól, akiknek volt; de a kórházra azt mondták, hogy feneketlen zsák. Előszobáztatták hiába, s ha szerzett hivatalos áron szénkiutalást, nem volt miből kiváltani. Minden nap munkát hozott haza az irodából - az előszobázás és ügyintézés miatt nem maradt ideje ott benn elvégezni a könyvelést. Késő éjszakáig vezette a kimutatást a közpénzek hű kezeléséről. Ötör kelt, hogy tüzet rakjon, hogy a felesége s a lánya melegben keljen fel, mosakodhasson. (Ez az örök otthon-élmény nekem: hajnali félálomban látom, ahogy az esti parázsról fellobban a tűz).

És folyton éhes volt. Ella nem főzhetett annyit, hogy kenyérrel fényesre ne törölje a lábást. Mégsem fogott rajta. Ledolgozta, letöprengte, leaggódta. Többet tudhatott, mint amit elmondott az övéinek.

1944 hűsvétjára mégis kivételesen gazdag tartalékot gyűjtött fel a kórháznak, bár háború volt és élelmiszerkorlátozás. Egy adatra emlékszem: hatezer tojás. („A vonatetön hasaltam keresztben, / hoztam krumplit, a zsákban kö-

les volt már, / néked, én konok, csirkét is szereztem / - s te már sehol se voltál”. Tőle kaptam az első József Attila kötetemet, a Cserépfalvi-féle Összest. Megvan ma is. Egy kereskedelmi ügynök hozta be a kórházba: „Oly szép, legszívesebben magam megvenném, ha tehetném” - mondta. Hugo belelapozott, elolvasta az *Ady emlékezetét*, kifizette, és ideadta a könyvet nekem).

Március 19-én a városba érkező német csapatok elsőnek azonnal elfoglalták a zsidókórházat az SS-nek. Bejött a mütöbe egy SS-tiszt, körülnézett, mondván, hogy igen, ez nekünk elég jó lesz - és kiment. A sebész, Éliász doktor pedig befejezte hibátlanul a hasműtétet, és elájult. A kórházat két óra alatt ki kellett üríteni. Az igazgató, a főorvosok mind, mindenki hazaszaladt, s ottmaradt Hugo egy úgynevezett cseleldekönyves fiatal orvossal s a keresztény kapussal, és széthordták a szomszédságba a betegeteket. S aztán, míg mindenki más a családjáról gondoskodott, Hugónak egyedül és elsőként ott kellett maradnia az SS-ekkel és átadnia nekik leltár szerint mindent. Egy hétig még hajnalban ment, éjjelig marad - végül egy hét múlva hazajött három hőmérővel.

Sohasem volt beteg. Az első világháborúban sem sebesült meg, csak egy idegsokkos tünete maradt: nagy feszültségben reszketett kicsit a feje. Ekortól egyre gyakrabban, összevont szemöldökkel, egyre komorabban húzódott magába, s a feje reszketett.

A csendőrök, ahogy értünk jötték május 5-én, lehúzták az ujjukról a karikagyűrűt. Egy nappal a huszonnegyedik házassági évfordulójuk előtt. Kísértenek ezek az egy napos különbségek: most egy nappal a halála évfordulója után kaptam az arolseni levelet.

A gettóban is a kórházat szervezte, hajnaltól sötétedésig, egy befejezetlen zsinagógában, külön férfi és női osztállyal, ami a rítus szerint készen állt. A többi férfiak a rokonságból legalább erőt gyűjthettek a semmittevésben, felették a behozott tartalékokat, amikor már világos volt, hogy elvisznek minket - ő nem is volt jelen.

Amikor már a vonathoz vittek bennünket a csendőrök, öten összefogóza mentünk - már tudtuk, hogy ötös sorokban kell menni, s a rokonságból több sor is kikerült -, egy csendőr kirángatta közülünk Ellát, és odanyomta az előttünk levő hiányos sorba, valami mocskos, tetves alakok közé. Ella

csak annyit mondott, hogy de kérem, mi itt öten egy család vagyunk - s a csendőr két ököllel esett a fejének. Én meg fogtam szorosan az apu kezét, hogy vissza ne üssön, hiszen szükségünk van rá - mennyi hiú remény. A feje nagyon reszketett. Többet azután nem beszélt.

Negyven évvel később értettem meg az egészet. Amikor utolsóinak maradt fogarasi nagynéném meghalt, mostohalánya ideadta nekem a családi képeket. Azok közt találtam örökkékalapos nagyapám fiatalkori képét - kakastollas kalappal, csendőregyenruhában, amely még a k.u.k. idők óta nem változott. A liberális XIX. században, a Monarchiában már egyenjogú volt a zsidó, lehetett csendőr is, tölthette köteles újoncéveit a belügyi elitalakulatban, mint bárki más. (Az intézmény akkor még csak a bűnözők után járt; a csendőrsortűz fegyvertelenekre a századforduló, a kilencszázas évek aratósztrájkjaiban született.) Szépen állt nagyapámon az egyenruha, jó tartású és nyúlánk volt, mint mind a hat fia. Hugó erre a képre kellett hogy gondoljon, amikor fejbeverték a feleségét.

A vonatba nem fértünk fel mind. Vagy kétszázunkat visszahoztak és bezártak huszonnégy órára az ortodox zsidó templomba. Ott kuporogtunk a keskeny padokban, nők, férfiak vegyesen - kit érdekelt már, hogy elkülönítse a nőket a karzatra, miközben a pólyásgyerekeket is itt, a padokon tették tisztába, itt biliztették a már járnai tudókat - és az is lehet, hogy volt, aki valamelyik hátsó padban csendesen agonizált.

Hugó a vagon sarkában ült, ahol valamivel a feje búbja alatt két keresztgerenda találkozott, s a kerékszaktolás ritmusára ütögette a tarkóját. Vállig felhúzta a térdét, hogy Ella kényelmesen, kinyújtott lábbal heverhessen az ölében, anélkül, hogy a többieket zavarná. Nyolcvan voltunk a vagonban.

Nappal érkeztünk Auschwitzba, nagy volt a nyüzsgés, volt időnk elbúcsúzni. Én már sodródtam a sorral,ők még hátramadtak ketten, és csókolóztak, mint mindig. Herschdörferéknél abban nőttek fel a gyerekek, hogy a szüleiik csókolóztak, mint a szerelmes kamaszok... Ella egyszerre kitépte magát, és se szó, se beszéd, rohant a sor után. Hugó annyit láthatott, hogy a kapun, az Arbeit Macht Frei kapun át egy

SS-tiszt viszi a lányukat. Bár csak azt is látta volna még, hogy Ella utoléri...

Ez lehetett az utolsó csepp: hogy óvott, dédelgetett felesége magára marad, s nem támogathatja, nem védelmezheti többet.

El nem tudta volna képzelni, hogy a kényeztetett kedves - győzni képes tigrisanya.

Hát mi volt ez? Szerzett immunelégtelenség, vagy rámért immunelégtelenség? Kitervelt, kiszámított, vagy automatikus kegyetlensége a kornak, hogy hatványozott többszörösével terhelje a kiszemelteket, mint amennyi kibíráható? Pedig az is sok: dédanyám szokta mondani, hogy ne adjon Isten annyit, amennyit kibírok.

Amikor a kamaszfiuknak próbált több ételt adni, tán arra gondolt, hogy hátha valahol egy női lágerben is akad valaki, aki növelni próbálja a kamaszlányok adagját. Imre Bandi doktor még elmondta, hogy az utolsó napokban vitaminokkal próbálta feltáplálni. (Ugyan honnét szerezhetette őket?) Hugó már agonizálva, világos öntudata végső erejével három kis répát nyomott a kezébe.

Honoráriumnak.

Ötvenegy éves volt.

Úristen, a fiam lehetne.

Bizonyára nem volt az egyetlen, aki a képesség, tetterő, jóakarát törekvéseit minden konok szívóssága árán is porrá hullni látta. Sőt, a diktatúrák lényeges mozgásiránya ez: mert minden önálló, öntörvényű cselekvés becsületes sikerre vezetne, de az veszedelmes. A meddő rabszolga-engedelmesség, az biztos és megnyugtató. A század jó minőségű emberei alkották az eleve vesztesek mérhetetlen hadseregét, a hatalmi struktúrák, hadigépezetek tiprolánctalpa alatt.

Ha meggondolom, hogy diákkorában közjogi, politikai pályáról álmodott... De amint egy hosszabb állástalanság után jobban kezdett keresni, amit az övének megvett, azt megvette bátyja árvájának, apja özvegyének és árvájának is... Nem volt módja gyűjteni, anyagi javakat, üzleti sikert felmutatni. A történelem válságai és buktatói s a családfenntartás között szükségképp elmaradt bármilyen életműnek a kilátása is, bármilyen szellemi pályán. Beteljesült hivatása egyedül az volt: a családfő. Adva volt egy kivételesen boldog házasság és két gyerek. Házat

sem vehetett. Forszírozta gyermekeinek az iskolát, a minden áron érettségig, muzsikát, nyelveket. Építette útjukat a szellemi pályák felé.

És most hadd mondjam Horatiuszsal: Exegi monumentum.

Mindkét gyermeke túlélte a túlélhetlent. Ma is élnek mind a ketten. Jó géneket örökölték. György, illetve német útlevél szerint Georg 1921-ben született, Anna 1928-ban. Szívük, tüdejük, agyműködésük ép. Mozgásuk - a többé-kevésbé halk nyögések ellenére - lényegében nem változott. Pedig apai- anyai ágon örökölték a tudóérzékenységet. Mindkét család réme volt nemzedékeken át a fiatalokat lekaszáló tüdőbaj. Hugó és Ella - mindketten temettek testvért - mind a két gyerek tüdőgyulladását, mellhártyagyulladását, krónikus hylusfertőzését kigyógyította: jó kozttal, tiszta levegővel - Davos helyett valamelyik tehetősebb rokon kertjében. A két és félhavi kúra során a kilencéves Anna kozstjához csak a szorosan vett nyersanyag egyhavi fizetésbe került. Történetesen akkor éppen volt miből. De az eredmény eltartott Auschwitzig, sőt házáig.

Késői kishúgát féltestvérét is elvitte Hugó a gyergyói fenyvesekbe - de már hiába. Gyógyszer nem volt még, alig kezdték felfedezni a szulfamidokat.

Ház helyett a gyerekei fejébe, egészségébe, érzékenységébe investált - és nem csak a szűkös pénzt. Többet: élményvilágot, attitűdöt, kultúrát örököltet át, s az ő számára kudarcra ítélt ambíciót.

Ők ketten - vagy négy-öt, szerencsésebb tájakon született unokatestvérel együtt - az első diplomás nemzedék a családban. Persze, későre teljesült be, hiszen kifosztottan, apai háttér nélkül, a maguk erejéből kellett, már a szakmájukba dolgozva, tanulniuk és vizsgázniuk.

Georg harmincnégy évesen, Anna harmincévesen végzett, Georg Frankfurtban filmoperatőr, Anna Bukarestben újságíró. Magyar újságíró.

Végül: az éhenhalt és elhamvaszott, 44 790. számú Dörnhau-Gross Rosen-i fogolynak két unokája van. Gyuri negyvenhat éves fia, Gáborjónévű grafikus: Gabriel Herschdörferként szignál, Düsseldorfban él. Anna fia, Ádám - késői gyerek, húsz évre rá született, hogy a háború s a Holocaust véget ért - doktorandusz az Egyesült Államokban: magfizikus kutató.

Lászlóffy Aladár

SOSEMELÉGIA

„Időnként dobj palackot az üzenetbe”
(Karlovy Vary tanácsa Karlsbadi Shaw-nak)

Az emberiség egész bölcsesség-sorozatának mindjárt az elején az a kontraproduktív és kontraszelektív, kicsinyes gesztus áll, hogy egy Szókratészt kiiktatnak. Egy Szókratésztől szabadulnak meg, őt likvidálják, mintha még a legkülönbek is, a kedvenc ógörögök is *a disznók elé szórt gyöngy* tételének igazolásán ügyködnének. A kezdet kezdetén. A széplelkek közben igyekeztek javítani a csapateredményt. De hát mit érnek az ámolygó, álmodozó nemzetközi költőkonferenciák ott, ahol már minden feszíven szállongó steril hímpor, még jó ha nem pernye lett a pénz, az erőszak és manipuláció korában. Valami mutáns majom sapiens markában? Valaha egyetlen költőt elég volt bevetni, hogy ki-mozduljanak a holtpontról a dolgok. A metafora értékű történetecske szerint amikor Spárta segítséget kért, az athéniek azt válaszolták, nincs módunk csapatokat küldeni, de útnak indítjuk hozzátok Túrtaioszt. Aki aztán az élre állt és... És azóta tucatszám nyertek a nyelvek és kultúrák - nem egymás ellen, hanem egymással párhuzamos pályákon, mit csatákat, egész világbajnokságokat a maguk Dantei és Petőfije, Walt Whitmanjei és Walter von der Vogelweidei, Eminescui és Puskinjai révén... Mekkora kín tudni erről, és hiába érvelni vele. Akkor is, amikor a zörgő seregek előre-hátra útjai keresztették, s akkor is, amikor nem, a kultúrák portalan hadiutait és hangyaösvényeit. De egymásért is síró jeremiásai a nyelvnek, az irodalomnak, kultúrának csak a megszenvedett megértés igazán késő, lehet már túl kései gyümölcssei. Gesztusok. Amikor akár egyszerű empátia, akár analógiaérzet és mementőveszély mondatja ki egymásért és önmagukért, hogy „Szobor vagyok, de fáj minden tagom...” és hogy „Hirosima mosolya” mindenki koponyáján fogja feltárni a fogsort. Nem fél-

tem a világot mégsem. Sem a feldúlt csecsen falvakért, sem a balkáni, sivatagi, őserdei rézbőrű-mohácsokért, néger-világosokért, indián-trianonokért. Minden Musza Dagh anyagi értelemben romkert, rompályaudvar lesz a legutolsó kibíráható szényegbombázás vagy földrengés után, ahol a megállt óra megmerevedett szív-számlapjáról olvassák le ezután, hogy az új időállapot: a mozgás megszűnése lett. Szellemi értelemben pedig hasznos szimbólum leszen, megrendülések és katarzisos erőforráskészlete. Ha marad normális nemzedék, következik még méltó folytatás. Nem féltem a világot attól a Coca-cola-sovinizmustól sem, mely a már valóban elkényeztetett Far West felől csábítja az álmodó fiatal nyomort rosszul felhúzott trikók halandzsaszövegeivel, nehezen kifizetett dobozos lötyök és kriminálisan kiejtett amerikai-eszperantók majomparádéival. Ifjú proli-Európát, hogy a vak vadnyugaton kimerült s kivénült sznobériából többet markoljon, többet tudjon a popsztárokról, mint annak előtte, de érte is megszenvedő széky, móc, polák, rác, jiddis, sváb, megalázva slézingerkedő és leitatva janicsárkodó őseiről. De féltem a közönytől, mely a csalódás után úgy éri utol az elázott, átázott lelkeket, mint a széltépte, becsapódva becsukódó ernyőt a rozsda.

A tudósok megállapították, hogy Henderson szigeten él egy madárfaj, mely bizonyára valami átkelés, vándorlás, vonulás alkalmával szállt le ott megpihenni, s ottragadt, ottszorult. Mert pozitíve állítható, hogy máshol nem él már az a faj. Egy madár-robinzon tehát, melyről sok minden eszünkbe juthat. Például a migráció. Hatalmas mozgásműveleteit ismerjük egész népességeknek, egyfelé tartó törzseknek, egymást taszigáló, egymáson felörlődő tömegeknek a történelem hajnala óta, a

népvándorlással bezárólag, de az „emigráció” csak azóta jelent meg. Ahogy a tenger kicsap dagálya óráiban messze az elvileg partvonalnak tekinthető területen túl s aztán visszavonulva, otthagyhát a mélyedésben akár tányit is vizeiből; ahogy áradáskor tízszeresére nő a betöltött meder, s a vizek megnyugvása után az árterületen maradt kisebb-nagyobb tükrök felszívódásra és felszáradásra vannak ítélve; ahogy új medret választ a folyó, s a régi meder bejárata eldugul, elsovrad, feltöltődik, s ott maradnak a holtágak, morotvák; ezek mégsem tekinthetők emigrációnak. Csak olyannak, ahogy expanziója csúcán az iszlám folyamatos, tápvonalakkal biztosított előőrsékként voltak berberék, arabok, közép-keletiek, akik Andalúziáig, Granadáig hatoltak; ahogy a római birodalom minden irányban otthagya a maga pax romanájának és lex romanájának mindenértelmű receptjeit és recipienseit, a kora középkort úgy beoltva, mint valami élesztődarabka a kelés előtti kenyéret. Az emigráció az valami elvonulás, valami menekülő vagy tiltakozó gesztus, rendszerint nagyon is öntudatosok kis egyéni gesztus egybeeső eredménye.

Másik kísérlet - a sajnos több évszázados magyar gyakorlatból levezethetően is - az emigráció meghatározásának körüljárása, hogy az emigráció valamiféle kihelyezett, csomagmegőrzőbe, netán külföldi bankba helyezett szabadság-betét. Legalábbis ez a lüktetés a normális, ahogy azok a feltételek megszűntek, szüneteztek - általában, többnyire, szokás szerint hazajött... Még egy dühös óriás, Victor Hugo is, ha elfogadható már otthon a helyzet javulása!

A többi magánügy, magánbeépülés, magánboldogság és magánbeolvadás. Jósika, Dante, Ovidius s más otffejlesztettek nem engednek „más-

képp gondolkozni" arról, hogyha valaki ottfelejt magát. Az szimpla, emberi joggal igazolható kivándorlás, töltését, előjelét, szavatosságát idejét feladó szelíd helyváltoztatás.

A szakorú, amikor az következik be, amit Szilágyi István döbbenetes metaforája mutat fel: „Egy idő után már nem annak kellett magyarázkodnia, aki vonatra ült, hanem aki maradt...” De hát végül is mindent „békévé” old a száműzött Diogenész legendás feleselése, mikor tulajdon polgártársai elítélték: „Én pedig arra ítélem őket, hogy maradjanak örökre Szinopében!”

Az emigráció is, a helyben maradás is felérhet egy földönfutással, s lehet a legnemesebb helytállás mindkettőből. Sose feledjük, hogy nem a határon kezdődik és végződik („visszanéztem félutamból...”), s nem is a tulajdon bőrünkönél végződik. A magatartás egésze olyan mint a kesztyű, csodakesztyű, mely századok alatt nemhogy elveszti újabb és újabb hámrétegeit, hanem mennyei vagy pokolbeli bokszkesztyűvé, bunkóvá, buzogánnyá, Damoklész-Rodostójává duzzad azokon, akik valaha is belebújtak, belementek. S a nemzetek mind benne voltak, vannak. Vörös-tengerek és Csendes-óceánok előtt, után, közben. Így válik Kolumbusz Európa lelkének Mózesévé.

Mert az se igaz szerencsére, ahogy Fazekas szerint - s a megfelelő lengyel, ír, skót, baszk, román, finn, flamand Ludas Matyik háromszor adják vissza! Soha. Se a jót, se a rosszat. Ezért fölösleges a - nem tudni miféle ijesztgetésül, mert biztatásul aligha szolgáló - nemzethalál-jóslat ismételtetése. Akár vége is szakadhatna az önsajnáltnak, annyira nyilvánvaló, hogy minden népnél volt Mohács és Trianon, és ennyi „mindenki” közül mindig van, aki épp a legrosszabbul áll. És áll az is, hog a sorra mindenkit (egymást is) munkába vevő istenostorok, tatárok, törökök, vasasnémetek, kurucok, labancok, hajdúk és hajdukok, belügyisek, külügyisek, gestapósok, gestanyósok, csekisták, szekusok, stázisok, udbások, inkvizitorok és terminátorok, valódi és falra festett mumások soha sehoh a világon nem mindenkit deportáltak, feketeautóz-

tattak, kínoztak, zsaroltak, korrumpáltak és vásárolhattak meg, hogy csupán fekete-fehér (vagy vörös-fehér), igen-nem, igenlő és nemelő emberroncsok maradjanak a prérin: egy elnyomorított emberiség és egy kivételezett. Nem mindenki torzult el törvénszerűen egyik vagy másik irányba. Tehát semmilyen eltorzító szögből, elnyomorított, felejthetetlené hajlított, tört, ingerelt, hergelt állapot felől nem volna szabad elfogadni az élő emberi világ, a nemzetek és nemzedékek summás jellemzőit. A kérdés az, hogy a diagnózis felállításakor a rossz lelkiismeretűeknek, a sérülteknek, a kedélysenyvedőknek, a bosszút esküdötteknek, a leszámolóknak, a lelki gyomorba-josoknak, a duzzogóknak, vagy az elpusztíthatatlan életkedv és folytonosság letéteményeseinek, az örömtől is ismerőknek, a „normálisoknak” a megítélése válik döntővé, kerül túlsúlyba, előtérbe. Amióta a fáról lekecmeregtünk, minden úgy viselkedett velünk, úgy hatott reánk, akár a fadarabra az esztergakés; viszont nincs nagyobb csődje az időnek, mintha egy kész kuglibáb gög-jében vagy dűhrohamában visszavággyik bunkónak.

Hogy van az, hogy... mi a rejtélye annak: egyik az agyrémeiben is hisz vakon, s ez ad neki erőt, másik utólag abban se hisz, arról se tud már, ami erejét jelentette, önértetét jelenthetné. Az időnek hány ilyen Sámsonja tántorog, haja fosztva, megvakítva itt körül! Csak egy kozmikus Hamupipőke tudná a választ, aki ama nagy hagyatékhalomból valaha még szét tudná válogatni a hunok, dákok, gótok, gepidák, morvák, besenyők énjeit, génjeit, akik minden lehetséges kombinációban újabb énné testesültek, s úgy vitték magukkal a mérkőzés megkaparintott tétjét egy-egy magasztos pillanatra, mint a játékosok a stafétát. Igen, csak hát kinek a „klubja”, klánja, közege esküdhetne, hogy végig, mindig, játékosról játékosra ugyanahhoz a csapathoz tartozott, s hogy az a csapat, egyes-egyedül az - csupa Grál-lovagból állt? Itt már régesréggen, mint a rögbimeccseken az az ovális labda, csakis a nyelv röpköd s csúszik ki, száll, száll vagy zuhan a két égig erő kapuléc között, a rivali-

záló fejek felett, az ellenfél térfeléről az ellenfél térfelére, mint egyetlen valóban megfogható, bár síkos szimbóluma az elkülönülő csapatoknak, melyeket azért, épp labdaként, össze is hoz.

Az ablaküvegen iszonyatos lassúsággal báloznak a jégvirágok. Az utolsó kettő ölekezése épp most kattan össze szürkén, mint a bilincs. Reggelig még homályosabb, még átláthatatlanabb lesz a világ felé a szemhatár. Mégis vonulunk, ki bandukolva, ki tánclépésben. A hangyák s a kamionok megszakíthatatlan jövés-menése. Az ablak is határ, nem csak az ablakon túli vámház, sorompó, drótkerítés. És határ a tudat, a képzelet is, Az ember sorsa pedig maga a járás, elmozdulás, utazás. Migráció. A madárfióka kikel, pár hétig tátog, bekapja és szárnyizommá asszimilálja a környék tetemes szunyogmennyiségét, aztán egy reggel, mikor eljön a parancsoló időpont, már neki is vághat - oda-vissza - délnek. Honnan tudja, hová? És hány határon kell átkelnie? Az emberporonty a hangok, a szavak, a betűk milliárdjait fogyasztja el ugyanerre a célra. Honnan tudták a gótok, a gepidák, hogy hova-merre népvándoroljanak? De tudatában van-e korunk embere, a tájlakó, a szökevény, a honvédő, a menekült, az emigráns, a hadifogoly és a hadügyminiszter, a vendégmunkás, a költő, a turnézó popsztár...? Mert minden látszat szerint mindenki tudja, hova, merre? Mint egy hangya. Mint egy rigó. Mint egy gepida. Mint egy török kamionos. Van aztán fordított eset, az egyszeri emberé: rendre „járt” az Osztrák-Magyar Monarchiában, Csehszlovákiában, Ukrajnában, a Szovjetunióban, anélkül, hogy kimozdult volna valaha is Ungvárról.

Valahol a kettő között van: mennyiben hatja át egy kor szellemiségét akár a befejezett, a végleges érték is; mekkora a kockázata annak, hogy a nagy szórásban, mint a kozmikus por, a napszél, nem vitorlát, de egy lepkeszárnyat se lep be csillagezüstjével a kiváló mű hatása sem? Hányszor nyargalunk el a tökéletesség mellett, épp őt keresvén tovább? Ezúttal megint telitalálat Márai hullámhosszán szólítani meg a

szintézist, kérdezni, kérni egy választ. Szokás szerint és lehetőség szerint a legvégsőbb kérdésekre. A Márai-szöveg, akár széppróza, akár napló, akár fikció, akár elemző értekezés: műfajok feletti, az értelemnek abból a madártávlatából, az eszméletnek abban a hetedik mennyországában láttatja minden árnyalatát az emberi létnek, ami valami EGÉSZ-ség jellemzője. Az ilyen egésznek a részlethatása is mindig teljes. Mint telihold vonul át mennyi naplón, regényen Márai vándor Rodostójának motívuma is. S mint tó tükrén a visszkép, követi a honvágy halálsápadtan. Ebben a mindentudó és szenvedő fölényben képes csak igazán elállni a lélegzet a részletek kiszolgáltatottsága felett. Van ilyen elszorulása a szívnek. Mit is jelenthet egy litván favágó, egy lengyel irodatiszt, egy magyar napszámos számára Európa; ugyan mit látott belőle, mikor benne élt!... És mégis elsápadnak az elsodródok, mert lehet, hogy amikor elhagy az ember egy hazát, az összes hazákat hagyta el. Így még az öntudatlanban is szűkül a lélek. Mintha csak az életben hagyottak, megmenekülésre szántak, magnak kiválasztottak valaha nem akartak volna belépni abba a Noé-bárákába, ott topogtak volna a felázó földön, hogy akkor inkább jöjjön az özönvíz! Itt ahelyett megszólal a maga képnyelvén a csoda áradása, hogy bebizonyítsa: a pusztítás, elnyomás, a szorongattatás közepette is a legkisebb, legmenekültebb, legelzűtöttebb, legmenekültebb ember szegénysége is mennyire végteleenül előkelő. Márai egy igazán nem öntudatlanban saját évtizedekkel később betelődő emigráns sorsának halálponthoz diagnosztikát írt le; mintegy kívülről filmezve a lehetőséget, mint bepárasodó ablakon lefutó cseppet. Mindezt olyan halkán, önérzéletesen, hűvösen, ahogy csak megengedhető, visszafogható a ki-

számított, bekalkulált hatások érdekében, és olyan lávaforrón is, mely talál elemi erejű dolgainkhoz. Különben Nápoly ide, Amerika oda - egy ingerült, maradék, de örök kultúra, gőgjét, nagyságát veszített valami, joga- és tollafosztott civilizáció, egy deklasszált, de méltóságát őrző s még mindig tiszteletet parancsoló, játékszabályok betartására utasító kassai, nagyenyedi, szabadkai Hollywood ez. Nagy film pár napra egy vidéki moziban, névtelen fellinicskék rendezésében VILÁGMA-TINÉ, melytől megváltozik lelkiéletünk, magához tér a lelkiismeret.

Mindenben megnyugodhatnánk végre (?), ha tudva nem tudnánk azt is, hogy mi (és mások) mindig is válságban leledztünk s ezt mindig az egzisztenciális élménynek kijáró olyan rémülettel vettük tudomásul, mintha először történe és helyrehozhatatlanul esne. Holtunkiglan. Holott...! Szerencsére...! A sorsfordulók gyakorisága ellenére a sorsunk nem fordul olyan gyökeresen mint gondolnánk. És az alkotó első és utolsó ismérve, sajnos, ha pátosztalanítunk - nem a szabadság, bármilyen jól hangzik is ez -, hanem a tehetség. Altamira óta. Miért ne tűzné hát ki célul, hogy a „hazai” viszonyoktól el nem vonatkoztat? Kevesebbet nem is érdemes nekivágni. Egyáltalán nem kell elvonatkoztatnia az illető brit, brabanti, Missisipi-parti és Volga menti szahalini, csehovos, uhlenpiegeles, Tamási Áron-oskörülményektől, ha bírja szusszal. Ha nem bírja, akkor mind vonatkoztatni oda és vissza, akkor egyszerűen kevesebbet számítani: kevésbé esik latba a különleges Volga menti vonzatok és Küküllő-parti ppátriák gondját illetően is. De amíg a nyelv a nyersanyagod, s az egy bizonyos nyelv - annak sorskérdései, s a hozzá kapcsolódó összes sors-

kérdések kell, hogy érdekeljenek, foglalkoztassanak. Hogy ne ébredj az utolsó etruszk költő helyzetében, akit már legfennebb etruszk vázák közössége vehet körül közönség (és hagyomány) gyanánt.

Am valószínűleg semmi sem jellemezhet kizárólagosan és véglegesen senkit. Hallgatom ma ezeket a nagy tévedőket, nagy hazudozókat, akik szerint csupa rossz volt az elmúlt négy évben, a negyvenben, a négyszázban. Netán a négyezerben is... Ez így, ahogy most beállítani szeretnék - egyszerűen nem igaz. Ez patetikus hazugság. Minden kavicot és minden megmunkált márványtömböt, minden felhasznált és minden elvesztegetett másodpercet egyenként kézbe kellene venni, s úgy mérlegelni. Persze erre sosem volt és sosem lesz még kollektív életidő sem. Könnyebb volna arra figyelni, hogy mindig, így a közelmúltban is voltak, annál inkább lehettek, akikben megingatták a nemzettudatot, az emberséget, a szolidaritást, legáltalánosabban a becsületet és becsülés érzetét; és voltak, akiknek azt kellett rejtegetniük, hogy ki ne süssön, hogy ne sugározzon belőlük, mint háborús elcsöcsök, ez a benti világosság. Azt, hogy sikerült nemcsak tiltani, cenzurálni, irtani, rombolni, azt mindig ama elhagyott csigaházakhoz is hasonló művek, munkák, tények mutatják, melyekért érdemes volt elviselni mindig mindent, bármit. Valószínűleg az amöba is emlékezik. Amöba-Iliászokra. S az ember is csupán engedelmessé válik a polymütétekkel kifejlesztett, szemérmetlenül felszínre hozott, teátrális reflexeknek. Igen, mert az amöba közelmúltja és történelme belátható, áttekinthető, memorizálható ötven kellemes langyos másodperc. Az emberé ötezer iszonyú évnek tűnik. De hát mindig a szomszéd pocsolója zöldebb. ■

GORIZIAI BESZÉLGETÉSEK

1997 végén 31. nemzetközi tanácskozását rendezte a goriziai Közép-európai Kulturális Intézet, ezúttal Nemzet, állam, kisebbségek címmel.

Spanyolországtól Lengyelorszáig,

Ukrajnáig képviseltették magukat Európa országai.

Szörényi László, Szarka László,

Szomráky Béla és Módos Péter érkezett Budapestről.

A hivatalos tanácskozás mellett lehetőség nyílt személyes eszmecserékre is.

Három neves közép-európai személyiség szavait rögzítettük,

a beszélgetések szerkesztett változatát adjuk most közre.

Jiri Koralka,
prágai történész

- *Az 1989 utáni Közép-Európa nemzeti társadalmi, s ez egyáltalán nem meglepő, igencsak hasonlóan reagálnak mindazokra a változásokra, amelyek a gazdasági, politikai és kulturális szférában végbementek. Hogyan jellemezné a cseh társadalom átmeneti állapotát a cseh kulturális élet felől megközelítve?*

- Ha történészként visszatekintek az elmúlt évek fejleményeire, engem is bizonyos mértékig meglep, hogy a cseh társadalom milyen magától értetődően vette tudomásul a Csehszlovák Köztársaság felosztását, s mindemellett mennyire könnyen tudott rákapcsolódni a korábbi történeti periódusok cseh nemzeti hagyományaira: és itt nem csupán a monarchia 1918-as felbomlása vagy az 1620. évi fehérhegyi csata előtti Csehország hagyományaira, hanem a két világháború közötti Csehszlovákia hagyományainak folyathatóságára is gondolok.

Ez a folyamat jórészt hasonlít a két világháború közötti osztrák szituációra, amikor is a monarchia örökségével az Osztrák Köztársaságban élőkön kívül senki más nem kívánta magát azonosítani. Az osztrák önazonosság kialakulásában éppen ez a sajátos osztrák hagyományértelmezés végső soron igen fontos szerepet játszott.

- *Ezt a folyamatot minden bizonnyal megkönnyítette az a tény, hogy Csehszlovákián belül a cseh és szlovák kultúra mindig is jól elkülönült egymástól, és valamilyen csehszlovák kultúra valójában sohasem létezett.*

- Voltak ugyan próbálkozások létrehozására, de ezek nem voltak sikeresek. S azt hiszem, hogy a csehek hibát követtek el akkor, amikor nem tudták egészen pontosan felmérni, milyen erős a szlovák nemzeti önazonosság kialakításának és megerősítésének szándéka, jóllehet 1918 után a csehek az oktatásügyben, kulturális életben, tudományosságban igen nagy segítséget nyújtottak a szlovák identitás kialakításához.

Ezzel együtt azt kell mondanom, hogy a cseh nemzet és a cseh állam a XX. század folyamán soha korábban nem volt olyan jó viszonyban szomszédaival, mint manapság. Vegyük például a cseh-lengyel kapcsolatokat! Úgy látom, hogy a cseh-lengyel kölcsönösség az 1989 óta eltelt nyolc évben hihetetlen mértékben megerősödött, mégpedig nem csupán a gazdasági életben, hanem például a turistautazások vagy a kulturális értékek kölcsönös megismerése, kiállítások, műfordítások területén.

Ugyanez a helyzet a többi szomszédunkkal kapcsolatosan is: hiszen az 1989. évi változások tették számunkra lehetővé, hogy Németországba, Ausztriába minden gond nélkül utazhassunk. Ez azért is fontos, mert nálunk e tekintetben a helyzet 89 előtt sokkal rosszabb volt, mint Magyarországon.

- *A független Cseh Köztársaság első miniszterelnökétől, Václav Klaus-tól származik a megállapítás, hogy a Cseh Köztársaság önállóságának megszerzése után visszatérhet abba a természetes geopolitikai térbe, ahova Csehország mindig is tartozott. Hogyan jellemezné Csehország geopolit-*

tikai helyzetét a cseh kultúra szempontjából?

- Erre a kérdésre nem olyan könnyű a válasz, mint ha csak a probléma gazdasági vagy politikai dimenzióit vizsgáljuk. A cseh állam és a cseh nemzet sohasem kívánt a nyugati kereszténység keleti bástyája lenni a keletről fenyegető veszélyek ellen. Ugyanakkor a cseh hagyományokban felfedezhető a Nyugat és a Kelet közötti közvetítés szerepkörének vállalása. Annál is inkább, mert a csehek így próbálták ellensúlyozni a cseh korona országaiban az igen erőteljes német befolyást. Azalatt együtt, hogy a 89 utáni időkben kulturálisan érezhetően eltávolodtunk a Lengyelországtól, Magyarországtól keletebbre eső nemzetektől, az utóbbi időben mégis tapasztalni némi korrekciós igényt e tekintetben is, s megpróbáljuk a korábbi kulturális kapcsolatokat újraéleszteni.

Az utóbbi években, hónapokban prágai színházak fergeteges sikerrel vendégszerepeltek Moszkvában, ami a legjobban talán éppen a cseh kulturális elitet lepte meg, holott ezeknek a sikereknek komoly előzményei vannak. Ugyanígy látom a cseh-magyar kapcsolatok helyzetét és reményteljes újraerősödését is.

Egyre többen mondogatjuk, hogy bár nincs közös határunk, a két országban lélekben továbbra is jó szomszéd-ságra kell hogy törekedjék, annál is inkább, mert sok bennük a közös: a történelmi sorközösségektől kezdve egészen a mindkét népet jellemző humor-érzékig és az öniróniára való hajlamig, ami persze jórészt közös történelmi tapasztalatainkkal is összefügg.

S ha csak arra gondolok, hogy a prágai Magyar Kulturális Központ rendezvényei általában zsúfolt nézőtér előtt zajlanak, talán megkockáztathatom azt a feltevést, hogy a csehek és a magyarok is jobban megértik egymást, mint a történelemben bármikor korábban.

olyan jól a dolgok, mint korábban. A vezető cseh napilapokban se szeri, se száma a fölöttébb szellemes satíráknak, az újabb cseh filmek közül is több a mindennapok valóságának önirónikus bemutatására épül. Ennek az időnként gyilkos erejű humornak-iróniának a célpontjai majdnem minden esetben

nem pedig az egyes nemzeti kultúrák dominanciája. A történészeknek egyebek közt éppen ennek a folyamatnak az előzményeit, történeti előképeit is fel kell még tárniuk.

- *Megfigyelhető-e Csehországban valamifajta félelem a nemzeti kultúrákat fenyegető globalizációtól, az an-*

- *Az egységesülő Európában melyik lesz az a kulturális terület, amely Csehországra a leginkább felhívja majd a figyelmet: a film, a színház, vagy éppen a történetírás? Mivel lehet majd a legjobban „eladni” Csehországot az egységes Európa kulturális piacán?*

- Talán éppen a már említett humorérzék, illetve önirónia. Ennek jeleit különösen az utóbbi hónapokban, hetekben tapasztalhatja az ember, amióta Csehországban sem mennek többé

Prága

a politikusok. Ezzel együtt a mindennapok intellektuális és művészi feldolgozása igen sokat javít az emberek közérzetén. Ugyanez elmondható természetesen a cseh képzőművészeti vagy éppen a zenei életéről is.

Azt hiszem azonban, hogy az egységesülő Európában egészen bizonyosan a kölcsönhatások lesznek a jellemzők,

gol nyelv és a nagy nemzetek túlsúlyától?

- Nem. A mi esetünkben az angol nyelv iránti érdeklődés a német nyelv hagyományosan erős befolyásának egyfajta kiegyenlítését jelenti. A cseh iskolákban még ma is körülbelül fele-fele arányban tanítják a német és az angol nyelvet. Hasonló helyzettel a szomszéd államokban alig találkozunk. Ennek persze többféle magyarázata is van: leghosszabb határunk Németor-

szaggal köt össze bennünket, azon kívül Ausztria is igen fontos és vonzó szomszéd. Emellett a cseh társadalom, különösen a prágai közeg kétnyelvű és multikulturális hagyományai is fontos szerepet játszanak

Ezért úgy látom, hogy az ilyesfajta aggodalmak ma még nem jelentkeznek olyan erősen, mint némely más európai országban. Jóllehet bennünket is fölöt-tébb bosszant az amerikai filmek döm-pingszerű és eltúlzott behozatala...

látják ezt a jelenséget Bécsből a térség szakértői?

- Az együttműködésre egészen bizonyosan előbb-utóbb sor kerül, de bizonyos, hogy ez az együttműködés nem úgy fog kialakulni, ahogy azt az értelmiség szűkebb csoportja megál-modta vagy éppen megtervezte. Ez a kooperáció csakis hosszabb folyamat és egyfajta szerves fejlődés eredmé-nyeként képzelhető el, amelynek belső és külső mozgatórugói egyformán fon-

globalizációnak nevezünk, ami hatalmas kihívást jelent a térség valamennyi kisállama számára. A globalizációs tendenciákkal és erőkkal szemben a térség nemzeti kisállamainak bátyái semmit sem érnek, s ezek az államok előbb-utóbb kénytelenek átalakulni.

Az államoknak szintén be kell lát-niuk, hogy jogosítványaik az új körülmények között lényegesen kisebb kör-re szűkülnek. Saját korábbi feladatkö-reikből csupán az úgynevezett alap-

Karl-Peter Schwarz, a bécsi Die Presse főszerkesztő-helyettese

- Az 1989. évi fordulatot követően majdnem minden kelet-közép-európai országban megfigyelhetőek voltak azok az értelmiségi remények, prognózisok, amelyek a térség országai között valami-féle áttörés jellegű együttműködés-ben-közeledésben bizakodtak. Rövid időn belül kiderült azonban, hogy ilyesmire már csak azért sem kerülhet sor, mert az ilyen folyamatnak hiányzik a tömeglélektani háttere, de még a kulturális együttműködés terén is komoly deficittel kellett szembenézni. Hogyan

Bécs

tosak. Ráadásul nem állhat ellentétben, hanem éppen ellenkezőleg, teljes mértékben egybe kell hogy essen az itt található államok polgárainak érdekeivel. Azaz a regionális együttműködés csak akkor lesz sikeres, ha az gazdaságilag is indokolt és megalapozott.

Tudatosan beszélek a polgárok ér-dekeiről, s nem az állami érdekekről, mert meggyőződésem, hogy a közép-európai népek koncertjében az államok jelentősége a jövőben jelentős mértékben veszít majd mostani túlsúlyából.

Látnunk kell ugyanis, hogy az egész térséget elérte az a folyamat, amelyet

funkciókat hagyhatják meg az álla-mok, mint például a honvédelmet, a belső biztonság szavatolását, az igaz-ságszolgáltatás rendszerének működ-tetését stb. Ebben az új helyzetben az állampolgári kezdeményezéseknek sokkal nagyobb lesz a jelentőségük, mint korábban volt.

Eddig jobbra az jellemezte a tér-ség országait, például Csehországot, Szlovákiát, de bizonyos értelemben magát Ausztriát is, hogy egyfajta üveg-harang alatt éltünk: az állam jótékony szociális gondoskodása megvédte az egyéneket a szociális krízishelyzetek-től, az állam a maga protekcionista esz-közeivel és a jóléti állam különböző modelljein át biztosított alapszolgálta-

tásokkal képes volt egyfajta szociális biztonságot teremteni.

Mára azonban kiderült, hogy ezek a modellek mély válságba jutottak. S éppen ez a mostani válsághelyzet az egyik legfontosabb együttműködésre készítető tényezők egyike, hiszen az együttműködés mára jórészt már nem egyszerűen csak választási lehetőség, hanem a kialakult kényszerhelyzet diktálta szükségszerűség. Az államhatárokhoz nem köthető együttműködési formáktól remélhetjük például a pazarló energiagazdálkodás felszámolását, a térségben rejlő kooperációs lehetőségek felszínre kerülését, s végsősoron azt, hogy a globalizációs tendenciák Közép-Európában jótékony hatással lesznek az itt élő népek együttműködésére.

- *Magyarok, csehek, lengyelek, szlovákok még ma is gyakran a hajdani császárváros keressük Bécsben. Ön szerint miből táplálkoznak ezek a történeti nosztalgiák, s mi lehet a reális funkciója a monarchia idején létrehozott közép-európai közös műveltségnek, művészeti értékegyüttesnek? Modell vagy pusztán történelem mindez?*

- Először is szögezzük le, hogy Bécs nem csupán mint birodalmi székhely, hanem mint közép-európai kulturális központ is régen elveszítette vezető szerepét: nem negyven-ötven, hanem hetven-nyolcvan évvel ezelőtt, tehát közvetlenül az első világháborút követően. Éppen ezért úgy látom, hogy e tekintetben aligha kerülhet sor valamiféle restaurációra, akárcsak kulturális értelemben is.

Hiszen joggal tehető fel a kérdés, miért éppen Bécs lenne Közép-Európa kulturális központja, s miért nem Prága vagy Budapest. A jövő fejlődése alighanem a térség nagyvárosainak a kulturális konkurenciáját hozza magával. Létezik egy pozitív alternatívája is a fejlődésnek, amikor Budapest és Bécs (Pozsony bekapcsolásával) Brünn és Prága irányában egyfajta kulturális zónát vagy éppen tengelyt alakíthat ki. Mindez természetesen nem csupán kulturális tényezők, sokkal inkább a gazdasági, beruházási, infrastrukturális fejlődés függvényeként képzelhető el.

Ami pedig az emlékképeket, visszaemlékezéseket illeti, látnunk kell, hogy a pozitív emlékek mellett akadnak szép számmal negatív történelmi élmények is. Tehát fontos feladat, hogy a közös kulturális értékek megbecsülésén keresztül az itt élő nemzetek egymást is megtanulják megbecsülni, s ilyen érte-

lemben akár a történelmi nosztalgiáknak is lehet pozitív szerepük.

- *Úgy látja tehát ön is, hogy ez a mostani közép-európai századforduló nem hozza magával a művészeteknek, tudománynak azt a rendkívüli teljesítményét, amely a száz évvel ezelőtti k. und k. világot rövid időre Európa kulturális központjává avatta?*

- Úgy látom, hogy az a világ már rég elmúlt. Mindazonáltal a száz évvel ezelőtti századforduló reális történeti megítéléséből kell kiindulnunk. Abból például, hogy a kettős monarchia államkeretei között a nemzetek együttélése milyen rendkívül mértékben termékenyítette és újította meg a korszak művészeti és tudományos gondolkodás- és látásmódját. Ezt a modellt ma szerte a világon mint paradigmátikus jelenséget tanulmányozzák.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy már a századforduló osztrák, cseh, magyar eredményeinek jó része is azzal függött össze, hogy a korszak legnagyobb alkotói szoros kapcsolatban állottak a nyugati tudományos, kulturális központokkal, esetenként az alkotók emigránsokká váltak, és kivándoroltak Amerikába.

Ma is vannak hasonló jelenségek, hiszen akik jól ismerik az információtechnológia s általában a posztindustrialista forradalom világát, azok tudják, milyen fontos újítások, elképzelések származnak bécsi, prágai, budapesti tudományos műhelyekből. Akadnak tehát rokon jelenségek ma is.

Hasonló példákat felsorolhatnánk az osztrák közgazdasági iskola vonatkozásában. Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek olyan teljesítményt nyújtottak és olyan hagyományokat teremtettek, amelyek ugyancsak paradigmátikus jelentőséggel bírnak, például a közösségi célok szolgálatába állított szabadpiac és munkaerőpiac viselkedésének lehetséges elméleti következményeire vonatkozó elméletek vonatkozásában.

- *Mi az, ami Közép-Európa egységes és dinamikus entitásként való újrakeletkezését a leginkább akadályozza: a mindenki által beszélt közös nyelv hiánya, vagy az, hogy nem is létezik valamiféle egyeztetett közös akarat, nem is beszélve a nem létező központról. Egváltalan lehet-e még valamit remélni valamilyen centralizált modell kialakításától?*

- Azt gondolom, hogy a centralizmus halott, és mindenkinek be kell látnia, hogy semmilyen centralizált modell sem képes a fejlődést szolgál-

ni. Sőt magának az államnak a szerepét, funkcióját is feltétlenül át kell gondolnunk. Hiszem, hogy a szabadságfogalom sokkal fontosabb, mint a tervezett és ellenőrzött társadalom perspektívája.

Szarka László

Walter Zettl bécsi kultúrtörténész

ország barátja, ugyanakkor igazi közép-európai személyiség is. Ugye nem sértem meg, ha azt mondom, hogy ön ezeknek a közép-európai kulturális találkozóknak a nagy öregje? Mióta jár ezekre az összejövetelekre?

- A kezdetektől. 1966-67-ben voltak az első konferenciák, azóta hűségesen minden évben eljövök. Amikor 1961-ben Rómába kerültem az Osztrák Kultúra Házába, egy igen érdekes kifejezést olvastam egy olasz irodalmi újságban: „letteratura mitteleuropa”, és ez a „mitteleuropa”, vagyis Közép-Európa szó meglepett, mert nem olasz. A németből vették, és annak a sajátos irodalomnak a definiálására használták, amely itt, ebben a környezetben született Gorizia és Trieszt környékén. És amikor meghívtak az első ilyen konferenciára, amelynek a témája a mitteleurópai költészet volt, aztán a másodikkal a mitteleurópai próza, akkor meggyőződtem arról, hogy teljes joggal használják ezt a kifejezést. Mert voltak itt német tudósok, és voltak irodalmárok egész Észak-Olaszországból meg Dél-Olaszországból, és volt Csehszlovákiából, Magyarországról és Szlovéniából is - nos, akkor megértettem, hogy ennek az irodalomnak, amely pontosan ezen a környéken született meg, számtalan vonása azonos az osztrák irodalommal. Eközben az osztrák irodalomnak sokkal kevesebb a köze a német irodalomhoz, mint az ugyanekhez a kulturális térséghez tartozó cseh, szlovén vagy olasz irodalomhoz és nyelvhez. Az idők során rengeteg téma került terítékre: a zenétől a színházról a filozófiáig és a pszichológiáig sok minden. A konferenciák sorra meggyőztek arról, hogy van értelme közép-európai kultúráról beszélni. Csak most, a határok összeomlása után, a prágai bársonyos forradalom óta hiszek abban, hogy ez a goriziai kezdeményezés igenis hozzájárult a vasfüggöny kilugtatásához. Hiszen a résztvevők, amikor visszatértek a hazájukba: Magyarországra, Csehszlovákiába, Lengyelországra, Romániába, ak-

kor magukkal vittek valamit ezekből az eszmékből.

- *Ne haragudjon, de talán az itt részt vevők nem voltak kommunisták. Annyi bizonyos, hogy olyan hazába kellett visszautazniuk, amelyik kommunista volt.*

- Nem voltak kommunisták, de nem is voltak ellenállók. Mert hiszen akik ellenálltak, azok börtönben ültek, és nem nyílt arra lehetőségük, hogy a határokon túl utazzanak. Itt volt például Frantisek Kafka, Franz Kafka egy távoli unokatestvére, aki a prágai zsidó hitközösségben működött. És azzal az indokkal, hogy a hitközösség ügyeit jön intézni Olaszországba, eljött Goriziába, és Rómába is meghívtam. Vagyis igen okosan ötlött ki, hogyan vehessenek részt ezeken a konferenciákon. Mindenesetre nekem az a benyomásom, hogy mi többet tanulhatunk ezektől az országoktól - amelyeket Ausztriában „reformországoknak” hívunk - Mittel-europa szelleméből, mint amit mi elképzelünk. Tudniillik ez az egyesült Európa, amelyről manapság oly sokat beszélünk, nézetem szerint inkább gazdasági Európa, sőt talán túlzottan is az, és szó nincs európai kultúráról mostanában. Ezekről az országoktól éppen azt várhatjuk, hogy hozzák a közép-európai kultúrájukat az egyesült Európába.

- *Ezeknek a goriziai találkozóknak színhelye az egykori osztrák Görz városa, amely az első világháború után olasz lett, majd kétfelé szakadt a második világháború után, nos, Gorizia azt tűzte maga elé, hogy hidat képez két világháború között. Szinte azonnal, mindössze két évvel a kezdetek után történt, hogy bevonultak a szovjet csapatok Csehszlovákiába. Hogyan fogadták ezt a hírt?*

- Számunkra rettenetes volt. Éppen akkor utaztam Bécsből Rómába. A vonat tele volt csehszlovákiai menekültekkel, így első kézből értesültem az eseményekről. Ugyanebben az évben zajlott itt Goriziában az a konferencia, amely a közép-európai néphagyományokkal foglalkozott. És erre a konferenciára - mert akkor még nem épült ki olyan szigorúan a kommunizmus új rendszere Csehszlovákiában - rendkívül érdekes emberek tudtak eljönni, akik a cseh és a morva néphagyományokról tartottak előadást. Ezek a cseh és szlovák értelmiségiek nem pusztán a cseh, morva, illetve sziléziai néphagyományokról beszéltek, hanem annak a német lakosságának a néphagyományairól is tartottak

előadást, amelyet 1945 után kitelepítettek Csehszlovákiából. Számomra ez rendkívül érdekes volt, mert pontosan az a cseh szellem hatotta át őket, amely még a múlt században született.

- *Mikor jelent meg először a közép-és kelet-európai kisebbségek problematikája ezen a konferencián? A kommunizmus bukása után?*

- Igen, azt hiszem a kommunizmus bukása után, amikor az innen jött előadók már szabadabban beszélhettek, mint annak előtte. Az 1968-as események után, amikor a Varsói Szerződés csapatai bevonultak Csehszlovákiába, a résztvevőket bizony ellenőrizték. Emlékszem, hogy például a csehszlovákiai résztvevők, hat-hét ember, mindig együtt voltak, és volt egy, aki figyelte őket. Nem is volt könnyű közeledni hozzájuk, de ők is ravaszak voltak, és mindig megtalálták a módját, hogy beszélhessenek másokkal anélkül, aki figyelte őket.

- *Ez a helyzet tehát 1989-90-ben gyökeresen megváltozott, de már 1991-ben mindössze három-négy kilométerre innen, ahol most ülünk, komoly konfliktusok voltak születőben. Kezdetét vette a válság az akkori Jugoszláviában, és nem sokkal rá kirobbant a polgárháború. Hogyan tükröződtek ezek a kisebbségeket érintő tragikus események - amelyek eladdig mintha csak hatalmas nyomással egy kútkába lettek volna zárva - a közép-európai konferencia munkájában?*

- A szlovénok mindig is részt vettek, hiszen idevalók, ők élnek a legközelebb. A horvátok kevesen voltak, a szerbek pedig egyáltalán nem jöttek el. Nem akarok most azok közé állni, akik azt hangoztatják, hogy a szerbek nem közép-európaiak, azonban maguk a szerbek érzik úgy, hogy ortodox vallásuk miatt valamiféle más módon kell részt venniük ebben a közép-európai világban, többek közt azért, hogy megvédjék az ortodox kultúrát a katolikus kultúrával szemben. És a katolikus kultúrának itt valóban erős az alapja - mert még ha nem is jár az ember minden vasárnap templomba, és nem is gyón vagy áldozik évente, akkor is megmaradt a katolicizmus -, de természetesen ez nem valami monolit tömb. Az ellenreformáció után alakult ki, hiszen a protestáns vallás igen elterjedt volt Európának ezen a részén, így Csehországban a német nyelvű lakosság java része protestáns volt. Az ellenreformáció következtében ismét katolikusok lettek, például Bécsben is rengeteg protestáns volt,

akiknek aztán vissza kellett térniük a katolikus egyházhoz.

- *Professzor úr, kanyarodjunk el kisse a goriziai konferenciáktól. Kultúr-emberként, tudósként és osztrák állampolgárként ön hogyan látja, hogyan értékelje ezeket a konferenciákat, amelyek újabb konfliktusokat hordoznak magukban? Milyen jövő vár rá, hova vezethet ez a nemzetállammánia?*

- Én ezt a következőképpen látom. Európában minden nemzet átment a nacionalizmus gyermekbetegségén, amelyen, úgy látszik, mindenkinek át kell esnie, hogy aztán soha többé ne kapja el újból. A volt Jugoszlávia államaiban a jugoszláv állam eszméjét tették uralkodóvá, amely azonban a nacionalizmust nem szüntette meg csak mintegy betette a hűtőbe. Most azonban az új, történelmi jelentőségű politikai enyhülés kiolvasztotta a nacionalizmust, amely egészen addig lesz életben, amíg ki nem meríti magát. Akkor pedig a dolgok úgy mennek majd tovább, mint Európa többi részén. Ausztriában is átértékeltük a pángermanizmust az első osztrák köztársaság idején. A szociáldemokraták, a kereszténydemokraták és minden párt az Anschlusst akarta, hiszen 1918 után sokkolta az országot, hogy nagyhatalomból kicsike országgá vált. Úgy vélték, hogy csak a nagy Németország kebelén belül maradhatunk életben. Az Anschluss óta egészségesek vagyunk: kigyógyultunk ebből a betegségéből.

- *Vagyis ön úgy gondolja, hogy ez az elkerülhetetlennek tűnő kór előbb-utóbb gyógyítható lesz, előbb-utóbb kigyógyulunk belőle?*

- Nem mondanám, hogy gyógyítható. Ahogyan minden létező dolog, ez is lassan elfogy, addig, amíg már nem létezik többé. És ennek így kell lennie, hiszen nem csinálhatunk egy nacionalizmusellenes iskolát... Az egyes népeknek meg kell élniük saját nacionalizmusukat a szörnyű dolgokkal együtt. Mi is átértékeltük a két világháború között egészen 45-ig, és azt hiszem, még rettenetesebb volt, mint ami a volt Jugoszláviában történt, illetve történik még mindig.

- *Szóval lát némi reményt, és nem pesszimista?*

- Én olyan ember vagyok, aki egy kicsit mindig pozitívan gondolkozik. Reménykedni kell a jó dolgokban, és késznek kell lennünk arra, hogy a legrosszabbat is el tudjuk fogadni.

Szomráky Béla

SZÁMUNK SZERZŐI EURÓPAI UTAS - EUROPEAN TRAVELLER 30.-1998/1 SUMMARY

ANTAL LÁSZLÓ (1942-)
közgazdász

CSICSERY-RÓNAY ISTVÁN
(1917-)
író, publicista

CSONTOS JÁNOS (1962-)
újságíró

DEMSZKY GÁBOR (1951-)
Budapest főpolgármestere

FEJTŐ FERENC (1909-)
író, történész, Párizs

HALÁSZ ANNA (1928-)
színi- és filmkritikus, író, Bukarest

KALÁSZ MÁRTON (1934-)
költő, műfordító

KÁNYÁDI SÁNDOR (1924-)
író, költő, műfordító, Kolozsvár

LÁSZLÓFFY ALADÁR (1937-)
költő, író, műfordító, Kolozsvár

MÓDOS PÉTER (1943-)
író, szerkesztő

POMOGÁTS BÉLA (1934-)
irodalomtörténész

ROCKENBAUER ZOLTÁN
(1960-)
etnológus

SZABÓ GYÖRGY (1932-)
író, műfordító

SZARKA LÁSZLÓ (1953-)
történész

SZOMRÁKY BÉLA (1945-)
újságíró, műfordító

The Revolution and War of Independence of 1848/49 brought to the fore ethnic conflict in Hungary; at the same time ideas and plans for bringing peace and cooperation among the ethnic groups living in historic Hungary began to take a clear shape, *Béla Pomogáts* expounds on these initiatives. From Paris, *Ferenc Fejtő* addresses the questions European Traveller put to him on how the historical situation of Hungary is now to be judged. The Foreign Minister, *László Kovács*, writes on Hungary's position vis à vis European integration.

In an interview with *Péter Módos* and *László Szarka*, the academician and historian, *Domokos Kosáry* concerns himself with our need to free ourselves of the traumas and problems of the historical past if we wish to contribute to Hungary's future in a responsible and successful manner. *János Csontos's* article is extracted from a forthcoming book and deals with some important events in the history of Hungary in parliamentism.

The city of Eger, with its long traditions, fine architecture and natural surroundings, is presented through photographs and interviews with its inhabitants. *István Csicsery-Rónay* writes on the life and works of his great-grandfather, *Mihály Zichy*, the painter. *Zoltán Fiockenbauer*, who dealt with Gustav Mahler in our previous issue, here writes on the composer's wife, *Alma Mahler*.

The Mayor of Budapest, *Gábor Demszky*, outlines for us the general concept for the capital's development. In his current piece on economics, *László Antal* deals with the nature and causes of inflation. *Sándor Kányádi* and *Aladár*

Lászlóffy's essays reflect on how living as a member of an ethnic minority provides the power to create metaphors. *Anna Halász*, a journalist from Transylvania, remembers her father, a victim of the Holocaust. In December of last year, the Central European Institute organized an international conference at its seat in Gorizia. We report on several of the addresses given: *Jiri Koralka* the Prague historian, *Karl-Peter Schwarz*, deputy editor of Die Presse of Vienna, *Professor Zettl*, Austrian man of letters and cultural diplomat.

The next issue of *Európai Utas* will be published in May.

Europäischer Reisender 30. 1998/1.- Resümee

Die Revolution und der Freiheitskampf von 1848/49 brachten dem historischen Ungarn eine Zuspitzung der Konflikte der Nationalitäten, doch gleichzeitig begannen auch, die Gedanken und Pläne der Aussöhnung und Zusammenarbeit konkretere Gestalt anzunehmen. Der Artikel von *Béla Pomogáts* zitiert diese Bestrebungen. *Ferenc Fejtő* beantwortet aus Paris die Fragen des „Europäischen Reisenden“, die sich auf die Beurteilung der gegenwärtigen historischen Lage Ungarns beziehen. Außenminister *László Kovács* gibt unserer Zeitschrift eine Erklärung über den Stand der EU-Beitrittsangelegenheiten.

Der Akademiker, Historiker *Domokos Kosáry* drückt in seinem *Péter Módos* und *László Szarka* gegebenen Interview aus, daß wir uns noch von den aus der historischen Vergangenheit geerbten Beklemmungen und

selbstbewertenden Störungen befreien müssen, wenn wir erfolgreich und verantwortungsbewußt die Zukunft des Landes aufbauen wollen. Der Artikel von *János Csontos* - in Verbindung mit einem sich in Vorbereitung befindenden Buch - macht mit einigen wichtigen Fakten der Geschichte des ungarischen Parlamentarismus bekannt.

Auf Farbfotos und in mit den Bürgern der Stadt geführten Gesprächen stellen wir Eger vor, diese über große Traditionen, eine schöne architektonische und natürliche Umgebung verfügende ungarische Stadt. Über das Leben und die Kunst von *Mihály Zichy* schreibt sein Urenkel, *István Csicsery-Rónay*. *Zoltán Rockenbauer*, der in unserer vorigen Nummer über Gustav Mahler geschrieben hat, beschreibt jetzt die Ehefrau des Komponisten, *Alma Mahler*.

Oberbürgermeister *Gábor Demszky* skizziert in seinem Artikel das sich auf die städtebauliche Entwicklung von Budapest begründende urbanistische Konzept. In seiner Wirtschaftsserie analysiert *László Antal* die Gründe und die Natur der Inflation.

Das Essay von *Sándor Kányádi* und *Aladár Lászlóffy* meditiert - jeweils von unterschiedlichen Gesichtspunkten aus - über die Metapher-schaffende Kraft der Präsenz der Minderheiten. *Anna Halász*, eine Journalistin aus Siebenbürgen, erinnert sich an ihren während des Holocaust verlorenen Vater, Im Dezember des vergangenen Jahres hat in Gorizia das dortige Mittel-Euro-

pa-Institut eine internationale Konferenz veranstaltet. Wir haben dort einige Gespräche aufgenommen: In unserem Blatt sprechen der Prager Historiker *Jiri Koralka*, der stellvertretende Chefredakteur der Wiener „Die Presse“, *Karl-Peter Schwarz*, sowie *Professor Zettl*, österreichischer Literat und Kulturdiplomate.

Die nächste Nummer des Europäischen Reisenden erscheint im Mai.

Viaggiatore Europeo 30. 1998/1

La rivoluzione e la lotta per l'indipendenza del 1848/49 hanno reso più acuti i conflitti con le minoranze in Ungheria storica ma allo stesso periodo hanno cominciato a prendere forme più determinate anche le idee e i progetti della rappacificazione nazionale e della collaborazione. L'articolo di *Béla Pomogáts* rievoca queste iniziative. *Ferenc Fejtő* da Parigi risponde alle domande del „Viaggiatore Europeo“ riguardanti un giudizio sull'attuale situazione storica dell'Ungheria. Il Ministro degli Affari Esteri *László Kovács* rilascia una dichiarazione alla nostra rivista sull'andamento dell'integrazione europea.

Lo storico *Domokos Kosáry*, accademico, concede un'intervista a *Péter Módos* e a *László Szarka* spiegando che bisogna liberarci delle nostre angosce, dei nostri problemi di autovalutazione ereditati dal passato se vogliamo formare il futuro del Paese in modo responsabile e

con successo. L'articolo di *János Csontos* - a proposito di un libro in preparazione - analizza alcuni fatti importanti della storia del parlamentarismo ungherese.

Presentiamo ai nostri lettori Eger, questa città di grandi tradizioni, dalla bella architettura e dai dintorni bellissimi, attraverso fotografie a colori e conversazioni con gli abitanti. Della vita e dell'arte del pittore *Mihály Zichy* ha scritto un articolo il bisnipote del pittore, *István Csicsery-Rónay*. *Zoltán Rockenbauer* - che sul numero precedente si è occupato della figura di Gustav Mahler - adesso rievoca quella della moglie del compositore, *Alma Mahler*.

Il sindaco di Budapest *Gábor Demszky* in un articolo abbozza la generale concezione urbanistica dello sviluppo futuro di Budapest. La presente puntata della serie economica di *László Antal* Analizza i motivi e la natura dell'inflazione.

Gli studi di *Sándor Kányádi* e di *Aladár Lászlóffy* - da differenti punti di vista - meditano sulla forza della minoranze capace di creare metafores. La giornalista transilvana *Anna Halász* ricorda la sorte del padre morto nel corso dell'olocausto. Nel dicembre dell'anno scorso a Gorizia il locale Istituto registrato alcune conversazioni. Così la rivista pubblicherà le parole di *Jiri Koralka*, storico di Praga, di *Karl-Peter Schwarz*, vice redattore capo del quotidiano viennese „Die Presse“ nonché quelle del Professor *Zettl*, uomo di lettere e diplomatico culturale austriaco. Il prossimo numero del „Viaggiatore Europeo“ uscirà in maggio.

EURÓPA UTASAIHOZ AZ EURÓPAI UTASBAN!

Európa országaiban mindenütt találkozhat
a magyar Európa Biztosító Rt. francia tulajdonosának,
a Gan-nak a pénzüzetivel.

A világ nemzetközi pénzüzetin tekintélyt szerzett intézményhálózat
magyar tagja az Európa Biztosító Rt.

VELÜNK
NEM KÖTELEZŐ
VELÜNK
ÉRDEMES

Címünk: 1114 BUDAPEST
Hamzsabégi út 37.
Tel.: 269-80-80

Mindig újat mutatunk!

Az MKB magas színvonalú forintszámla szolgáltatást kínál magánszemélyek részére

- ✓ Amennyiben Ön a Magyar Külkereskedelmi Bank bármely fiókjában forintszámlát nyit, széles körű privát szolgáltatásaink révén pontosan és kényelmesen intézheti mindennapi pénzügeit.
- ✓ Lehetősége van a számláján lévő teljes összeget vagy annak egy részét többféle módon és időtartamra költségmentesen lekötni, így a kedvezőbb kamatozásnak köszönhetően még magasabb hozamot érhet el.
- ✓ A számlavezetéshez kapcsolódóan bankkártya szolgáltatást is kínálunk, amelynek segítségével kényelmesen és biztonságosan fizethet. Forint- és devizaalapú VISA és Europay bankkártyáinkat a világ 220 országában használhatja készpénzfelvételre és kereskedelmi fizetésre.
- ✓ Megbízható befektetési formát jelentenek az MKB fiókjaiban megvásárolható, magas hozamú, különböző lejáratú értékpapírok, amelyek mögött a Magyar Külkereskedelmi Bank áll.

MKB forintszámla - Kezeskedünk értékeiért

Magánszemélyek részére kínált szolgáltatásainkról érdeklődjön a 327-8666-os telefonszámon Központi Ügyfélszolgálatunknál, illetve az MKB pénztáraiban és fiókjaiban.

Az értékmutató